

AKADEMİ MECMÛASI

Sâmiha AYVERDİ
Kemal Yurdakul AREN
Süleyman ERGUNER
Serhan Oytun EROĞLU
Ahmet Yüksel ÖZEMRE
İskender PALA
Mustafa TAHRALI

YIL: 22

OCAK 1993

SAYI:1

AKADEMİ MECMUASI

YIL: 22

OCAK 1993

SAYI:1

ABONELERİMİZİN DİKKATİNE:

KUBBEALTI AKADEMİ MECMÛASI, üç ayda bir çıkar,
akademik mecmûadır.

Kubbealtı Akademi Kültür ve San'at Vakfı adına sâhibi:
İlhan AYVERDİ

Yazı İşleri Müdürü:
Sait BAŞER

1993 yılı abone bedeli 100.000 TL.'dir. Dış ülkelerden bázıların abone bedelleri ise, posta ücretleri dâhil; Almanya için 35 Alman Markı; A.B.D. için: 30 A.B.D. Doları; Fransa için: 115 Fransız Frangı; İngiltere için: 20 Sterlin ve Suudi Arabistan için de: 80 S. Arabistan Riyali'dir. (Abonelerin değişen adreslerini bildirmeleri ricâ olunur).

Yazı işleri için haberleşme adresi: Yeniçeriler Cad. Nu. 43, Bâyezid-İSTANBUL. Tel: 516 63 87. Abone ücretlerinizi Kubbealtı Akademisi Kültür ve San'at Vakfı'nın **337056** numaralı Posta Çeki hesabına yatırabilirsiniz. Abone işleri için, Peykhâne Sk. Nu. 3 Çemberlitaş-İSTANBUL adresine başvurunuz. Tel: 516 23 56.

Mecmuamızdaki yazılar kaynak gösterilerek ıktibas edilebilir.

Basıldığı Yer: Onur Grafik Ltd. Tel: 516 10 72 --İstanbul

İÇİNDEKİLER

Doğrusunu Târih Söyler	Sâmiha Ayverdi	5
Gazel	Mustafa Tahralı	8
Sünnî Mezhebler ve Kur'ân'a Göre Aklın Önemi	Prof. Dr. Ahmed Yüksel Özemre	9
Millî Eğitim Bakanlığı mı, Pandora'nın Kutusu mu?	Kemal Y. Aren	37
19. Asır Neyzenleri	Yard. Doç. Süleyman Erguner	45
Hayâlî'nin Gam Ateşi	Dr. İskender Pala	69
Tuyuğ	Serhan Oytun Eroğlu	78

Kubbealtı Akademi Mecmûası, 4.10.1976 da Millî Eğitim Bakanlığı tarafından alınan karar mucibince 8.11.1976 târihli Tebliğler Dergisi'nde, 660-10290 sayı ve 11664 genelge numarasıyla tavsiye edilmiştir.

DOĞRUSUNU TÂRİH SÖYLER

Sâmiha AYVERDİ

Küçük Çamlıca yolunda Âkıl Bey isimli bir zâtın büyük bahçeli köş-künde bir sünnet düğünü olduğunu ve bizim gibi yakın dostların da dâvetli bulunduğumuzu biliyordum. Ama nedense çocukluk bu ya, damarım tuttu ve gitmeyeceğimi söyleyerek evde kaldım. Kaldım ama ev halkı birer birer çekilip gidince bu defâ da inat ettiğime pişman olmuş bulunuyordum ki evden henüz gitmemiş olan biri bunu hissetmiş idi: "**Ben zâten geç gitmek istiyordum, istersen berâber gidelim,**" diyince, şımarıklığının ne kadar çirkin, hattâ ayıp olduğunu düşünerek, yaptığım yanlış yüzünden utanmaktan geri kalmamıştım.

Öyle ya, bu kadar abes bir inat yüzünden hokkabaz, karagöz, kukla gibi bir eğlenceden kendimi mahrum ettiğim için ayrıca utanıp üzölmekten kurtulamamıştım.

Aradan yıllar geçtiği halde bu çocukluk kaprisi beni hep utandırdı. O zamandan beri unutamadığım bu saçma inadım yıllar sonra beni, Türk siyâsî askerî hayâtının hiç mi hiç abesle iştigal etmeyip öfke ve mâcerâcılık yüzünden eline kılıç almamış olması keyfiyetini düşünmeye kadar götürdü. Öyle ki Ortaasya kabîleleri gerek Selçuklu gerek Osmanlı adları altında, yeni vatanlara yerleşip devletlerini genişleterek istikrara götütürken de mâcerâcılara iltifat etmemiş ve düşmanına meydan okumak gurûru ile mâcerâlara girişmemişti.

Daha ilk kuruluşta başlamış bu şaşmaz siyâset, asırlar boyu devam etmiş, arada çerçeveyi aşmış tek tük istisnâ olmuşsa bu bile devlete büyük rahneler açılmasına sebep olmuştu.

İşte isminin başına **Yıldırım** lâkabı konmuş, cesâreti, celâleti yüzünden Yıldırım lâkabı ile anılmış olan I. Sultan Bâyezid'in gurûru sebebiyle ilk defâ Timur'a yenilmesi bir fetret devrinin açılmasına ve taht uğruna döğüşen şehzâdeler ile devleti yaralamaya kadar götürmüş değil miydi?

Maamâfih, o günün şartlarına göre, Yıldırım'ın sevk ve idâresinin doğru olup olmadığını kestiremeyeceğimiz için bu kararı târihçilere bırakmak daha doğru olsa gerek. Evet, pâdişah, belki sırf gurûru yüzünden o meydan muhârebesini kaybetmişti, ama belki de târih, lehine hüküm verecektir.

Bu babda gelişi güzel düşünüp konuşan niceleri, **Yavuz Sultan Selâm**'in **İran** ile yaptığı savaşın da bir **mâcerâ** olup olmadığı husûsunda ileri geri söz etmekten çekinmezler. Aslına bakılırsa eğer Yavuz, İran'a: "**Dur!**" emrini vererek bu savaşı açmayacak olsaydı, bu gün Anadolu, sulanmış bir Şiflik sultanının pençesi altına girmiş bulunacaktı.

Bu gün dahî Âteşperestlik devirlerinden kalma çizgiler taşıyan Şiflikteki "**Âyetullah**" bir çeşit kilisenin sûretçe de sûretçe de benzeridir ki **İslâm**'ın **tevhid anlayışına aykırı** bir rehberlikten başka nedir? Dâimâ kulluk mes'ûliyeti ile beşeriyete örnek olan İslâm'ın tevhîd akîdesi, suçtan arınmış bir Âyetullah'lığı asla kabûl etmemiştir.

Gerçi İslâm: "**Senin dînin sana, benimki bana!**" demiş bulunuyorsa da, Müslüman geçindiği hâlde onu sırtından hançerlemeği ibâdet hâline getirmiş İran'ın bu anlayışına göz yummak elbette mümkün değildir.

Nitekim, **Safevî Şahları Şifliğin halîfesi idiler** ve Sünnî Müslümanların halîfesi olan **Osmanoğulları**'nı ortadan kaldırmak istiyorlardı. Öyle ki **Şah İsmâil iktidâra geldiği zaman İran'daki Türkleri zorla ve korkunç zulümlerle Şifileştirmiş** ve en yakın rakîbi olan Osmanlı saltanatını yıkmak için bilhassa Doğu Anadolu'da şiddetli ve teşkilatlı bir propaganda faaliyetine girişmişti.

İşte İran, kendi kabuğu içinde kalarak Sünnîlere sataşmamış olsaydı,

belki de ona ses çıkarılmazdı. Halbuki o; "**Burası bir Âyetullah ülkesidir, cümle âlem-i islâm, benim inandığıma inanmalı, yoksa fesattan da fitneden de kaçmam!**" diyerek etrâfına meydan okuduğu ölçüde dertten kurtulamayacaktı. Nitekim küstahlığını ve şirretliğini en sert şekilde cevaplandıran, **Yavuz Sultan Selîm** olmuştur.

Bir muvahhit Müslüman olan **Yavuz Sultan Selîm**, devletinin ve milletinin rûhunu zedeleyen Şîliğe, nasıl olur da hudutları içinde yer verebilirdi?

Bu günkü devletler hukûku, devletlerin çeşitli inanç ve zihniyetlerle yan yana yürüyebileceklerine cevaz verir görüldüğü hâlde, kafalarında târihî ve millî hâfızalarını sağlama alan müesses bir anlayış olmadıkça, devlet millet hamurunun yekpâreleşmesi mümkün olamayacağı gerçeği ihtimâl yakın zamanlarda meydana çıkacaktır.

Yakın zamanlara kadar, devleti ve milleti kadar imânını da korumak ve kurtarmak için kılıcını kınından çıkararak Türkoğlu'nun bu gün, bu uğurda canını fedâ etmesinin kendisini şahâdete kadar görürebileceğine inanmasını beklemek bir hayâl-i ham olsa gerek...

Amma şu da bir gerçek ki kafasını taassup kılıfı içine sokup nefes almırmaz hâle getirmeğe uğraşanlar bir yana, vatani ve imânî için can fedâ edenleri bulmak, eskisi kadar kolay olmasa gerek.

Belki bu gün Türk milleti komşusu İran ile siyâsî, coğrâfî ve ekonomik sebepler yüzünden savaşa girebilir. Fakat, âlem-i islâm için hâlâ büyük tehlike olmakta devam eden Şîliğe: "Dur!" tehdîdi ile sesleneceği pek düşünülemez. Halbuki İslâm bu kargaşadan kurtulmadıkça Türk milleti'nin kendini toparlaması hiç de mümkün görülmemektedir. Öyle ki, mütecâviz ve çıkarıcı bir Şîliğe bunu anlatmak hemen hemen mümkün değildir. Zîra o, yeryüzünde Müslüman olarak bir ben varım! demek yolunda siyâsî, içtimâî, vicdânî her türlü savaşı göze almış bulunmaktadır.

GAZEL

*Yanmakta firkaatinle gönül hoş değil yine
İnlerse bin nevâ ile, çok görme, dil yine*

*Rûhum kanatlanıp da uçar, çırpınır tenim
Vermiş ki bir sadâ sana yârim meyil yine*

*Her nağmeden yağarsa ateşler alev alev
Olmaz ki sevdiğim, şu gönül mûtedil yine*

*Bir an düşünce ufkuma binlerce sûretin
Gözler nasılsan öyle güzel gördü bil yine*

*Sorsam, a sevdiğim, acabâ maksadın nedir
Etmekte gönlü böyle perîşan sefil yine*

*Can borcu istenir, yürü var durma, cân ile
Bilmez misin ki âşığa aşktır kefil yine*

*Nâgâh Mürîd'e hâli ayân oldu firkaatin
Her ayrılıktan aşka düşer bir şekil yine*

*Mustafa Tahralı
11 Ağustos 5 Eylül 1976
Hozat-Elazığ*

SÜNNÎ MEZHEBLER VE KUR'ÂN'A GÖRE AKLIN ÖNEMİ

Prof. Dr. Ahmed Yüksel ÖZEMRE

KUR'ÂN'da AKLA VERİLEN ÖNEM

KUR'ÂN-ı KERÎM'de Âl-i İmrân Sûresi'nin 7. âyetinde:

"Sana Kitâb'ı indiren O'dur. Ondan bir kısmı **muhkem** (hüküm ifâde eden, mânâsı açık ve yorum gerektirmeyen) **âyetlerdir**; bunlar Kitâb'ın anasıdır (temelidir). Diğer kısmıysa **müteşâbih** (bir olguyu benzetim yoluyla ifâde eden ve dolayısıyla da yorum açığa) **âyetlerdir**. Kalplerinde (doğruluktan) inhiraf bulunanlar fitne çıkarmak ve (kendi çıkarlarına uygun bir biçimde) te'vil etmek için ondaki (Kitâb'daki) müteşâbih âyetlere uyarlar. Oysa bunların (gerçek) te'vilini ancak ALLAH ve ilimde râsih (yâni ilmi derinliğine ve sağlam biçimde kavramış vukuf sâhibi) olanlar bilir. Onlar: "Biz ona inandık, hepsi de Rabbimizin katındandır" derler. Bunu ise **ancak aklını isâbet ve drâyetle kullanabilenler** (arapçası: ūlū-l elbâb) **akledip düşünebilir.**"

denilmektedir. Bu âyet-i kerîme, KUR'ÂN-ı KERÎM'i tek başına idrâk husûsunda, reşîd (yâni akıllı, doğru yol tutan, ergin) müslümanların riâyet etmeleri gereken sınırlara ışık tutmaktadır. Buna göre râsih olmayan bir müslümanın müteşâbih âyetleri te'vile kalkışması büyük hatâdır. Zirâ bunların te'vilini ancak ALLAH ve ilimde râsih olanlar bilir. Nifak çıkarmak gibi kötü bir niyetle yapılmamış olsa dahî, râsih olmayan bir

kimsenin te'vili nifaka ve fesada yol açabilecektir.

Böyle bir kimsenin, hem te'vilin nasıl yapılması gerektiği husûsunda ve hem de yaptığı te'vilin isâbetliliğini sınamak husûsunda sağlam yöntemlerle donatılmış olmamasından ötürü, te'vilinin **ilme değil yalnızca vehmine ve hayâline** dayanmış olması kaçınılmazdır. Binâenaleyh, râsih olmayan bir müslümanın müteşâbih âyetlerin te'vilinde isâbetli olması da isâbetliliğinin derecesini idrâk ve temyiz etmesi de mümkün değildir. Te'vilin isâbetliliğinin idrâk ve temyizi de ancak ve ancak ilimde râsih olanlara has bir haslettir.

İlimde râsih olanlar ise müteşâbih âyetlerin te'villerini de, bu te'vilere varmak için yararlanmış oldukları yöntemleri de râsih olmayanlara açıklayamazlar. Bu konuda kesin bir **takıyye**'ye uymalıdır. Zîra eğer ALLAH bunların herkes tarafından idrâk edilmesini murâd etmiş olsaydı bunun idrâkını, fark gözetmeksizin, herkese lûtfedebilirdi. Müteşâbih âyetlerin te'villerinin idrâklerden gizli tutulmasının şüphesiz ki ALLAH katında derin bir hikmeti vardır. Bu hikmetin edebine de herkes riâyet etmelidir. Bu husûsun önemine Hz. Peygamber (S.A.) de: "İlim kazanmak her müslümana farzdır; fakat **ehil olmayana** bir şey öğreten kimse mücevherleri, incileri, altınları **domuzların** boyunlarına takan kişiye benzer" (Süyûtî: Câmi-üs Sagıyr, 2.cild, s.45; Bulak/Mısır baskısı, Hicrî 1286) hadîsinde işâret etmiştir.

Yukarıda söz konusu edilen (III/7) âyetinin **ûlü-l elbâb**'ı yâni "akıllarını isâbet ve dirâyetle kullanabilenleri" ne kadar yücelttiği de gözden kaçmamalıdır. Nitekim KUR'ÂN-ı KERÎM de **akl**'ın: 1) düşünmek için, 2) ibret almak için, 3) öğüt almak için, 4) hidâyete ermek için, 5) cehâlette kalmamak için, 6) (gönül yönünden) kör, sağır ve dilsiz olmak için, ve özellikle de 7) **KUR'ÂN'ın mânâsının anlaşılması için**, ne kıymetli ve "o olmazsa olmaz" (sine qua non) bir yardımcı olduğuna dâir pekçok âyet vardır:

* İşte bu, insanlara bir bildiridir; (sonlarının fenâ olacağını düşünüp) onunla korksunlar, tapılacak tek bir İlâh'ın O olduğunu bilsinler; ve **akıllarını isâbetle ve dirâyetle kullanabilenler** de (ûlü-l elbâb da) düşünüp ibret alsınlar. (XIV/52)

* Âyetlerini iyice düşünüp tedbir alsınlar, ve **akıllarını isâbetle ve dirâyetle kullanabilenler de öğüt alsınlar** diye Sana

mubârek bir kitap indirdik. (XXXVIII/29)

*...Bunda **akıl sâhipleri** için âyetler (işâretler ve ibretler) vardır. (XX/54 ve 128)

* Ve Biz onlara sözü eriştirdik. Acabâ **düşünüp de öğüt alırlar mı?** (XXXVIII/51)

* ... Bütün bunlarda **akıllarını isâbetle ve dirâyetle kullanabilenler** (ûlü-l elbâb) için **ibret ve öğüt** vardır. (XXXIX/21)

*Bilin ki ALLAH arza ölümünden sonra hayat verir; Biz âyetlerimizi (İlâhî kudretimize delîl olan hârikulâde olguları) **aklınızla kavrayasınız** diye sizlere apaçık beyân etmekteyiz. (LVII/17)

*.... Onlara müjdeler olsun! Artık kullarını müjdele ki onlar sözü işittir de en iyisine tâbi olurlar. Onlar öyle kişilerdir ki ALLAH onlara hidâyet vermiştir (doğru yola iletmıştır) de akıllarını isâbetle ve dirâyetle kullanabilenlerin (ûlü-l elbâb'ın) ta kendileridir onlar. (XXXIX/17-18)

* Onlara, ALLAH'ın indirdiğine uyun denildiğinde: "Hayır biz atalarımızın uymuş olduklarına uyarız" derler. İyi ama ya atalarınızın **aklı bir şeye ermiyorsa** da doğru yolu bulamamışlarsa?(II/171).

* Kâfirler kelâmın mânâsını anlamayıp ondan yalnızca bir ses algılayan hayvanlar gibidir. Onlar sağır, dilsiz ve kördürler; ve (bu yüzden de) **onlar akledip anlayamazlar.** (II/172)

* Şüphe yok ki Biz O'nu, **akledip anlayasınız** diye arapça KUR'AN olarak indirdik. (XII/2)

* Şüphe yok ki Biz O'nu, **akledip anlayasınız** diye arapça KUR'AN olarak tertip ettik. (XLIII/2)

* Şüphe yok ki Biz O'nu, (KUR'AN'ı), **anlayıp üzerinde düşünsünler** diye, Senin kendi lisanınla (yâni KUR'ÂN'ı arapça olarak indirmek sûretiyle) kolaylaştırdık" (XLIV/58).

Yukarıdaki bütün bu âyetler muhkem âyetlerdir. Bu bakımdan da anlaşılmaları için **te'vile ihtiyaçları yoktur.** Bütün bu âyetler **aklın önemi** vurgulamaktadırlar. Gerçekten de ALLAH'a lâıkiyla kulluk edebilmek için KUR'AN-ı KERİM'in ne buyurduğunu bilmek, neleri yapmak ve nelerden kaçınmak gerektiğini **anlamak ve temyiz etmek**

lâzımdır. Bu anlayış ve temyiz ise ancak aklın aracılığıyla olur. Şu hâlde bütün bu âyet-i kerîmelerden, **"KUR'AN'-ı tetkik ederken aklını kullanmak her reşîd müslüman için bir farzdır"** sonucu çıkmaktadır.

Ancak şuna dikkat etmelidir ki akıl iki türlü kullanılabilir. Biri insanı felâkete, diğeri ise hakikatların keşfine sevk edebilir. Eğer insan aklını, onun her şeyden üstün ve her şeyin ona musahhar olduğu vehmiyle kullanırsa bu vehimdeki gizli şirk ona felâket getirir. Eğer aklını usûlüne ve KUR'AN'ın rûhuna uygun olarak "aklın asla hükümrân olmadığı, aksine, HAKK'ı (Gerçeği) fehm, idrâk, temyiz ve teslim etmek yönünden ancak ve ancak hâdim olabileceğinin idrâki" ile kullanırsa, bu da onu hakikatların keşfine sevk edebilir. Bu hususda müslümanı temkîne sevke- den rehberlerden birisi : "Şüphesiz ki (insanlar) ALLAH'ın ilminden bir şeyi ancak O'nun izniyle kuşatırlar (kavrarlar)" (II/255) âyet-i kerîmesi olmalıdır.

Şüphesiz, gerçekten de reşîd olmayanların üzerinde böyle bir farz yoktur. Bunlardan akıl bakımından mâlûl olanlar da zâten şer'an mâzurdur; ve bu husus Hz. Peygamber (S.A.V)'in : "Akıllı olmayanın dîni de yoktur" (Süyûtî : a.g.e., 2.cild, s.13) şeklindeki bir hâdisiyle de tahkim ve te'yid edilmektedir. **Rüşdünü ispat etmemiş çocuklar ise dinlerini taklîden ifâ edebilirler.** Ama reşîd iken aklını kullanmayıp **tahkîkî îmandan kaçınan ve hep taklîdî îman düzeyinde kalmak isteyenlere ne demeli?**

Hz. Peygamber (S.A.V)'den rivâyet edilen şu üç hadîs aklın hem bu âlemdeki, hem âhiretteki önemini ne de güzel vurgulamaktadır:

*"**Doğru yolu akıldan öğrenin**; sözüne isyân etmeyin; sonra nâdim olursunuz" (Süyûtî: a.g.e., 1. cild, s.33).

*"Cebirîl'e insanlarda ululuğun, önderliğin neyle olduğunu sordum. **Akılla dedi**" (Abdurraûf Al Munâvî: Künûz Al Hakaayık Fî Hadîsi Hayr Al Halâyık).

*"**Akılhca hareket etmek her iki âlemde de işlerin en ulusudur**" (A. Al Munâvî : a.g.e.)

Cenâb-ı Peygamber (S.A.V.)'in : "Ben İlim şehriyim, Alî ise onun kapısı" diye yücelttiği Hz. Alî (R.A.)'ın özdeyişlerinde de **akıl** konusu önemli bir yer tutmaktadır (Bk. Hazret-i Alî'nin Ölmeyen Özdeyişleri, Diyânet İşleri Başkanlığı Yayınları, Çeviren : Rüştü Şardağ, Anka-

ra/1963). İşte bunlardan birkaçı :

- * "En akıllı insan, öğütleri dinlemekten vaz geçmeyen insandır".
- * "En ahmak insan, kendini herkesten akıllı sanandır".
- * "İhtiraslarını aklına üstün tutan rezil olacaktır".
- * "İki şey var ki asla sonuna erişilmez : İlim ve Akıl".
- * "Yoksulun zenginliği göz tokluğu, akıllının zenginliği de ilmidir".
- * "Her şey akla muhtaçtır; akıl da eğitime".
- * "Akıl, ilim ve tecrübelerle gelişen zihnî bir istîdattır".
- * "**Akıl ve îman ikiz kardeşlerdir ki ALLAH, birini öteki olmadan kabul etmez**".

Akıl temyize, temyiz temkîne, temkin îtidâle, îtidâl hüsn-i zanna, ve hüsn-i zan da beşerî münâsebetlerde yumuşaklığa, edebe ve sulha sevkeder. Oysa vehim sû-i zanna, sû-i zan tefrikaya ve nifâka, nifak ise fesada yol açar. Bütün bu beyyineler, hikmetli sözler ve gözlemler karşısında (ve açıkça bildirilmiş olan sınırlar içinde kalmak şartıyla) insanın ittika endişesiyle dahî "aklını kullanmak farzı" ndan kaçamayacağı anlaşılmaktadır.

Kaldı ki Hz. Peygamber (S.A.V)'in bir hadîsine göre : "Nefse karşı savaşmak Cihâd-ı ekber, yâni ALLAH'ın indinde makbûl olan en yüce savaştır".

Nefsi tahrik eden vehmi izâle etmek ise nefse karşı savaşmak demektir. Vehmin izâlesinde en etkin silâh ise akıl olduğundan, aklın isâbetle ve dirâyetle kullanılması bir de bu yönden yâni **katmerli farz** olmaktadır.

İSLÂM ÂLEMİNDEKİ MEZHEBLERİN MÂHİYETİ VE SÜNNÎ MEZHEBLER

Lûgat anlamıyla **mezheb** : "tutulacak yol" demektir. Fakat anlam genişlemesi sonucu: kanaat, görüş, doktrin ve ekol anlamlarında da kullanılmaktadır. Bu açıdan **mezheb** : 1) belirli dayanakları, ve 2) kendine özgü bir yolu-yordamı (**metodolojisi**) olan; 3) dayanaklarından hareketle ve kendisine özgü metodolojisi aracılığıyla, bu dayanaklarıyla çelişkili olmayan (yâni kendi içinde tutarlı olan) biçimleri ve îman umdeleri türeten **bir fikir sistemidir**.

Hız. Peygamber (S.A.)'in vefâtından sonraki dönemde ve her biri de (hilâfet meselesinin çeşitli yönleri, hakem meselesi, ve benzerleri gibi) siyâsî kökenli olaylar dolayısıyla ortaya çıkmış olan gruplaşmalar İslâmiyet'teki ilk bölünmeleri oluşturmuştur. Bunların bir kısmı yalnızca siyâsî fırkalar olarak kalmışlardır. Sonradan Şîa ve Hâricîler adını alanları ise kendilerine özgü inanç ve hukuk sistemlerini geliştirerek, zaman içinde, ayrı birer **mezheb** statüsü kazanmışlardır.

Siyâsî mezheplerin dışında ise: 1) "Amelî (fikhî) mezhepler"in, ve 2) "İtikâdî mezhepler"in oluşmaları daha çok **Teba-i Tâbiîn** dönemine rastlamıştır. Mezheplerin ikinci bir sınıflandırılması da: 1) "Sünnî mezhepler", ve 2) "Sünnî olmayan mezhepler" şeklinde yapılır.

Bununla beraber her iki sınıflandırmanın da, yalnızca, mezheplerin ağır basan niteliklerini belirtmekte olduklarına dikkati çekmekte yarar vardır. Nitekim yalnızca itikadî ya da yalnızca fikhî içeriği olan mezheplerin yanı sıra içeriğinin hem itikadî ve hem de fikhî vecheleri olan mezhepler de vardır. Kezâ, sünnî olmayan bâzı cemaatlerin amelde sünnî bir mezhebe uyduğu görüldüğü gibi, sünnî bir mezhebin sâliklerinde de (meselâ, sünnî Bektaşîlerde olduğu gibi) sünnî olmayan itikatlara bağlılıklar gözlenebilmektedir.

Târih boyunca ortaya çıkmış olan mezheplerden bir kısmı taraftarlarının azalıp tükenmesiyle sahneden çekilmiş bulunmaktadır. Buna karşılık son üç asırda **Vahhâbilik**, **Bahâilik** ve daha çok siyâsî bir mezheb olarak zuhur etmiş olan **Kadıyânîlik** gibi kökleri aslında bâzı eski mezheblere dayanan yeni bir takım mezhepler de doğmuş bulunmaktadır. Bu yeni mezheplerin hepsinde de **belirgin bir misyoner rûhu** gözlenmektedir.

Asr-ı Saadet'de müslümanlar gerek itikad gerekse muamelât hakkınca da bir müşkilleri olduğunda bunun çözümünü doğrudan doğruya Hız. Peygamber (S.A.)'den öğrenebiliyorlardı. Hız. Peygamber'in vefâtından sonra ise Ashâb-ı Kirâm'a başvuruldu. Bunlar: 1) müteşâbih âyetlerin teviliinden çekinen, 2) KUR'ÂN'ın ve Sünnet'in lâfzına kesinlikle uyan, 3) itikadî meselelerde ise akl-'a da re'y'e de başvurmayan temkin ehli bir topluluktu. Ashâb-ı Kirâm'dan sonra, onlara yetişip sohbetlerine nâil olmuş topluluk demek olan Tâbiîn de aynı yolu izledi. Metodoloji bakımından aynı tutuma sâhip olan bu iki topluluğa da sonradan **Selefiyyûn**

(Önceden Gelenler, Selefler) denildi.

Zamânımıza kadar ulaşan ve kuranlarının adlarına izâfeten **Hanefîlik, Mâlikîlik, Şâfiîlik ve Hanbelîlik** diye anılan 4 büyük sünnî mezheb ise M. 8. ve 9. yüzyıllarda ve önce **Emevîler**'in ve sonra da **Abbâsîler**'in hükümrân olduğu bölgede ortaya çıkmışlardır. Daha çok fıkıh ağırlıklı olan bu 4 mezheb: 1) **îtikad açısından temelde aynı inançları paylaşmakta**, fakat 2) **muamelât** (tutum, davranış biçimleri) açısından hükümleri birbirlerinden farklı olabilmektedir. Ayrıca her bir mezhebin hükme varmak üzere uyguladığı metodoloji de diğerlerinden farklıdır.

Bu 4 mezhebde ortak olan îtikadlar ise kısaca şöyle özetlenebilir: 1) ALLAH'ın Zâtıyla kâim olan sıfatları vardır; 2) KUR'ÂN-I KERÎM, ALLAH'ın Kelâm sıfatının tecellîsidir; 3) KUR'ÂN-I KERÎM mahlûk değil "kadîm"dir 4) ALLAH âhirette görülecektir; fakat bu rüyetin nasıl olacağı bilinmez; 5) Sahâbe arasında "kerem" ve "adâlet" cihetiyle hiç bir fark yoktur. Hepsi de âdil, hepsi de Sahâbe-i Kirâm'dır; 6) Sahâbenin en uluları Hz. Ebûbekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Alî'dir; 7) Sahâbenin arasındaki ihtilâflar İslâm Âlemini ne kadar karıştırmış olursa olsun müslümanları ilgilendirmez; onların ihtilâfları rahmettir; 8) Bununla berâber Sıffeyn Savaşı'nda da "Hakem Meselesi"nde de haklı olan taraf **H. Alî**'dir; 9) Hilâfet ümmetin oyu ile gerçekleşir; 10) Sahâbe'nin ve Tâbiîn'in reyleri hüccettir.

SÜNNÎ MEZHEBLERDEKİ METODOLOJİ FARKLARI

Söz konusu 4 mezhebin kurucularının hepsi de hükümlerini, öncelikle, KUR'ÂN-I KERÎM'e ve Sünnet'e dayandırmışlardır. Ancak, sistemlerini kurarken her biri "mesned" olarak bütün hadîsleri değil de bütün hadîsler arasından **özenle seçtiği bir grup hadîsi** göz önünde tutmuştur.

Hanbelî Mezhebi'nin kurucusu İmâm Ahmed İbn Hanbel'in (M. 781-855) hüküm çıkarmak husûsundaki metodolojisi, önem sırasına göre: 1) **KUR'ÂN'a**, 2) **Sünnet'e**, 3) **Sahâbenin icma**'na dayanmaktaydı. Fakat eğer Sahâbe de bir mesele hakkında ihtilâf etmişse, bu takdirde KUR'ÂN'a ve Sünnete en yakın olduğuna hükmettiği Sahâbe fetvâsını **gerçek olarak** kabûl ederdi. Yerine göre mürsel ve zayıf hadîsleri de delil olarak kabul ettiği olurdu. **Kıyâs'a** ise çok ender ve ancak zorlayıcı bir

zorunluk hâlinde başvururdu. Bu yüzden, bu 4 mezheb arasında re'ye en uzak olanı Hanbelîlik'tir.

Şâfiî Mezhebi'nin kurucusu İmâm Abdullah Muhammed Şâfiî'nin (M. 767-819) metodolojisi, önem sırasına göre: 1) KUR'ÂN'a, 2) Sünnet'e, 3) yalnız Sahâbenin değil fakat zamânın âlimleri'nin icma'na, 4) Kıyâs'a yâni re'ye, ve 5) Sahâbenin sözlerine dayanmaktaydı.

Hanefî Mezhebi'nin kurucusu İmâm Ebu Hânîfe'ye (M. 699-767) gelince, bu zâtın fıkıh usûlünde kabûl ettiği deliller de: 1) KUR'ÂN, 2) Sünnet, 3) Sahâbenin fetvâları, 4) İcma, 5) Kıyâs yâni re'y, 6) İstih-san, ve 7) Örf idi.

Mâlikî Mezhebi'nin kurucusu İmâm Mâlik bin Enes'in (M. 712-795) metodolojisi ise, gene önem sırasına göre: 1) KUR'ÂN'a, 2) Sünnet'e, 3) Sahâbenin fetvâları'na ve sözleri'ne, 4) İcma'a, 5) Kıyâs'a, yâni re'ye, 6) İstihsan'a, 7) İstislâh'a, 8) Sedd-i zarai'e, ve 9) Örf'e dayanmaktaydı.

İstihsan kıyâsa zıt görünen bir meselede kıyâsı terkedip insanların yararına en uygun olana hükmetmektir. İstislâh ise ammenin yararına olana hükmetmektir. Sedd-i zarai: "Vesîle olan şeylerin engellenmesi" anlamına glemektedir. İmâm Mâlik fıkıhda bunu da hükmün delilleri arasında saymıştır; meselâ: "Haram bir şeye vesîle olan şey de haramdır" hükmünde olduğu gibi. Örf de hem İmâm Ebû Hânîfe'nin ve hem de İmâm Mâlik'in fıkıh metodolojisinde (usûlünde) hükme delil olabilmektedir.

Görüldüğü gibi, bâzı ortak noktalarına rağmen, mezheb imâmlarının metodolojileri birbirlerinden bayağı farklıydı. Ayrıca, KUR'ÂN hâric olmak üzere, ortak delillerini uygulama biçimleri dahî çoğu kere büyük uslûp farkları göstermekteydi. Mezhep imamlarının birbirlerinden etkilenmiş oldukları da târîhî bir gerçektir. İmâm Şâfiî İmâm Ebû Hânîfe'den, İmâm İbn Hanbel ise İmâm Şâfiî'den etkilenmiştir. Bütün mezheb imâmları birbirlerinden saygıyla bahsetmişlerse de, gerek şahsî metodolojileri yönünden gerekse şahsî bâzı hükümlerinden dolayı birbirlerini tenkid etmekten de geri kalmamışlardır. Zâten yukarıda da tâdat edilmiş olduğu gibi, metodolojilerinin temelini oluşturan delil kategorileri sınırlı ortak noktalara rağmen birbirlerinden farklıdır. Bu hususda söylenebilecek asgarî söz, hepsi de birer âbidevî din âlimi olan "İmâm Ebû Hânîfe'nin, İmâm Mâlikî'nin, İmâm Şâfiî'nin ve İmâm İbn Han-

bel'in hüküm çıkarma için yararlanmayı gerekli gördükleri deliller husûsunda icmâ edememiş olduklarıdır".

EŞ'ARÎLİK VE MÂTÜRİDÎLİK

Selefiyyûn KURÂN'ın müteşâbih âyetler hakkındaki (III/7) âyetinin hükmüne büyük bir edeble riâyet etmişler; bunların tetkikine de, tefsîrine de, te'vîline de kesinlikle yanaşmamışlar; hattâ bu konuda kendilerine soru sorulmasını dahî önlemeğe çalışmışlardır.

Bununla berâber İslâm âlemi genişleyip de civar medeniyetlerle etkileşince, oralardan akan felsefî akımların yeşerttiği merakla bu âyetlerin mâhiyeti hakkında spekülâsyon yapmak, maalesef, zamanla bir moda hâline gelmiştir. Fakat asıl yanlışlık, bunun, **"kısır bir felsefe ve fesad çıkarıcı bir zihin cinnastiği"**nden başka bir şey olmadığını idrâk edilmemesinde ve yapılan spekülâsyonların **"gerçeği yansıtan birer îmânî kazanç olduğu vehmi"**nin egemen olmasında yatmaktadır.

Bu hareket pekçok sapık fikir akımına ve İslâm'a karşı da haksız hücumlara vesîle teşkil etti. Zâten İslâm Âlemi bir yandan ümmetin, diğer yandan da fethedilen yerlerin genişlemesinin peşinden sürüklenen pekçok siyâsî, içtimaî ve fikrî çalkantı içinde bulunuyordu. Dört büyük mezhebin, ümmetin: 1) birliğe, 2) huzûra, 3) istikrâra ve bunların ötesinde 4) Hz. Peygamber'in ahlâkından ve sünnetinden sapmaların ortadan kaldırılmasına olan özlemlerinin en çok arttığı böyle bir dönemde ortaya çıkması da aslâ bir tesâdüf değil, fakat kesin bir zarûretin tecellîsi idi.

Dört büyük mezhep imamının hükümlerinde ve kurdukları sistemlerde mümkün olabildiğince şer'î fikhî konuları işlemeğe özen göstermiş, ve îtikadî konular hakkında hüküm vermek ya da fikir beyân etmekten kaçınmış oldukları gözlenmektedir. Bununla birlikte İmam Ebû Hanife bu sapık akımlara karşı "El Fıkıh-ül Ekber" isimli birkaç sayfalık kısa risâlesini yazmaktan da kendini alamamıştır. İmam İbn Hanbel de KURÂN'ın mahlûk olmadığını beyân etmiş olduğu için hepsi de Mu'tezile akâidini benimsemiş olan Halîfe Me'mun, Mu'tasım ve Vâsık'ın zamanlarında zındana atılmış ve işkence görmüştür.

Dört büyük mezhebin de hak yâni gerçek ya da eşdeğer olduğu husûsu sonradan bir ilke olarak kabûl görmüştür. Bu mezheplerin temsil ettikleri fıkıh sisteminin akâid yönünden ikmâli de Eş'arî (M. 874-935)

ile Ebû Mansûr Mâtürîdî (894-944) tarafından gerçekleştirilmiştir.

Eş'arî 40 yaşına kadar koyu bir Mu'tezile taraftarı olarak **dînini aklının oynacağı yapmış iken**, rûyâsında, Hz. Peygamber'in: "Sünnet'ime sıkı sıkıya sarıl" diye buyurması üzerine **tövbe ederek**, KUR'ÂN'ın rûhuna uygun bir biçimde, **aklını dînin hizmetine vermiştir**. Mu'tezile'nin, aklı Şeriat'ın mihenk taşı addedip akılcı bulmadığı nasları reddetmesi sapıklığına karşılık Eş'arî ile Mâtürîdî aklî delilin, ancak, Şeriat'ın akla uygunluğunun gösterilmesinde kullanılabileceğini savunmuşlardır. Gerek Eş'arîlik gerekse Mâtürîdîlik Kelâm'a âit pekçok îtikâdî meselede Batınlık'den ve Şîa'dan uzak orta bir yol tutturdıklarından sünnî çevrelerde büyük kabûl görmüşler, verimli bir fikrî hareketin yeşerip yayılmasına sebep olmuşlardır. Bu hareketin birkaç mümtaz sîmasını örnek olarak vermek gerekirse: İbn Fûrek, Bâkılânî, Cuveynî, Gazâlî, Fahrüddin Râzî, Curcânî ve Tahâvî zikredilebilir.

Ancak her iki ekolün de her noktada aynı sonuca vardıklarını söylemek mümkün değildir. Metod yönünden Eş'arîlik'de nakil, Mâtürîdîlik'de ise Akıl daha ağır basar. İtikâdî yönden de aralarında farklar vardır. **Bu farkların da, bu farkların dayandıkları meselelerin de maalesef vasat bir müslümanın fehm ve temyiz kudretinin çok dışında kalan nitelikte olduğunu vurgulamak gerekir**. Bunlar olsa olsa felsefede ve de genellikle de metafizikte ayrıntılı bilgi sâhibi kimselerden oluşan sınırlı toplulukların fehâmet ve idrâkine hitab edebilmektedirler. Bir misâl vermiş olmak için "ALLAH'ın fiillerinde illiyet ve hikmet meselesi"nde bu iki ekolün tutumunu karşılaştırmak yararlı olacaktır:

Eş'arîliğe göre: "ALLAH'ın fiilleri için sebep aranmaz. O'nun fiilleri hikmet ile de muallel değildir; zîra ALLAH sorumlu değildir". **Mâtürîdîliğe göre** ise: "ALLAH abesden münezzehtir. ALLAH'ın fiilleri hikmeti îcabı meydana gelir; çünkü ALLAH Hakîm'dir, Alîm'dir. ALLAH tekvinî fiillerinde ve teklifî hükümlerinde gösterir ve irâde eder. Hâsılı, ALLAH'ın fiillerinin sebebi hikmetinde gizlidir. Bu, ALLAH'ın abesle meşgûl olmamasının îcâbıdır. ALLAH yaptıklarından sorumlu değildir". (Bk. İslâm Mezhepleri Târihi I, N. Çağatay ve İ.A. Çubukçu, Ankara/1965).

Birbirlerinden gerek uyguladıkları metodolojiler gerek ulaştıkları sonuçlar bakımından farklılıklar ve hattâ çelişkiler arz edebilen, bu dört

büyük mezheb ile Eş'arî'nin ve Mâtürîdî'nin söz konusu ekolleri zamanla İslâm'da aynı bir çerçeve içinde addedilmeğe başlanmıştır. Bunlar "Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat Yolu"nu temsil etmektedirler.

Eş'arî ekolü önce Sûriye ve Irak'da, daha sorunları ise Hicaz ve Horasan ile Mısır ve Fas'da yayılmıştır. Selçuk İmparatorluğu'nda büyük îtibar gören Eş'arîlik Anadolu'daki bu îtibârını, Mâtürîdîliği seçen Osmanlılar nezdinde kaybetmiştir. Osmanlılar ise Mâtürîdîliğin büyük îtibar kazanmasını ve yaygınlaşmasını temin etmişlerdir. Hanbelî fukahâsı, doktrin bazında, Eş'arîliğe dehşetli bir reaksiyon göstermiştir. Bu reaksiyon daha sonraları kendine özgü bir Hanbelî âlimi ve Hanbelîliğe yeni bir **ictihad** getirmek iddiâsında olan İbn Teymiyye tarafından da yenilenmiştir. Ayrıca Eş'arîler de Mâtürîdî akâidinin reddi ve çürütülmesi husûsunda epeyi faaliyet göstermişlerdir. Sünnî fukahâ ve **Eş'arîler ile Mâtürîdîlerin Şiûliğin gitgide artan nüfûzu karşısında birbirlerine yakınlaşmalarını sağlamak üzere**, bu îtikad ekolleri arasındaki hiç de küçümsenmeyecek olan farklılıkların ve çelişkilerin üzerine gitmemişler; zarûret olarak gördükleri **tamâmen siyâsî bir gayretle ve irâdî bir biçimde**, bu farklılıkları küçümsemek ve örtmek yolunu seçmişlerdir.

Bu farklılıkların küçümsenmesi ve örtülmesine yakın zamanlardan bir örnek olarak eski Diyânet İşleri Başkanı Ömer Nasûhî Bilmen'in şu beyânı takdim edilebilir: "İmâm Mâtürîdî ile İmâm Eş'arî arasında esas îtibârıyla ihtilâf yoktur. Her ikisi de selef-i sâlihîn mesleğini tâkip etmiştir, **ikisi de hak üzeredir (yâni bunlar gerçektir, eşdeğerdır)**. Ancak ikinci derecede bulunan furûattan sayılan birkaç tâlî meselede ihtilâfları vardır. Fakat bunların başlıcaları da lafzî, zâhirî bir ihtilâftan başka bir şey değildir" (Ö.N.Bilmen: Büyük İslâm İlmihâli, s. 46-47, İstanbul/1947).

İhtilâfların önemsenmesine engel olmak için yapılan bu gayretkeşliğin İmâm Eş'arî ile İmâm Mâtürîdî'nin "lafzî ve zâhirî" ihtilâfları tahlil ve temyiz edemeyecek, çözümleyemeyecek kadar yeteneksiz olduklarını" telmih ve hattâ tazammum ettiği gözden kaçmıyacaktır. Hâlbuki her iki zât da İslâm Âlemi'nde zuhur etmiş olan **metafizikçi filozofların** en büyüklerindendir. Aralarındaki ihtilâflar da ne lâfzîdir, ve ne de zahirîdir; bunlar gerçek ve önemli doktrin ihtilâflarıdır. Her ikisinin de

KUR'ÂN'dan yola çıktıkları bir gerçektir. Ama ortaya koydukları fikir sistemleri, eninde sonunda, gerek Selefiyyûn'un gerekse dört İmâm'ın büyük bir edep ve özenle el uzatmaktan kendilerini korumuş oldukları müteşâbih âyetlerin kendilerine göre te'viline dayanmaktadır. İhtilâfın kaynağı da budur. Ayrıca şunu da eklemekte yarar vardır ki bu İmâmların ortaya koymuş oldukları doktrinleri vasat düzeydeki bir müslümanın kavraması da temyiz etmesi de mümkün değildir. Bu doktrinlere ancak metafizik kültürüne bihakkın vâkıf kimseler yaklaşabilir; bunlardan da ne dereceye kadar istifâde edebilirler, orasını da ancak ALLAH bilir! Netîce itibâriyle Eş'arîlik ile Mâtürîdîlik ALLAH'ın Zâtı'nı, Sıfatları'nı, Ef'ali'ni ve Âsarı'nı açıklamak gâyesini güden iki **spekülâtif felsefi sistem**dir.

"EHL-İ SÜNNET VE'L-CEMAAT"

HAKKINDA GENEL GÖZLEMLER

"Ehl-i Sünnet ve'l Cemaat" İmâmları hüküm çıkarmak husûsunda farklı delil kategorilerine dayanan farklı metodolojiler benimsemişlerdir; **yâni bunlar, metodolojileri konusunda icma' edememişlerdir.** Metodolojileri bakımından bir kısmı diğerlerini tenkid etmiş; ve genellikle de, kendi öğrencilerinden eser vermiş olanların bir bölümü diğer imamları bâzan da ifrâda varan bir biçimde tenkid etmiştir.

Dört mezhebin İmamları doktrinlerine müteber bütün hadîsleri değil, bunların arasından özenle seçtikleri bir bölümünü mesned olarak almışlardır. İmâmlar, temkin üzere, müteşâbih âyetlerin te'viline ve akâid ile ilgili meselelere yanaşmaktan kaçınmışlardır; irâdî olarak kendilerini hemen hemen yalnızca fikhî meselelerle sınırlandırmışlardır. Bu bakımdan da bâzı konularda sünnî olmayan mezheblerin ağır tenkîdine mâruz kalmışlardır.

İbn Hanbel ve Eş'arî, doktrinlerini akıldan çok nakle dayandırmışlar ve re'yden kaçınmışlardır. Diğerlerinde ise akıl, KUR'ÂN'a ve Sünnet'e uygun olarak, nakli dizginleriyle güdülmüştür. Ebû Hanîfe, Şafîi ve Mâtürîdî kıyâsa ve dolayısıyla re'ye ağırlık vermiştir; Mâlik ise bunlara nâdiren îtibar etmiştir.

Ehl-i Sünnet İmamları gerek fikhın gerekse ibâdetin fûrûâtını ilgilendiren pekçok meselede aynı bir sonuca varamamışlardır (Somut

örnekler için aşağıda: "Ehl-i Sünnet Fıkhı'nın Epistemik Değeri" paragrafına bakınız).

Bununla berâber bu 4 mezhebin de **hak mezheb**, yâni gerçek mezheb ya da HAK indinde eşdeğer oldukları umdesi (ilkesi) var edilmiş; müslümanların bunlardan birisine uymasının, kurtuluşuna vesîle olacağına inanılmış; bunlardan herhangi birinin sâliklerinin gene bunlardan diğeri birini **taklîd etmesine** müsaade olunmuş ve bu taklîdin sınırları vaz edilmiştir.

Ama, ne yazık ki, büyük İmâmların ve onlardan feyz almış olan öğrencilerin devrini izleyen dönemlerde bu büyük **müctehidlerden sonra artık** müctehid gelemeyeceği, yapılması gereken icthadların hepsinin de yapılmış, "**icthad kapısının artık kapanmış**" ve yapılacak işin de yalnızca **taklîd**den ibâret olduğu husûsunda, İslâm Âleminin olumsuz etkilerini yüzyıllar boyunca trajik bir biçimde yaşayacağı ve el'an da yaşamakta olduğu **gerçekçi olmayan bir kanaat** yerleşmeğe başlamıştır. Ne yazık ki, mezheb İmâmlarının söylenecek her şeyi söylemiş oldukları vehmine dayanan bu kanaat bugüne kadar da egemen olarak süregelmiştir. İctimâî hayatta, siyâsette, ilimde ve özellikle de tıbda, teknolojiye ve benzeri diğer konularda vukû bulan gelişmelerin ortaya çıkardığı yepyeni içerikli, çözüm bekleyen bir sürü yeni mesele, icthadda günümüze kadar yüzyıllar boyu sürmüş olan bu durgunluğun verdiği rehâvetle, KUR'ÂN ve Sünnetin rûhuna uygun olarak kullanmakla mükellef oldukları aklı ta'tîl edip taklîdin çengeline asmış olan müslümanları bu konformizmleri içinde tam bir acz içinde yakalamıştır. Zîra kınanma ya da tekfir edilme korkusuyla sindirilmiş olan müslümanlar icthada yüzyıllar boyu yaklaşamamışlardır. Bu yüzyıllar Ehl-i Sünnet bilgilerinin bol bol apoloji (yâni Ehl-i Sünnet âlimlerini sınırsız medh-ü senâ) ve bol bol da **polemik** (yâni Ehl-i Sünnet'e aykırı davrandıklarına kâil oldukları kimse-lerin kanaatlerinin, bâzan da tekfirle çürütülmesi) ile iştigal ettikleri verimsiz bir dönem olmuştur.

Dört İmam'dan her birinin mezhebi: 1) Sapık inançlardan ve bid'atlerden müslümanları koruyan; 2) İki ayrı kutbu oluşturan Hâricîlik ile Şîa'nın arasında, bu iki fırkayı da ortak asgarî bir çizgide birleşmeğe dâvet edebilecek nitelikte, orta bir yol olarak karşımıza çıkmaktadır. Gerçekten de yalnızca İmam Ebû Hanîfe, İmâm Şâfiî, İmâm Mâlik ve

İmâm İbn Hanbel'in değil (çeşitli sebeplerle ömürleri daha kısa sürmüş olan) İmâm Evzaî'nin, İmâm Süfyân-ı Sevrî'nin ve İmâm Dâvûd bin Alî'nin sünnî mezhepleri de gerek Mu'tezile, gerek Hâricîlik, gerek Şîa, gerekse diğer sünnî olmayan fırkalardan bâzı kimselerin Sünnîliğe kazandırılmasında etken olmuşlardır.

Ama kendi hür irâdesiyle ve doktrinler arasındaki farkları aklının ve vicdânının mihengine vurarak Sünnîliğe geçen, ancak kendi eski fırkasının kitaplarını ve mezheb imamlarının kitaplarını ciddî olarak inceleyen ve bunların üzerinde tefekkür edebilen yalnızca bir avuç aydın olmuştur. Sünnîliğin kazancı daha ziyâde (meselâ Osmanlı İmparatorluğu gibi güçlü, fâtih ve hükümrân devletlerin etkileriyle) sosyal ya da siyâsî sebeplerden ötürü olmuştur.

Bugün de sünnî ülkelerde doğmuş büyümüş bir müslümanın bir mezhebi **taklîd** etmesi kendisi için bir zorluk arz etmemektedir. Ancak durum, Kilise'nin dogmatik ve çelişkili yapısı, uyguladığı metotlar ve vicdânı hacir altına almak isteyen tutumu dolayısıyla ihtidâ eden aydın bir batılı için hiç de böyle değildir. Aydın batılılar genellikle Hz. Peygamber'in hayâtını okuduktan sonra İslâm'a ilgi duymakta ve kendilerinde KUR'ÂN'ı tetkik arzusu uyanmaktadır. Bu hayranlık ve tetkikden sonra ihtidâyâ karar verirlerse KUR'ÂN'a ve Hadîslere gerçekten de samîmiyetle sarılmaktadır. Ancak iş mezheb konusuna gelince, çocukluktan beri kültürünün temeli olan "**taklîde değil akıl aracılığıyla tahkîke yönelik**" bir eğitim görmüş olan bu kişiler mezheb İmâmlarının ictihadlarında bulunan (ve aldıkları eğitim dolayısıyla batılılar için daha da belirgin olarak görünen) farklılıkları açıklayamamakta ve âmentü'ye tâvizsiz inanmakla birlikte, ya mezhebe önem vermemekte ya da **Ebedî Saadet**'i bir başka yol-yordamla arayan **Ehl-i Tasavvuf**'a yönelmektedirler.

İman etmek için tek bir kitap olan KUR'ÂN-I KERÎM'i, Hz. Peygamber'in ahlâkıyla ahlâklanmak için de 8.000 civârındaki sahih hadîsi okumak varken bunların üstüne **yeni bir iman umdesi gibi** eklenen mezhebin künhünü **tahkîken** idrâk etmek için bu konuda yazılmış yüzlerce, binlerce kitabı okumanın zorunluluğunu (!) ve fazîletini (!) bunlara kabûl ettirmek hemen hemen imkânsız olmaktadır. Ayrıca bu durum bir de "Kilise Babaları" denilen zevâtın Ortaçağ'daki birbirlerini nakzeden,

ama Papalığın Hıristiyanlığın kühünün anlaşılması ve hâlis bir îman sâhibi olunması için hepsini de **hak** (gerçek, eşdeğerli) kabûl ettiği, bunlara inanmayanları ve bunlardan şüphe edenleri de afarzla korkuttuğu fetvâlarını hatırlattığı için İslâm'a yeni ihtidâ eden aydın bir batılıya mezheb konusu, doğal olarak, itici gelmektedir.

EHL-İ SÜNNET FIKHI'NIN EPISTEMOLOJİK STATÜSÜ

Ehl-i Sünnet Fıkhu'na ne gibi bir epistemolojik statü tanınması gerektiği ve bu Fıkhu'nun **epistemik değeri**'ni, objektif ilmî kriterlere dayanarak ortaya çıkarmak, ancak ilme hizmet olur.

İlimleri, insan aklı açısından hâiz oldukları değerlerini tesbit etmek üzere inceleyen ilim kolunu **epistemoloji** denilmektedir; **epistemolojik** ise bu kelimeden türemiş olan izâfet sıfatıdır. Bir ilmin **epistemik** değeri ise bu bilmin: 1) kendi içinde **çelişkili sonuçlar** vermemesi, ve 2) sonuçlarının realite'yi (yâni gerçeği) yansıtabilmesiyle ölçülmektedir.

Günümüzde: 1) sınırları iyice belirlenmiş bir ilgi alanı olan, 2) uygun bir metodolojiye sâhip, 3) birbirleriyle organik bir biçimde ilişkili bir dizi **yeni** bilginin kazanılmasını sağlayan, 4) bu bilgilerin başkalarına **objektif bir biçimde** aktarılmasına müsait, 5) aklî (rasyonel) bir incelemeye tâbî tutulabilen her disiplin, ayrı bir **ilim** olarak telâkki edilmektedir.

Bu kriterler çerçevesi içinde Ehl-i Sünnet Fıkhu'na incelenecek olursa, bunun : 1) sınırları iyice belirli bir ilgi alanının bulunduğu, 2) İmamların vaz ettikleri özgün metodolojilere sâhip olduğu, 3) "İctihad kapısı artık kapanmıştır" vehmi egemen oluncaya kadar da birbirleriyle organik biçimde ilişkili bir dizi **yeni bilgi** kazanılmasını sağladığı, 4) bu bilgilerin başkalarına da objektif bir biçimde aktarılmasına müsâit olduğu âşikârdır; ayrıca, 5) üniversitelerde üzerinde doktoralar yaptırılması da bu Fıkhu'nun aklî bir incelemeye tâbî tutulabildiğinin yeterli delîlidir.

Ehl-i Sünnet Fıkhu'nda, bunun yapısı gereği, yeni bilgiler ancak ictihad yoluyla kazanılmaktadır. Bu duruma göre müslümanların ictihad etmelerine engel olununcaya kadar Ehl-i Sünnet Fıkhu'na hayat dolu gerçek bir **aklî** (rasyonel) **ilim statüsüne** sâhip olmuştur. Fakat "İctihad kapısı artık kapanmıştır" vehmi İslâm Aleminin üstüne çöktükten sonra da aklî

ilim statüsünden inerek, maalesef, **naklî fosil statüsüne** tereddi etmiştir.

EHL-İ SÜNNET FIKHI'NIN EPİSTEMİK EDEĞERİ

Her aklî ilim bir dizi temel kabûle dayanır. Bunlara, ilmin türüne göre, **temel varsayımlar** ya da **aksiyomlar** adı verilir. Bir kere, bu kabûllerin birbirleriyle çelişmemeleri elzemdir; çünkü : "**Biribirleriyle çelişen iki önermenin (kaziyenin) ikisi birden doğru olamaz**". Ayrıca da, o ilmin çerçevesi içinde ve o ilme has metodoloji aracılığıyla elde edilen sonuçların da : **1) birbirleriyle çelişki içinde olmaması, yâni biribirini reddeden iki sonucu bulunmaması, ve 2) gerçeğe uymaları gerekir.**

Eğer göz önüne alınan ilim bir tabiat ilmi ise, gerçeği **fiziksel realite** temsil eder. Söz konusu olan ilim meselâ Geometri gibi **aksiyomatik** bir temele dayanan bir ilim ise, bu takdirde sonuçlar arasında hiç bir çelişki olmaması yeterlidir.

Ehl-i Sünnet Fıkhı ise aksiyomatik bir ilim olmadığı gibi aksiyomatize edilebilen bir ilim de değildir. Temelindeki kabûllerin en azından KUR'AN ve Sünnet olması gerektiği husûsunda dört mezheb İmamı da icma' etmişlerdir. Bununla berâber, yukarıda da kaydedilmiş olduğu vechile, bu temel kabullere : İbn Hanbel "Sahâbe'nin icma'ı"nı; Şâfiî "Sahâbe'nin ve âlimlerin icma'ını", "Sahâbe'nin sözlerini"; Ebû Hanîfe "Sahâbe'nin fetvâlarını" ve "Örf"ü; Mâlik ise "Sahâbe"nin fetvâlarını ve sözlerini" ve "Örf" de ilâve etmekteydiler.

Temel kabûllerin çeşitli kategorilerden oluşması bütün ilimler arasında fıkhı orijinalitesini temin eden ilgi çekici bir hâl olmakla birlikte ictihadlar açısından kesinlikle temyiz ve tefrik edilmesi gereken bir sorumluluğu da berâberinde sürüklemektedir. Hangi kabuller kullanılarak ve hangi metodla istihrac edilmiş olursa olsun : **İctihadın KUR'AN nassları ile ve sonra da Sünnet ile çelişmemesi şarttır!** Eğer hadîslere dayanarak yapılmış bir istihrac KUR'AN'ın nasslarıyla çelişik ise bu takdirde, râvîleri kimler olursa olsun, söz konusu hadis ya da hadisler : ya 1) sahîh değildir, ya da 2) lâfızları yâhut lâfızlarının delâlet ettiği mânâlar yanlış yorumlanmaktadır.

Ehl-i Sünnet Fıkhı'na göre yapılmış olan ictihadların bir bölümünün epistemik değeri hakkında bugüne kadar çeşitli kimseler îtirazda bulunmuş, çelişkilerine dikkati çekmiş ve şüpheler ızhar etmişdiler. Bizzat

Ehl-i Sünnet âlimleri ve yakın öğrencileri bâzı meselelerde birbirleriyle cidalleşmişler; hattâ aynı bir konu hakkında farklı istihrac ve ictihadlarda bulunmuşlardır. Ayrıca Şîa da, bağımsız bilim adamları da gerek bâzı sonuçları gerekse metodolojilerinin bâzı vecheleri açısından Ehl-i Sünnet Fıkıhı'nı tenkid etmişlerdir. Bu şüpheler, îtirazlar ve tenkidler cildlerce kitabı doldurabilecek hacımdadır. Biz burada örnek kabîlinden yalnızca birkaçını takdim etmekle yetineceğiz :

*Hanefî, Şâfiî ve Mâlikî mezheplerine göre yılan yemenin haram olmasına karşılık Hanbelî mezhebinde yılanın başının ve kuyruğunun kesildikten sonra yenilmesi **câizdir**. (Bk. Mevlût Özcan : Din Görevlisinin El Kitabı, s.751, İst. 1987).

*Yabânî fareyi yemek: Hanefî mezhebine göre **haram**, fakat Şâfiî mezhebine göre **helâldir**.

*İhrâma girmeden önce güzel koku sürünmek : Hanefî ve Şâfiî mezheplerine göre **sünnet**, fakat Hanbelî mezhebine göre yalnızca **müstehab** ve Malikî mezhebine göre de **mekruhdur**.

*Her rekâtta Fâtiha'ya başlarken Besmele çekmek : Hanefî ve Hanbelî mezheplerine göre **sünnet**, Şâfiî mezhebine göre **farz**, Mâlikî mezhebine göre ise **mekruhdur**.

*Kıyamda erkeklerin ellerini, sağ el sol elin üzerinde olmak sûretiyle göbek altında bulundurmaları : Hanefî ve Hanbelî mezheplerine göre **sünettir**. Ama Mâlikî mezhebine göre **asıl sünnet olan** kadın olsun erkek olsun ellerini bağlamak değil yanlarına salmaktır.

Acaba Hz. Peygamber kıyamda ellerini bağlıyor muydu, yoksa yana mı salıyordu? Hangi İmamı taklîd ederse etsin, mezhepler arasındaki bu gibi farklardan haberi olan bir müslümanın, bu konuda Hz. Peygamber'in nasıl davrandığını merak etmesi de, gerçeğin niçin bütün mezheblere yansımamış olduğunu sorması da çok doğaldır.

*Şimdi Ehl-i Sünnet Fıkıhı'nda en çok tenkîd edilmiş bir konu hakkında İmamların muârizlarının tezini, kısaca ve sübjektif beyânlardan olabildiğince soyutlayarak, takdîm etmek istiyorum :

Ehl-i Sünnet Mezheplerinin İmamlarına göre, daha önce de kaydedilmiş olduğu vechile, **icma'en : 1)** Sahâbe arasında "kerem (yücelik)" ve "adâlet" cihetiyle hiç bir fark yoktur; hepsi de âdil, hepsi de Sahâbe-i Kirâm'dır; **2)** Sahâbe'nin en uluları Hz. Ebûbekir, Hz. Ömer, Hz. Osman

ve Hz. Alî (R.A.)'dır; 3) Siffeyn savaşında haklı olan taraf Hz. Alî'dir.

"Eğer Siffeyn savaşında haklı olan taraf Hz. Alî ise, bir üçüncü taraf mevcûd olmadığından haksız olan taraf da Muâviye'dir. Muâviye haksız olduğuna göre savaşta dökülmüş olan bunca müslümanın kanının, çıkan fitnenin ve fesadın da vebâli altındadır. İnsanların kanının dökülmesine, fitne ve fesadın çıkmasına yol açan bir haksızlığın mevcûdiyeti zâten adâletin çiğnenmiş olduğunun işâretidir. Bu ise Muâviye'nin adâletinin, sahâbeden meselâ Hz. Ömer'in adâletiyle aynı düzeyde olmadığını göstermeğe yeter. Muâviye'nin **ligayrihakkın** Hz. Alî'ye karşı Siffeyn savaşına girmiş olması ise ittikanın, en azından, zaafa uğramış olduğuna delâlet eder. Oysa KUR'AN'da: "...Şüphe yok ki ALLAH indinde en kerîminiz en fazla ittika sâhibi olanınızdır" (XLIX/13) buyurulmaktadır. İttikanın zaafı dolayısıyla Muâviye'nin ALLAH indinde en kerîm zât olmadığı da böylece (XLIX/13) âyetinin muktezâsı olarak tebeyyün etmektedir. Bütün bu sonuçlar ise İmamların : "Sahâbe arasında kerem (yücelik) ve adâlet ciyetiyle hiç bir fark yoktur; hepsi de âdil ve hepsi de Sahâbe-i Kirâmdır" şeklindeki ictihadlarının, hem KUR'AN ile ve hem de yukarıda 2 ve 3 numara ile kaydedilmiş olan kendi ictihadlarıyla çelişki içinde olduğunu göstermektedir.

"Ayrıca İmamların Sahâbe arasında kerem (yücelik) ve adâlet ciyetiyle bir fark olmadığı, hepsinin de âdil ve Sahâbe-i Kirâm olduğu yönündeki ictihadları KUR'AN'ın başka âyetleri ve târihî birçok olguyla da çelişiktir. Nitekim KUR'AN'da :

*Herkese yaptığına göre dereceler vardır ve RABB'in onların yatıklarından gafil değildir. (VI/132)

*Ve O (ALLAH) sizleri Arz'ın halîfeleri kılan ve bâzılarınızı dereceleri bakımından bâzılarınızın üstünde yüceltendir. (VI/165)

*(ALLAH) dilediğinin derecelerini yüceltir; her ilim sâhibinden daha üstün bir âlim vardır. (XII/76)

*Bak da gör; onların bir kısmını diğer kısmından nasıl daha fazîletli kıldık... (XVII/21)

***Ve herkesin yaptığı işlere göre dereceleri vardır; ve (herkes) yaptığıнын karşılığını elbette tamâmiyle öder, ve onlara zulm edilmez. (XLVI/19),**

denilmektedir. Bu âyetler hiç kimsenin bir diğeriyle aynı derecede ola-

mıyacağıının beyyineleridir. Hele Sahâbe'nin hepsinin kerem(yücelik) ve adâlet yönünden eşit olması ise hiç mümkün değildir. Çünkü gerek Hz. Peygamber gerekse Hulefâ-i Râşidîn dönemlerinde Sahâbe'den, hatâ kusur ve suçları bakımından, paylanmış ve cezâ görmüş olanlar olmuştur. Ayrıca, meselâ, Hz. Hamza'yı pusuya düşürerek şehid eden ve ciğerini yemesi için Hind'e veren Vahşî de Mekke'nin fethinin ikinci günü tövbe ederek müslüman olmuş ve daha sonra bütün savaşılar katılarak yararlılıklar göstermiş ve Sahâbe'den sayılmıştı. Bu durumda Vahşî'nin meselâ Hz. Ammâr, Hz. Bilâl, Hz. Selmân, Hz. Ebû Deccâne ve daha niceleri ile yücelikte ve adâlette bir tutulmasının ilâhî hiç bir mesnedi olmadığı gibi bu inanç akla, vicdâna ve adâlete de aykırıdır. İmamların KUR'AN'a ve Sünnet'e uygunluk göstermeyen bu ictihadları olsa olsa Sıffeyn savaşı meselesinde, Hz. Alî'nin haklılığını teslim ettikten sonra, kendi zamanlarındaki halîfelerin husûmetlerini celbetmemek ve de özellikle de Şîa taraftarı oldukları husûsunda yanlış bir kanaat uyandırmamak için aldıkları siyâsî bir tedbir olsa gerekir.

İmâmın ictihadları arasında tesbit edilen ve îtikadî meselelerden çok furûat ile ilgili görünen bu gibi çelişkilerin, yalnızca **zâhirî çelişkiler** olduğu, bunlara îtibar edilmemesi savunulmuştur. Ancak bu çelişkiler ne yazık ki mevcûddur ve akıl sâhipleri için de ister istemez bir eksikliğin ifâdesi olarak yorumlanmaktadır.

"MEZHEBİYYUN" FIRKASI

Ehl-i Sünnet Mezheplerinin halkın nezdinde kabûl görmesinden sonra Emevî ve Abbâsî halifeleri, Şîa'ya karşı bir silâh olarak kullanılabileceğinin idrâkiyle, bunları teşvik edip desteklemek zorunda kalmışlardır. Şurası bir gerçektir ki Ehl-i Sünnet'e uygun bir devlet daha yumuşak, halkın ihtiyaçlarına daha hızlı cevap verebilen ve yeni durumlara daha kolay uyabilen bir yapıya sâhip olmaktadır. Ayrıca, bu mezhepler misyoner ve yayılcı bir ruhla hareket etmeyi bir fazilet addeden Şîa'ya karşı güçlü bir müdâfaa aracı olarak yararlanılmağa da müsâittir. Bütün bu avantajlarından ötürü Ehl-i Sünnet Mezhepleri pekçok devlet ve bu arada da Osmanlı İmparatorluğu tarafından hem kabûl görmüş ve hem de her bakımdan desteklenmiştir.

Ancak mezhebler arasındaki çekişmelerin oluşturduğu bıkkınlık

yüzyıllar boyunca yavaş yavaş kutupları daha da belirginleştirmiş ve aralarındaki uçurumu daha da derine götürmüştür. Bir taraftan Şîa, diğer taraftan da Ehl-i Sünnet durumlarını muhâfaza etmek, birinin sâliklerinin diğerinkilerinin akıllarını çelmesine engel olmak için tedbir üzerine tedbir almışlardır.

Bu arada bir hanbelî olan İbn Teymiyye'nin (M. 1268-1328) Hanbelî Mezhebini ihyâ etmek iddiâsıyla ortaya atılarak bağnaz ve katı bir şekilde her önüne geleni, ve bu arada bütün diğer mezheblerin mensupları ile Ehl-i Tasavvufu tenkîd ve tekfir etmeğe kalkışmasının da bu tedbirlerin şekillenip bir **doktrin** hâline gelmesinde büyük katkısı olmuştur. Bu yeni doktrinin taraftarları, Vahhâbîliğin temsil ettiği tâvizsiz bağnaz ve katı dünya görüşünde de, son 150 senedir İslâm Aleminde zuhur eden Reformcular'ın aklı KUR'AN ve Sünnet'in hizmetkârı kılacak yerde zaman zaman, Mu'tezile'ye benzer şekilde, aklı âdetâ ilâhlaştıran tutumlarının uyandırdığı infial ve nefrette de bu yeni doktrine daha sıkı sarılmak husûsunda gerekli bahâneleri bulmuşlardır.

Bu yeni doktrin İmamların şahsî gayretleriyle gelişen ictihad devrinin artık geçmiş, "ictihad kapısının kapanmış" olduğu ve bundan böyle herkesin teessüs eden büyük mezheblerden birini taklîd etmek mecbûriyetinde olduğu fikir ve inancına dayanmaktaydı. Bu inancın müslüman ülkelerde hiç bir zaman bir reaksiyona mâruz kalmadan, îtirazsız ve tamâmen yerleştiğini söylemek mümkün değildir. Ayrıca, **ne zamandan îtibaren ictihada başvurmağa artık gerek kalmamış olduğuna hükmeden ve bu hükmü neye dayanarak ve hangi yetkiyle verdiğini açıklayan yetkili bir makam da yoktur!** Eğer "ictihad kapısının artık kapanmış olduğu" bir ictihad ise bu ictihadın müellifi belli olmadığı gibi KUR'AN'da ve Sünnet'de de yeri yoktur! O zaman KUR'AN'a ve Sünnet'e dayanmayan, bir ictihad olup olmadığı bilinmeyen, eğer bir ictihad ise müctehidi meçhûl, ama pekçok kişinin kulak ve rip diline pelesenk ettiği "İctihad kapısı artık kapanmıştır" lâfzı insanları sû-i zanna ve mesnedsiz bir inanca sürükleyen bir **dedikodu** değil de nedir?

Ne yazık ki bu dedikodu yaygındır, ve daha da yaygınlaşması için, İslâm Aleminde, bâzı kimseler ve gruplar tam bir misyonerlik rûhu ile küçümsenmeyecek bir faaliyet göstermekte ve bunu doktrinleştirmek

için büyük çaba sarfetmektedirler. Bu çabalar sonunda kaba hatları artık belli olan ve yer yer aşırılığa kaçan bir **fırka** ortaya çıkmış bulunmaktadır. buna **Mezhebiyyûn Fırkası** adını vereceğiz. Bu fırkanın inançlarına göre:

*İctihad devri artık geçmiş; ictihad kapısı kapanmıştır.

*Alim olsun, câhil olsun herkes Hanefî, Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerinden birini taklîd etmekle mükelleftir.

* Bu dört mezhebden birini taklîd etmeyen **mezhebsiz, mülhid, reformcu ve kâfirdir.**

*Bu mezheplerin İmamlarına hatâ, kusur isnad etmek günahtır. Onlardan hatâ südür etmemiştir; ve hepsi de ictihadlarında isâbet etmişlerdir!

*Hadîs kitaplarını okumak câiz değildir. Hadîs kitaplarından hadîs nakletmek için hadîs âlimlerinden icâzet almış olmak lâzımdır.

*KUR'AN'ı tercümesinden okumak câiz değildir.

*Din ancak fıkıh kitaplarından öğrenilir.

Mezhebiyyûn Fırkası sâliklerinin çoğunun bir kimseyi mezhebsiz, mülhid, reformcu ya da kâfir addetmek husûsunda nedense aşırı bir eğilimleri vardır. Fakat bunlar mezhebsizlik, mülhidlik, reformculuk ve kâfirlikle itham ettikleri kimseler hakkındaki hükümlerinin dahî, enfüsî olsa bile, tam anlamıyla birer ictihad olduğunu ne yazık ki idrâk edememektedirler.

Makalemin baş tarafında takdîm etmiş olduğum âyet-i kerîmeler, hadîsler ve Hz. Alî'den menkûl güzel sözlerin ışığının altında Mezhebiyyûn Fırkası'nın bu itikadları hakkında daha fazla söz etmek abestir.

Yalnız bir husûsa dikkati çekmek istiyorum. İslâm Aleminde müslümanlar mezheb İmamlarını değil kendi babalarını taklîd ederler. Çoğunluğu da hayâtını yalnızca babasının kendisine vermiş olduğu dînî bilgiler, öğrettiği ibâdet tarzı ve aşıladığı Peygamber sevgisi ve iyi ahlâk ile tamamlar. Bu arada İmamların doktrinlerini değil, ismini duyan bahtiyarlar bile azdır. Bilinçle mezhebin inceliklerini öğrenmeyi merak edip öğrenenler ve uygulayanlar ise daha da azdır.

Ayrıca hiç bir müslüman baba da, **Ehl-i Sünnet Fıkıhı'nın bütün inceliklerini ilmen bilse bile,** çocuklarına: eğer günün birinde Hon-

kong'a gidecek olurlarsa bu şehirin sokaklarında satılması mûtaad olan yılan kızartmalarını Hanbelî mezhebini taklid ederek yemelerinin câiz olduğunu ancak yılan kızartması yemek için her defâ Hanbelî mezhebini taklîde niyet etmelerinin, sonra da namaz kılacakları vakit niyet ve taklîdlerinden rücu' ederek namazlarını bu sefer de Hanefî mezhebini taklîd ederek kılacaklarına niyet etmelerinin bir fazîlet olduğunu telkîn etmez. Bunu da pekçok yönden müstekreh bulduğu için yapmaz. O, bunların yerine, kendi babasının da kendisine göstermiş olduğu **örfe uyar** : Cenâbı-ı Peygamber'in üstün ahlâkını, insanı bu üstün ahlâka heveslendiren kıssalar aracılığıyla çocuğunun gönlüne ve aklına nakşetmeğe çalışır. Bunda da genellikle başarılı olur.

Bu durumda, ALLAH'ın herşeyi kuşattığını bizzât beyânıyla te'yid ettiği Rahmet'inin, babalarını belki de yalapşap ama aşk ile ihlâs ile taklîd edenlere erişmeyeceğini telmih edenlerin herkesi, İbn Teymiyye misâli, tekfir etmek yetkisini nereden aldıklarını da doğrusu merak etmiyor değilim. Bu münâsebetle, sırası gelmişken O: merhametliler merhametlisi, O: ALLAH'ın sevgilisi ve günâhkârların yumuşak kaplı şefaâtçisi, O: hatâların settârı, O: ins ve cinnin hâdîsi, sevgili Peygamber'imizin (S.A.) şu hadîslerini de hatırlatmakda yarar vardır :

*"İmanın olgunluğu iyi huya sâhip olmaktır" (Al Munâvî : a.g.e.).

*"Şüphe yok ki bu din pek sağlam bir dindir; **dinde yumuşaklıkla hareket edin**" (Suyûtî : a.g.e., 1.c.)

*"Ey insanlar, **ALLAH'ın dîni gerçekten de kolaydır, kolaylıktır**" (Munâvî: a.g.e.)

*"İman yetmiş küsûr kısımdır; en üstünü **Lâ İlâhe İllâllah** sözünü söylemek, en aşağısı da **yoldan** halka eziyet veren şeyleri gidermektir. Utanmak da îmanın kısımlarından biridir" (Suyûtî: a.g.e., 1.c.).

*"**Kolaylaştırın, dîni öğretirken halkı güce koşmayın**" (Munâvî : a.g.e.).

*"Benim bir sözümü duyduunuz mu, benim söylediğimi bildirerek size bir söz söylediler mi, o sözü gönlünüz tasdik ederse, o söz kalbinizi yumuşatırsa, o sözü kendinize yakın bulur da benimzerseniz bilin ki o söze sizden daha yakınım ben. Fakat size bir sözüm söylenince gönlünüz o sözü inkâr ederse ve o söz içinizde bir beğenmezlik, bir nefret duygusu uyandırır, o sözü kendinizden uzak bulursanız bilin ki o söze sizdenda-

ha da uzağım ben." (Suyûtî : a.g.e., 1.c.).

*"Sözümü KUR'AN ile karşılaştırsın; KUR'AN'a uyarsa o söz benimdir, benden rivâyet edilmiştir. Ben söylemişimdir o sözü." (a.g.e.)

*"Sizlere sözler söylüyorum; söylediğim yerde bulunan kimseler o sözleri bulunmayanlara söylesinler" (a.g.e.)

*"ALLAH'ım! benden sonra gelip sözlerimi nakleden, sünnetimi halka bildiren, insanlara belleten halîfelerime Sen rahmet et!" (a.g.e.)

*"ALLAH, yüzünü ışıtsın pırıl pırıl parlatsın o kimsenin ki bizden bir söz duyar da (duymayanlara) bildirir; duymayıp da rivâyet edileni dinleyen nice kimse vardır ki duyardan da daha iyi beller" (a.g.e., 2.c.)

*"Ben ancak bir insanım. Dâvânızda bana başvurursunuz; bâzınızın dili kuvvetli olabilir, bâzınızın da sözü bir diğerinizin sözünden daha kandırıcıdır. Ben de işittiğime göre hüküm veririm. Eğer bir müslümanın hakkına tecâvüz ettiyseniz ve eğer bana yanlış hüküm verdirerek birinin hakkını aldıysanız, bilin ki o hak bir ateş parçasıdır, isteyen alsın, isteyen bıraksın" (a.g.e., 1.c.)

*"Ben ancak bir kulum. Dîninize âit bir şey emredersem o emri yerine getirin; fakat kendiliğimden kendi re'yimle bir buyruk veririm, insanım ancak!" (a.g.e.)

*"Dünyânıza âit işleri sizler benden daha iyi bilirsiniz" (a.g.e.)

*"Bir mü'mine kâfir diye söven o mü'mini katletmiş kişiye benzer" (a.g.e., 2.c.)

İCTİHAD BİR ZARURETTİR!

Hz. Peygamber'in vefâtından sonra Selefiyyûn'un ve onu izleyen İmamların icthadları hep sosyal ve îtikadî ihtiyaçlardan kaynaklanıyordu. Cemiyet geliştikçe, ortaya, önceden kestirilemeyen meseleler çıkıyor ve bunların **KUR'AN ve Sünnet ile çelişmeyen** bir çözüme kavuşturulması da müctehidlere düşüyordu. Mezhebiyyûn Fırkası'nın İslâm Aleminde gitgide ve yer yer etkili olmasıyla sanki **mûteber bir icthadmış gibi** zorla kabûl ettirmeğe çalıştığı "İslâm'da icthad kapısı artık kapanmıştır" görüşü müslümanların vicdanları üzerinde bigayrihakkın uygulanan bir baskı oluşturmuş, dînî ilimlerin de fosilleşmesine sebep olmuştur. Tekfir edilme ya da en azından "reformcu" diye etiketlenme ve zuhur etmiş olan nifâka da böylece bir yenisinin daha eklenmesine sebep olma

korkusuyla pekçok âlim yeni zuhur eden ve dînî bir çözüme henüz kavuşturulmamış meseleler karşısında **açıkça** ictihad etmekden de ictihadlarını yaymaktan da çekinmişlerdir.

Bununla beraber, fakih müctehidler tarafından doldurulması engellenen bu **ictihad boşluğu** gene de bomboş kalmamıştır. Gelişen cemiyetin ihtiyaçlarını karşılamak üzere milletler, seçtikleri milletvekilleri aracılığıyla varılan **nısbî icma'** (yâni oylama, başka bir deyişle de çoğunluğun kanaatinin ağır basması) yöntemiyle kabûl gören çözüm önerilerinin **kanunlaştırılması** sonucu, kısmen dahi olsa, bu ictihad boşluğunu özellikle sosyal içerikli konularda doldurmuşlardır. Bu, müslüman ülkelere belirli bir rahatlık ve fakat epistemik değeri tartışmaya çok açık bir de kanun **konformizmi** getirmiştir.

Ancak, lâik bir devlet yönetiminde bir ilke olarak, kanunların içeriğinin KUR'AN ve Sünnet'e uygunluğu tesbit edilmeden oylanıp yürürlüğe konulması pekçok meselede müslümanları vicdanlarıyla başbaşa bırakmıştır. Bu kanunların bir kısmının içeriği tesâdüfen KUR'AN ve Sünnet'e uygun olsa bile, müslümanlar gene de bunun uygunluğunu tesbit ve beyân edecek yetkili bir makamın eksikliğini her zaman hissetmişlerdir, ve hissedeceklerdir

Kanunların bir kısmının Ehl-i Sünnet Fıkhi ile apaçık bir biçimde çelişki içinde olması ise müslümanlar için ayrı bir vicdânî mesele teşkil etmektedir. Bu takdirde bir kısım müslümanlar, vicdanlarını rahatlatmak üzere, ve Mezhebiyyûn Fırkası'nın çığırkanlıkla îlân ettiği : "İctihad kapısının artık kapanmış olduğu" vehmine hiç mi hiç îtibar etmeksizin, **ALLAH'ın ve Peygamber'in kelâmlarına müracaat ederek:**

*"Bir taraftan, bugün müslümanlar için tek bir şahıs olarak bir emir sâhibinin (**ûlü-l emr'in**) bulunmadığı bu lâik düzende emir sâhibinin **imizden seçtiğimiz** milletvekillerinin yaptığı **kanunlar** olduğu olgusuna; ve diğer taraftan da KUR'AN'ın "Ey îman edenler! ALLAH'a ve Peygamber'e ve **içinizden emîr sâhibi olana** itaat edin. ALLAH'a ve âhiret gününe inanıyorsanız bir şeyde ihtilâfa düşdünüz mü **ALLAH'a ve Peygamber'e müracaat edin**. Bu hareket hem hayırlıdır ve hem de sonu pek güzeldir" (IV/59) âyetine ve "Biriniz kötü bir şey gördü mü onu eliyle değiştirsin; buna gücü yetmezse diliyle o kötülüğü men etsin; buna da gücü yetmezse **gönlüyle reddetsin onu**, ve bu îmânın en zayıf derecesi-

dir" (Süyûfî : a.g.e., 2.c.) hadîsine dayanarak : Filân kanunun Ehl-i Sünnet Fıkhı ile gelişen ve bana dînin fûrûatına tasallut eden bir kötülük olarak görünen hükümlerini değiştirmeye gücüm yetmiyor; ama bunları kalben katiyyen tasvib etmiyor ve mâruz kaldığım bu kanun zulmünden dolayı mes'ullerini de ALLAH'a havâle ediyor ve O'na iltica ve tevekkül ediyorum" şeklinde **teke tek ictihad etmektedirler**. Görüldüğü gibi Mezhebiyyûn Fırkası'nın söz konusu iddiâsı pratikte hiç de kaale alınmamaktadır; çünkü KUR'AN'a da, Sünnet'e de, gelişen cemiyetin ihtiyaçlarının karşılanmasına da ve en nihâyet her sağduyu sâhibi müslümanın vicdânına da uygun düşmemektedir!

Bugün İslâm Alemi'nin hangi ülkesi olursa olsun, Mezhebiyyûn Fırkası'nın oluşturduğu insan ve îman potansiyelini çeşitli gayelerle elinin altında tutmak ve idâre etmek isteyen büyük mâlî imkânlara sâhip kişilerin, cemiyetlerin, şirketlerin ya da siyâsî partilerin : 1) Devlet ile olan ilişkilerinde, 2) Finans kuruluşları ile olan ilişkilerinde, ve 3) Halk ile olan ilişkilerinde karşılarına çıkan ve büyümelerine, güç kazanmalarına engel olan fikhî etkenleri aşabilmek için pekâlâ kendiliklerinden ictihad edebildikleri; birkaç yıl önce **haram** olarak nitelendirdiklerini birdenbire **mubah** saydıkları; bu değişikliği de muhakkak **pragmatik** bir bahâneler zincirine ictihadvârî bir uslûpla bağlayabildikleri İslâm Alemi'nde hemen her ülkede ibretle izlenmektedir.

İşte bütün bu olgulardan dolayı, gelişen cemiyetin ve teknolojinin ortaya çıkardığı fevkalâde hassas meseleler karşısında müslümanların KUR'AN'a ve Sünnet'e uygun olarak nasıl davranacaklarını objektif bir biçimde istihrac edecek âlim müctehidlere olan ihtiyaç her zamankinden daha fazla kendisini hissettirmektedir.

Haklarında âcilen bir ictihad tesis edilmesi gereken konulardan birkaç örnek vermek gerekirse :

*İslâm Aleminde **bid'at-ı seyyie** konusunda, yâni neyin nehyedilmesi elzem bir yenilik olduğu husûsunda, kesin kriterler yoktur. Bu konuda her önüne gelen bir fetvâ vermiş olduğundan (ve maalesef vermeğe de devam ettiğinden), mesele yüzyıllardır içinden çıkılmaz bir arapsaçına dönüşmüştür. **Bid'at-i seyyie kriterleri hakkında bir ictihad gereklidir**. (İstanbul câmilerinden birinde bir vâiz televizyon cihazı ve buzdolabının bid'at-i seyyie olmakla kullanılmalarının haram olduğunu îlân ede-

bilmiştir!)

***Gen Mühendisliği'nin mubah olup olmadığı, mubah ise sınırlarının ne olması gerektiği husûsunda bir ictihad gereklidir**

***Rahim dışı döllenmenin şartları ve sınırları hakkında bir ictihad gereklidir.**

***Organ naklinin şartları ve sınırları hakkında bir ictihad gereklidir**

***Faizsiz bankacılık adı altında ortaya çıkan müesseselerin KUR'AN'a ve Sünnet'e uygun olup olmadıkları hakkında bir ictihad gereklidir.**

***Uzun süren uzay yolculuğunda namaz ve orucun nasıl edâ edileceğine dâir bir ictihad gereklidir.**

SONUÇ

KUR'AN-I KERİM, müteşâbih âyetlerin te'vilini ancak ALLAH'ın ve ilimde râsih olanların bildiğini açıklayarak bu âyetleri başkalarının te'vile kalkışmasının nifak ve fesada yol açacağına işâret etmekte; ama "akıllarını isâbet ve dirâyetle kullanabilenler" i yücelterek ancak bunların KUR'AN'dan ibret ve öğüt alabileceklerini, hidâyete ereceklerini; KUR'AN'ın da zâten anlaşılсын diye Arapça indirilmiş olduğunu beyân etmektedir.

Fakat insanın aklı ALLAH'ın ilminden ancak O'nun izin verdiği kadarını kavrayabildiğinden (Bk. II/255), eğer insan aklını putlaştırırsa bu onu gizli şirke ve felâkete; ama aklını, onun yalnızca hâdim olduğu idrâkiyle kullanırsa bu da insanı hakikatların keşfine sevkeder. Nitekim Hz. Peygamber de Hz. Alî de aklın ve akıllıca hareketin fazîletini övmüşler ve doğru yolun akılla bulunabileceğini, aklı ta'til ederek yalnızca îmanla amel etmenin makbûl olmadığını telmîh etmişlerdir :

"İnsanın dîni aklıdır; aklı olmayanın dîni yoktur" (Süyûtî, a.g.e.)

"ALLAH'a ilimsiz ve cehâletle (yâni aklını kullanmadan) bağlı olan insan, olduğu yerde dönüp duran ve nereye gittiğini bilmeyen dolap beygirine benzer" (Rüştü Şardağ, a.g.e.).

İslâm Aleminde Hz. Peygamber'in vefâtından sonra ortaya çıkan siyâsî ayrılıklar önce birer fırka daha sonra da kendine özgü metodolojisi ve fıkhi olan birer mezhep olarak biçimlenmişlerdir. Buna ek olarak ümmetin zamanla ortaya çıkan ihtiyaçlarını ve îtikadî endişelerini KUR'AN ve Sünnet'den asla sapmaksızın çözümlemek gayesi güden mezhebler de zuhur etmiştir. Bunlardan fikhî mezhebler olan Hanefî, Şâfiî, Mâlikî ve

Hanbelî Mezhepleri ile îtikadî mezhebler olan Eş'arî ve Mâtürîdî Mezhepleri zamânımıza kadar erişmişlerdir. Aynı düşünce çizgisinde olan diğer mezhebler ise yavaş yavaş sönerek kaybolmuşlardır. Bu 6 mezhebin ortaya koydukları "KUR'AN ve Sünnet'den ödün vermemek" husûsundaki ortak irâdeleri ve, bâzı farklarına rağmen, metodolojilerinin ortak yönü İslâm âlimlerince bunların aynı bir kategori içinde telâkkî edilmelerine yol açmış ve buna **Ehl-i Sünnet ve' 1-Cemaat** ismi verilmiştir.

Ehl-i Sünnet Mezhepleri hem metodolojileri ve hem de bâzı konulardaki ictihadları bakımından farklılıklar ve hattâ çelişkiler arz etmektedirler. Bununla berâber bu mezheblerin hak mezheb, yâni gerçek mezheb ya da HAK indinde eşdeğer oldukları savunula gelmiştir. Bir kere bu, mezheb imamlarının üzerinde icma' ettikleri bir husus değildir. Zîra her imam farklı ictihadı dolayısıyla diğer bir imamı rahatlıkla tenkîd etmiş ve onunla cidalleşmiştir. Bununla berâber bu mezheplerden birini taklîd etmenin insanın kurtuluşuna vesîle teşkil edeceği kanaati hâkim olmuştur.

İmamlardan ve onların yakın tâkipçisi öğrencilerinden sonra, İslâm Aleminde fıkıh ve îtikad hakkında gerekli bütün ictihadların yapılmış olduğu, "İctihad kapısının artık kapanmış olduğu" ve bütün yapılacak olan işin yalnızca ve yalnızca bir mezhebi taklîdten ibâret olduğu îtikadı yayılıp etken olmağa başlamıştır. Bu **ilâhî değil beşerî kökenli îtikadın** yerleşmesinde, Ehl-i Sünnet Yolu'nun kendi hükümlerleri için Şîa'ya karşı bir çeşit garanti olacağını çok iyi idrâk eden İslâm devletlerinin de büyük destekleri olduğu bilinmektedir.

Ehl-i Sünnet Fıkıhı "İctihad kapısının artık kapanmış olduğu" îtikadı egemen oluncaya kadar **epistemolojik açıdan** tam bir ilimdi. Bu îtikadın egemen olmasıyla (yâni KUR'AN'ın, Hz. Peygamber'in, Hz. Alî'nin, bizat mezheb imamlarının ve onları izleyen pekçok İslâm âliminin övdüğü akıl tembelce ta'til edilerek **taklîd** çengeline asıldıktan sonra) bu ilmin yeni sonuçlar kazanması imkânsız hâle gelince Ehl-i Sünnet Fıkıhı ilim vasfını kaybederek **naklî bir fosil** derekesine tereddi etmiştir.

Ehl-i Sünnet Fıkıhı'nın **epistemik değerine** gelince bunun tam ve eksiksiz olabilmesi için ictihâdın KUR'AN nassları ile de Sünnet ile de asla çelişkili olmaması tek kriterdir. İctihadların kendi aralarında çelişkili olması da, istihrac esnâsında, İmamlardan birinin yanlış olduğu keşsin delîlidir. Bu ise çok normaldir; İmamlar beşer olduklarından yanlışları da normaldir. Nitekim Hz. Muhammed dahî yukarıda kaydedilen

hadîslerinden ikisinde yanılılabileceğine işâret etmektedir. Lâyuhâtî yâni hatâsız ve eksiksiz olmak ise ancak ve ancak Hz. ALLAH'A (C.C) mahsustur. İmamların da yanılmış olduklarına dâir pekçok vak'a ve ictihad,yüzyıllar boyu, İmamlar dâhil pekçok âlime nice mürekkep döktürmüştür.

İslâm Aleminde, daha sonra, ictihad kapısının kapalı olduğu îtikadına dayanan ve bu yüzden körükörüne taklîdi teşvik eden; aklı kullanmayı horlayan; İmamların (tıpkı Şîa İmamları, İran Mollaları ve Ayetullah'ları gibi) hatâsız olduklarına **inan**an; mezheplerdeki ve ictihadlardaki çelişkilerden rahatsızlık duymayan; KUR'AN'ın tercümelerini ve hadîs kitaplarını okumayı nehyeden; taklîde eksiksiz riâyet etmeyen bir kimsenin hakkında da mezhebsiz, mülhid, reformcu ve kâfir olduğu **ictihâdında bulunan** bir akım oluşmuştur. Bu akım çeşitli İslâm ülkelerinde hâlen de mevcûddur. Bâzılarında ise büyük mâlî imkânlarla sâhip kişiler, cemiyetler, şirketler ya da siyâsî partiler bu akımdaki insan ve îman potansiyelini çeşitli gâyelerle ellerinin altında tutmak ve idâre etmek için büyük çabalar sarfetmektedirler.

Aslında İslâm devletlerinin parlamentoları, gelişen cemiyetin ve teknolôjinin doğurduğu yeni fikhî meseleler karşısında, yapılarına özgü nısbî icma' yöntemiyle çıkardıkları kanunlarla ictihad boşluğunu doldurmaktadırlar. Ama bu her zaman tatminkâr olmadığı gibi lâiklik adına çıkarılan bâzı kanunlar da müslümanların vicdânını yaralayabilmektedir. Bu durum karşısında müslümanlar gerçekten de KUR'AN'a ve Sünnet'e dayanan ictihadların eksikliğini hissetmektedirler.

Bu ihtiyaç özellikle de uygulaması gitgide artan ve dîne uygunluğunun şartları açıkça bilinmeyen gen mühendisliği, rahim dışı dölleme, organ nakli, faizsiz bankacılık gibi, ve daha bunlara benzer pekçok orijinal konuda kendini hissettirmektedir. İslâm Aleminde temkin ve sağduyu sâhipleri ise bu ve bunun gibi konuların KUR'AN'a ve Sünnet'e uygunluğunu tesbit edecek olan yeni müctehidleri özlemle beklemektedirler.

(Böyle bir incelemeyi kaleme alma fikri, edeb ve ittika sâhibi sevgili bir din kardeşimle vâkî tatlı bir tartışma sonunda oluştu. Bu makâledeki gözlem ve kanaatlerimi beğense de beğenmese de, bu yazıyı hayr duâlarım ve muhabbetlerimle bu azîz kardeşime ithaf ediyorum. A.Y.Ö.)

(Salı, 29 Eylül 1992)

MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI MI,
PANDORA'nın KUTUSU mu?..

-II-

Kemâl Y. AREN

KUTU 1991-1992 ÖĞRETİM YILINDA AÇILDI. ORTALIĞA DÖKÜLENLERİ GÖRÜNCE YÜZLERCE LİSE MÜDÜRÜ, BAŞMUAVİNİ, MUA-VİNİ SAÇINI BAŞINI YOLDU; ÇOĞU PSİKİ-YATRİ KLİNİKLERİNİN KORİDORLARINI ARŞINLAR HALE GELDİ. ŞİMDİ KUTUDAN SON BİR ŞEYİN DAHA ÇIKMASI BEKLENİYOR: "UMUT" KUŞU-NUN...

Geçen sayıda, "Eğitim-Öğretimin" tıkanığını, bir çıkış yolu aranırken Milli Eğitim Bakanlığı'nın "Kredili Sistem" adıyla bir uygulamayı başlattığını ve bu sistemin ana hatlarını satır başları şeklinde vermeye çalışmışım. Son cümle olarak da: *"Bu sistemin ne getirip-ne götürdüğünü, uygulanabilme şansının ne kadar ve nasıl olabileceğini ve orta okullardaki gerek disiplin cezalarının kaldırılışı, gerekse sınıf geçmede bütünleme sınavlarının kaldırılıp, sınıf öğretmenler kurulu ile geçmekalma'nın gerçekleşmesi"* konularını ele alacağımızı söylemiştik.

KREDİLİ SİSTEM, HANGİ ARZULARDAN DOĞDU?

Bu noktada elimizde açık-seçik bir bilgi olmamakla beraber Kasım-Aralık 1991 aylarında gerek bakanlık yetkililerinin, gerekse okullara gönderilen tamimlerin açıklamaları ışığında bazı ip uçları yakalamak müm-

kün. Ancak hangi tahmin hangi konuşmadan, hangi sezgimiz hangi tamimden çıkıyor, bunları bir bir belgelemek mümkün değil. Ben hepsini harman ederek bir yerlere varmaya çalışacağım.

HANGİ ARZULAR "KREDİLİ SİSTEMİ" İLHAM ETTİRDİ?

1-Sınıfta kalma önlenmeli.

2-Öğrenci, yeteneğine ve arzusuna göre ders ve öğretmen seçebilmeli.

3-Üniversite kapısındaki yığılmalar önlenmeli.

Bu arzulara katılmayacak bir Allah'ın kulu tasavvur edilemez.
Ancak bu sistem bunları sağlar mı?

"UMUT" kuşunu dahi beklemeden söyleyebilirim:

KESİNLİKLE HAYIR!...

Hiçbirini mi?

Evet hiçbirini.

Neye dayanarak bu kadar kesin konuşuyorum?

Sekiz ay boyunca sisteme **amelelik** ettim de ondan.

.....

İsterseniz lâfı fazla uzatmadan geçen seneyi sizlere hikâye edeyim.
Kararınızı siz verin.

.....

Kasım-Aralık 1991

Okul Müdürü bir öğretmenler kurulu toplantısı yaparak durumu özetledi: Sistem budur. Uygulama ile ilgili tamamlayıcı bilgiler arkadan gelecek. Hazırlıklarınızı bu çerçeve içinde yapın.

Sevgili okuyucular!... Öğretim yılı başlamış, yıllık plânlar, zümre toplantıları yapılmış, hangi kitabın okutulacağı, ne çeşit ders araçlarına ihtiyacımız olduğu çok önceden tesbit edilip öğrencilere duyurulmuş ve bu düzen içinde derslere başlanmış, hatta birinci sınavlar yapılmış. Durum bu iken, bir karar;

Dersler bir dönemlik olarak düşünülecek, yeniden dönemlik plânlar yapılacak, ders araçları yeniden ayarlanacak, öğretmen kendisinin ve öğrencilerinin imkânlarına göre dersleri hazırlayıp, ortaya koyacak.

Elde kitap yok, doğru-dürüst bir müfredat yok.

Buna rağmen verilen konu başlıklarına göre eldeki kitaplardan seçmeler yapılarak dönem tamamlandı.

Bu arada arka arkaya tamamlayıcı bilgiler geliyor. Ama ne ders seçme, ne öğretmen düzenlemesi yapılamıyor. Nasıl başlamışsa öyle devam ediyor ve bakanlık da bu oldu bittiyi kabullenmek zorunda kalıyor.

Hesaplar artık gelecek sene üzerine yapılmaya başlanmıştır.

Okullar da gelecek senenin plânlamasına geçerler. İmkânlar hiç bir okul için sınıf düzenini bozup dersane düzenine geçmeye müsait olmadığından seçimlik ders yerine seçimlik "PAKET PROGRAMLI SINIFLAR" teşkiline başlanır.

Dikkat buyurun başta (2) numara ile işaret ettiğim hedeflerden biri, daha başlamadan bitmiş oluyor. "Öğrenci yeteneğine ve arzusuna göre ders ve öğretmen seçebilecek" hayalinin ölümü !..

Yine sınıf usûlü,

Yine 'sırabentlik',

Yine hangi öğretmen gelirse onunla dersi götürmek mecburiyeti.

DALGA SAYMAK

Hani bir hikâyecik var:

Adamın biri kıyada oturmuş, denize pür dikkat bakıyor.

Yanına bir arkadaşı gelir:

-Hayrola yahu, burada ne yapıyorsun böyle?

-Dalga sayıyorum, demiş bizimki.

-Dalga sayılır mı ki?

-Öğrenmek istersen otur da beraber sayalım der.

Arkadaşı yanına oturur, onu gibi denize bakmaya başlar. O sırada ilerleyen bir dalga köpüre köpüre gelir, kıyıya çarpar Bizimki:

-Bak, der, bu bir!..

Yine bir dalga daha gelir, kıyıya vurur. O,

-Giden gitti, bu yine bir!.. der.

(Böyle dalga sayabildikten sonra maarifte de her gün reform yapılabilir. ne olacak, "Giden gitti, bu gelen bir..." dersiniz olur biter.)

Sistemin dinleyenlere pek tatlı hazlar yaşatan hedeflerinden birincisi **"SİNİFTA KALMANIN KALKIYOR OLMASI" !....**

Bakın, sistemin helezonları içinde bu hedefe mutlaka varılıyor. Varılıyor ama, nasıl?...

• VI. sönestrin sonunda (kredisini dolduramamış bir yığın genç okul idarelerinin kapısını aşındıra aşındıra ömür tüketecek.) Perşembenin gelişini görmek için çarşambaya bakmak yeterli.

Seçmeli dersleri değıştiren değıştiren gittiğini kabul edelim, ama, mecburî derslerden kredisini alamamış öğrenci mecbûren (6. sönestre gelmiş ve beklemeli duruma düşmüştür.)

Sınıfta kalmadı ama lisede okuma süresini tamamladığı halde diploma alamıyor ve bekliyor.

Sınıfta kalma yok ama buna ne ad verirsiniz?

Şey değil, şey...

O halde izin verin bunu da giden dalgalara ilâve edelim ve diyelim ki: Giden gitti, başka hedeflere bakalım.

Geriye kalıyor bir, üniversite kapılarındaki yığılmayı çözmek... Giriş imtihanlarını kaldırmak, dersane soygununun önüne geçmek!..

Bu mevzu her şeyden önce YÖK'ü ilgilendiriyor. YÖK anayasal ve müstakil bir kurum. Milli Eğitim Bakanlığına bağlı değil. Bakanlığın aldığı kararlar şu durumda YÖK'ü hiç mi hiç bağlamaz.

O halde böyle bir hedef, bir temenniden öteye değer taşımamaktadır.

Öyleyse geriye ne kaldı?

Fincancı katırları niye ürkütüldü ?

Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun kabulünden beri maarifte böyle bir kargaşalık, böyle bir kaos yaşanmadı. Niçin?

SİSTEM NİÇİN ÖLÜ DOĞDU?...

a-Hiç bir uygulama okulunda denenmeden doğrudan umuma teşmil edildi.

b-Okullar bu sisteme göre alt yapıya kavuşturulmadan bunun uygulanabilmesini düşünmek hayaldir. Alt yapı için gerekli olanlar:

1) Sınıfların dağıtılıp dersane şeklinde tanzimi. Fen dersanesi, matematik dersanesi, Türk Dili ve Edebiyatı dersanesi, Din ve Ahlâk bilgisi dersanesi... gibi. Okulların geniş salonları, koridorları olacak, buralarda her öğrenciye bir dolap verilecek. Bu şart. Çünkü çocuk elindeki kitap ve defterlerini "benim" diyebileceği bir mekâna bırakmaya mecbur. İhtiyaç-

ların en basiti bu!

2) Öğrenci sürekli ders görmeyeceği için arada boş zamanları olacak. Bu boş zamanları nerede geçirecek? -Şartları Türkiye genelinde düşünmeliyiz. Edirne'den Kars'a kadar, hangi okulda veya kaç okulda kütüphane, serbest spor salonu, kafeterya var? Çocuk nerede oturup da iki saat sonra başlayacak dersi bekleyecek? Okulun merdivenlerine mi otursun?

3)Sisteme göre hazırlanmış kitap yok. Düzgün, kaliteli kitapların hazırlanması için en az üç sene, bilemediniz iki sene gerekir. Boyacı küpü değil ki bu, daldır-çıkar olsun bitsin. "Ben emrederim hemen yerine getirilir!", mantığı tahmin ederim ki Neron'da bile yoktu.

4)Sistem için öğretmenler hazırlanmadığı gibi, fikirlerine dahi başvurulmadı. Tamamen masa başı kararı veya sağda-solda, ucundan-kıyısından görülenler burada uygulanmaya kalkışılmıştır. -Bu kararların çok konuşulduğu günlerde bir televizyon konuşmasını dinlediğim bakanlık yetkilisi "Sınıfta kalmanın ortadan kaldırıldığı bir sistem dünyada var mı?" sorusuna "Kamboçya-ya da -Endonezya'da böyle bir sistemi gördük." Cevabını verdiğini hatırlıyorum. (Bu "ya da" ikilemi bana ait. Tam hatırlayamadım. Kredili sistemin oradan alındığını sanmıyorum, bu, Amerika kokuyor. Belki melezdir. Bilemem!..)

Peki bu sistemi bu haliyle uygulayabilecek okullar var mı? Belki vardır ama... Hangi okulların uygulayabileceğini varın siz düşünün.

O halde bu sistem kimlere hizmet edecektir?

Onu da yine varın siz düşünün artık! Her şeyi de ben söyleyecek değilim her halde!...

*

* *

GELELİM ORTA OKULLARDAKİ HEM SINIFTA KALMA, HEM DE DİSİPLİN YÖNETMELİĞİ DEĞİŞİKLİĞİNE:

Önce disiplin cezalarının kaldırılması:

1991-1992 Öğretim yılının ikinci yarısında bir emir geldi, orta okulların ilk okul ile birleştirileceği, bu sebeple adlarının "İLKÖĞRETİM OKULU" olacağı bildirildi. Bu duruma göre orta okul öğrencisine disiplin cezası verilemeyecek, disiplin suçu kabul edilebilecek davranışları için velisi ile işbirliği yapılarak; rehberlik uzmanı-

nın da yönlendirmesiyle çocuk bu davranıştan vazgeçirilmemeye çalışılacak. Olur-olmaz, ben bilemem. Bakanlığın emri bu.

Orta okullarda bütünleme sınavları kalkıyor:

Öğrenci ders yılı içinde bazı derslerden başarısız olmuşsa, sene sonunda yapılacak sınıf öğretmenler kurulunda durumu görüşülerek "geçsin veya sınıf tekrarasın" kararı verilecek daha sonra velisinin görüşüne başvurulacak.

-Burada velisinin görüşüne başvurulmanın geçip-kalmadaki rolü ne olacak, bu nokta açıklığa kavuşturulmamış. İleride kavuşur, önemli değil!- Durumu bir defa daha idraklere arz ediyorum: Öğrenci matematik, Türkçe (Bu dersin durumu da şu anda meçhûl, üzerinde konuşulabilecek mi-konuşulamıyacak mı belli değil, ama bu sene için diğer dersler gibi talâkki edilecek, gelecek seneye Allah kerim!...)ve fen bilgisinden başarısız olsun. Sınıf öğretmenler kurulu 11-12 öğretmenden oluşur. Bu üç öğretmen haklı olarak sınıf tekrarasın diyecekler (Farzedelim ki öğrenci sene içinde 1-1-1- almış olsun. Bu durumda öğretmen ne diyebilir ki?) Evet, bu üç öğretmen sınıf tekrarasın diyecekler. ama kurulda sekiz ya da dokuz öğretmen daha var. onlara göre öğrenci başarılıdır. Sınıf tekrarmasına gerek yoktur.

Sevgili yavrumuz bir üst sınıfa devam edebilir.

Yaz aylarında bütünleme hazırlıkları, özel öğretmenler, ana-baba baskısı, hepsi... hepsi... çöpe.

Yavrucuğun güzel tatilini zehir etmeye ne hakları var o insanların?....

Hem bakalım çocuğumuzu iyi ölçebildiler mi?

Tartışılabilir!...

Pek çok olumsuz örnek görüp-yaşamıyor muyuz?

Belki bu da onlardan biridir.

Sonra öğretmen pedegog olmalı!

Derse bu kadar ilgisiz bir çocuğun belki ki bir takım problemleri var!

Bunlar öğretmeni ile olabilir, dersten doğmuş olabilir, vs. vs.

Öğretmenin önce bu problemi çözmesi, ondan sonra 1-1-1- vermesi gerekir.

Bunlar yapıldı mı? Hayır!...

O halde yazık, günah değil mi masum yavruya?...

Hem bir öğrencinin ailesine-devlete şu kadar maliyeti var. Bu kadar öğrenci kalır ve sınıf tekrarlırsa bunun, bu fakir ve yoksul millete kaç tane on trilyona mal olacağını bir düşünsenize!.. Bu paralarla kaç fabrika, kaç baraj ve kaç bin kilometrelik paralı otoyollar yapılabilir!.. Bir düşünün lütfen! Yazık günah değil mi bu millî servete?..

Hem bakalım çocuk iyi değerlendirilebilmiş midir? (Zihinler ısrarla buna şartlanmıştı. Öğretmenden ve eğitiminden daima şüphelenilmektedir.)

Öğ-ret-meni (!) tarafından?

Hı...?...Ah, ah, biz bu işleri biliriz!

Neler, neler gördük....

Bu monoloğu istediğiniz kadar uzatabilirsiniz.

(Birinci yazımızda gazetelerden yaptığımız alıntılarda şunlar vardı: *Dünyanın en iyi eğitim sistemi olan Japon eğitim sisteminde ELEME-AYIKLAMA çok erken başlıyor, deniyordu. Başkan George Bush, "Öğretmenden bu kadar yoğun çalışma istendiği bir ortamda, öğrencilerden çok az şey istenmesi doğru değil. Öğrencilerin daha sıkı ve disiplinli çalışmaları gerekir."* diyormuş. Olsun, onlar Türkiye'nin şartlarına yabancıdır. Bizi bilmezler, biz ise bizi çok iyi biliriz. Japonlar ELEME-AYIKLAMA mı yapıyorlar, biz de DENEME -YANILMA metodu ile yolumuzu bulmaya çalışırız. Bu da bir metoddur.)

*

* *

BİR MASAL

(Bu masalı anlatmayı canım istedi. Mevzua uyar-uymaz beni hiç ilgilendirmiyor. Canım istedi anlatacağım. Siz bir yer bulup oturabilirsiniz ne âlâ!... Ben sadece anlatmak istedim.)

"KAKNUS KUŞU

Rivayet ederler ki, Hindistan'da bir kuş yaşamış. Gagasında da ney gibi delikler varmış ve bu deliklerden can yakıcı pek güzel nağmeler çıkarırmış. Onun ötüşüne ormanın bütün hayvanları âşık olmuş. O ötmeye başladı mı kainatta ki bütün sesler susar ve sanki bütün âlem onu dinlemeye koyulmuş.

Bu kuş tek'miş. Yani dişisi-erkeği yokmuş. Omrü de pek uzunmuş. Bin yıl kadar.

Ömrü bitip ölümü yaklaştığı zaman, çalı-çırpı toplar, etrafına çepeçevre yığar, kendisi de ortasına geçer, başlarmış ötmeye. Hayatının en güzel konserini bu demde verirmiş.

Kaknüs öter, öter, öter artık son deminde bir râşe ile kanatlarını çırpar, bu çırpmadan bir kıvılcım çıkar etraftaki çalı-çaarpıyı tutuşturur, onlar alev alınca kaknüs en yakıcı nağmelerle can verirmiş. Daha sonra küllerin arasından bir yavru kaknüsün başı belirir, o yaşamaya başlar

miş. "

Ferideddin-i Attar-"Mantık Al-Tayr" c.II,s.4-7

Ne dersiniz, Pandora'nın Kutusu'ndan çıkacak kuş acaba Kaknüs mü?

19. ASIR NEYZENLERİ*

Neyzen, Yrd. Doç. Süleyman ERGUNER

Hız. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (v. 1273) 13. asırda çökmeye yüz tutan Selçuklular idâresinde Anadolu'da meydana gelen siyâsî mes'elelerde ileri görüşü ile Osmanoğullarını himâye etmiş, îmânı, tefekkürü ve san'at kudreti ile birleştirici bir rol oynayarak Türk Anadolu'da yeni bir düzenin kurulmasında etkili olmuştur.

Mevlânâ, Orta Asya baksılarında görülen semâ'a yeni bir anlayış getirmiş, şiir ve mûsikî ile insanları mânevî âleme çekmiştir. Vecd ânında semâ etmiş, mûsikîyi ilâhî aşka ulaşmada vâsıta kılmıştır. Mevlânâ'nın oğlu Sultan Veled (1226-1312) babasından devraldığı halîfeliği otuz yıl kadar sürdürmüş, Mevlevî tarîkatını yaymış ve usûllerini kurmuştur. Mevlevîlerin semâ âyinleri, giyiniş tarzları Sultân Veled ve Ulu Ârif Çelebi (1212-1320)'den itibaren zamânımıza kadar, giderek teşkilâtlanmış, semâ ve mûsikî Mevlevîlik'in birbirinden ayrılmayan mühim unsurları olmuştur.

Mevlevî semâ'ı esnâsında icrâ edilen, güfteleri genellikle Mevlânâ'nın şiirlerinden meydana gelen eserlere "Mevlevî Âyin-i Şerîfi" denilir. Mutrib hey'eti tarafından icrâ edilen Âyin'ler, saz ve söz mûsikîmizin çeşitli formları Mevlevî Mûsikîsi olarak mütâlâa edilmekte-

* Bu makâle Yazar tarafından, 16-19 Nisan târihleri arasında İst. Teknik Üniversitesi, Türk Mûsikîsi Devlet Konservatuarı'nın İstanbul'da düzenlediği "II. Türk Mûsikîsi Şempozyumu"nda tebliğ olarak sunulmuş, daha sonra gözden geçirilerek genişletilmiştir.

dir. Ney, bu mâneviyât ve san'at güzelliğinin en önemli ifâde vâsıtası olup, esas ma'nâsını Hz. Mevlânâ ve Mevlevîlik ile kazanmıştır.¹ Mevlânâ eserine;

Bişnev ez ney çün hikâyet mîküined

Ez cüdâyîhâ şikâyet mîküined

mısrâları ile başlamış, devâm eden onsekiz beyitte Ney'i sembolleştirmiştir. Ney'i dinle.. Çünkü Ney birşeyler anlatmakta, ayrılıklardan şikâyet etmektedir. İçi boşalmış, başı kesilmiş, yüzü sararmış, neyzenin nefesine terkedilmiş olduğu halde Allah'ı zikretmektedir. Aslında buradaki Ney'den maksad "İnsân-ı kâmil" dir. İnsân-ı kâmil'in içi Ney gibidir. Her iki vücûdda zâhir olan hareketler ve sedâlar ancak Hakk'ın tasarrufu ile olur. İçi boş Ney'i üfleyen, ilâhî sesler çıkaran da neyzen değil midir? Fuzûlî, bu hissiyâtımızı ne güzel dile getiriyor:

Ney kimi her dem ki bezm-i vaslını yâd eylerem

Tâ nefes vardır kuru cismimde feryâd eylerem²

İşte bu mâneviyyât içinde Mevlânâ'nın neyzeni olduğu rivâyet edilen Hamza Dede'den³ itibâren Mevlevî tarikatına ve mûsikîsine gönül vermiş, Kutb-ı Nâyî Osman Dede⁴, Abdülbâkî Nâsır Dede⁵ gibi birçok neyzen yetiştirmiştir. Türk Mûsikîsine icrâları, nazarî çalışmaları, bestekârlıkları ile hizmet eden neyzenlerimizin geçen asırlara nazaran 19. asırda sayıca fazla olduklarını tesbît etmiş bulunuyoruz. Ayrıca bu asırda bestelenen eserlerin çoğunun ve 40 kadar Mevlevî Âyin'inin 18 tânesinin bestekârının neyzen olması dikkatimizi çekmiştir⁶

Bu itibârla 19. asır neyzenlerini, neyzenbaşılarını tesbît etmek, açıklaması bütün asırları ihtivâ eden bir "Neyzenler Antoloji"si yapabilmek

1. Ney ve Mevlevî Mûsikîsi hk. da daha geniş bilgi için bkz., Süleyman ERGUNER; NEY "ME-TOD", İstanbul 1986

2. Fuzûlî; *Dîvân*. s. 63

3. "Hz. Mevlânâ'nın hizmetinde Hamza adında bir neyzen vardı. Son derecede iyi ney üfleyen üstad birdenbire hastalanıp ölür. Müridler Hamza Dede'yi yıkarlarken Mevlânâ gelir ve seslenir: "Aziz dost Hamza kalk!" Hamza Dede'de "Buyur" der ve kalkıp ney üflemeye başlar. Üç gün üç gece semâ yapılır. Yüze yakın gayr-i müslim o günlerde müslüman olur. Mevlânâ mübarek ayağını evden dışarı atar atmaz "Kutb-ı Nâyî Hamza Dede" vefât eder. "Bkz, Ahmed Eflâkî, *Âriflerin Menkubeleri*, Çev. Tahsin Yazıcı, İst. 1898, C. I, s. 252

4. Süleyman Erguner; *Kutb-ı Nâyî Osman Dede ve Rabt-ı Ta'birât-ı Mûsikî* Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İst. 1991

5. Fatma Âdile Aksu; *Abdülbâkî Nâsır Dede ve Tetkîk u Tahkîk*, Marmara Ün. Sos. Bil. Enst. Yüksek Lisans Tezi, İst. 1988

6. Abdülbâkî Gölpinarlı *Mevlânâ'dan sonra Mevlevîlik*, İst. 1983, s. 457

gâyesi ile bu çalışmaya niyet ettik. Aşağıda görüleceği gibi neyzenlerimiz vefât târihlerine göre hayâtları ve mûsikî çalışmaları üzerinde kısaca durularak biraraya getirilmiştir.

1- Kütahyalı Mevlevî Mehmed Dede (v. 1805)

Bu asrın meşhûr neyzenlerinden olup, Kütahya Mevlevîhânesi'nin neyzenbaşısıdır. Nâsır Abdülbâkî Dede, **Defter-i Dervîşân** adlı eserinde, Mehmed Dede'nin Kütahyalı olduğunu ve 1805 (H. 1220) târihinde vefât ettiğini bildirmektedir.⁷

2- Mevlevî İsmâil Efendi (v. 1805)

Rumeli'li olduğunu ve 1805'de vefât ettiğini bildiğimiz Neyzen İsmâil Efendi için Surûrî (1752-1817) şu iki târihi düşürmüştür.⁸

*Neyzen İsmâil Efendi eyledi habs-i nefes
Firkatiyle geldi nâya nağme etmekten kesel
Eyleyip nâle Surûrî söyledi târihini
Neyzeni dembeste etdi bezm-i dünyâda ecel
-1220-*

*Bir hünerver var idi Rûmeli eşrâfından
Ehl-i meclisden ederdî nefesi def'-i kesel
Göçtü biçâre dedim nâle edip târihin
Geldi etdi dehen-i neyzeni dembeste ecel
-1220-*

3- Mücellid Dervîş Mustafa (v. 1808)

Dervîş Mustafa, 1791'de Şeyh Ali Nutkî Dede (1762-1804) zamânında Yenikapı Mevlevîhânesi'nde çileye başlamış, 1798'de çilesini tamamlamış, 1804'de ise aynı dergâha neyzenbaşı tâyin edilmiştir. Emine isminde bir kızı olduğundan bahsedilen Dervîş Mustafa 1808'de vefât etmiştir.⁹ Yerine Abdülbâkî Nâsır Dede'nin amcaoğlu Tarikatçı Mehmed Dede neyzenbaşı olmuştur.¹⁰

4- Sultan III. Selîm (v. 1808)

28. Osmanlı Pâdişâhı ve 20. İslâm halîfesi olan Sultân Selîm Han (24.12.1761-28.7.1808) çok iyi ney üfler ayrıca tanbûr çalardı. Galata

7- Fatma Adile (Aksu) Başer, **Abdülbâkî Nâsır Dede ve Eserleri**, isimli Doktora çalışmasından, "**Defter-i Dervîşân**" s. 25.

8- S. N. Ergun; **Türk Mûsikîsi Antolojisi**, İst. 1943 C. II, s. 498

9- F. A. Başer, A.g.ç., **Defter-i Dervîşân**, s. 5, 8, 49, 57.

10- Ergun; **Antoloji**, C. II, s. 498.

Mevlevîhânesine devam eden Pâdişâh, Şeyh Gâlib (1757-1799)'e çok hürmet etmiş ve kendisinden feyz almıştır. Tahmînimize göre Sultân Selîm'in ney hocası, devrinin Galata, Bahâriye, Kasımpaşa Mevlevîhânelerinin neyzenbaşısı Çalılı Dervîş Mehmed (v. 1798)'dir. Bilâhare, Neyzen Dervîş Mehmed Emin Bey ve Neyzen Ali Bey'den istifade etmiş olabilir. Kırmılı Hâfız Kâmilî Efendi'den mûsıkî dersleri almış olan Pâdişâh, tanbûru, klâsik tanbûr tarzının temsilcisi Tanbûrî İşak Efendi'den meşk etmiştir.

Elimizde, 1 Âyîn (Sûz-i Dilârâ Âyîn, 1791'de bestelenmiştir.) 1 Durak, 1 İlâhî, 29 Peşrev, 29 Saz Semâîsi, 1 Kâr, 10 Beste, 10 Semâî, 20 Şarkı, 1 Köçekçe olmak üzere çeşitli makamlardan 103 eseri bulunmaktadır. Sûz-i Dilârâ makâmını ihtirâ etmiştir.

5- Şumârî Seyyid Dervîş Hasan (v. 1809)

Neyzenbaşı Dervîş Ömer¹¹ (v.?)'in oğlu olan Dervîş Hasan İstanbul'da doğmuştur. Konya Mevlevîhânesi'nde çileye girdikten sonra Yenikapı Mevlevîhânesi'nde sâkin olmuş ve dergâhın neyzenbaşılığında bulunmuştur. 1789'da Filibe Mevlevîhânesi şeyhliğine tâ'yîn edilmiş, 1809'da Filibe'de vefât etmiştir.¹²

6- Tarikatçı Mehmed Dede (v. 1810 ?)

Abdülbâki Nâsır Dede ve Ali Nutkî Dede'lerin amcaları Osman Dede'nin oğludur. 1792'de Yenikapı dergâhında çileye başlamış ve bu târihten itibaren dergâha hizmet etmiştir. 1808'de Mücellid Dervîş Mustafa'nın vefâtı üzerine Yenikapı Mevlevîhânesi neyzenbaşısı olmuştur. Mehmed Emin ve İzzet Hüseyin isminde iki oğlu dünyâya gelmiştir.¹³

7- Dervîş Mehmed Emin (v. 1812)

Neyzen Mehmet Emin, Neyzenbaşı Çalılı Dervîş Mehmed'in talebesidir. Hocasının vefâtı üzerine Galata, Beşiktaş, Kasımpaşa Mevlevîhânelerine neyzenbaşı tâ'yîn edildi. Beşiktaş Mevlevîhânesi'nin eski neyzenbaşısı "Dirik Ali" (?) lakablı Dervîş Ali'nin küçük oğludur. Galata Mevlevîhânesi'nde Şeyh Selîm Dede zamânında çile çıkarmıştır.

11- Neyzenbaşı "Koca" Dervîş Ömer, 1777 târihinde, Ali Nutkî Dede zamânında Yenikapı Mevlevîhânesi'ne hücrenişin olarak gelmiştir. Dervîş Ömer, Filibe şeyhi Neyzenbaşı Hasan Dede'nin babasıdır. (F. A. Başer, **Defter-i Dervîşân**, s. 57)

12- F.A.Başer, **Defter-i Dervîşân** s. 18, 57.

13- F.A.Başer, **A.g.e.**, s. 5, 41, 45.

(Ergun, *Antoloji*, C. II, s. 498)

1812 de neyzenbaşı iken Kasımpaşa dergâhında vefât etti ve buraya defn edildi. (F. A. Başer, *Defter-i Dervîşân*, s. 71)

8- Ali Dede Efendi (v. 1820 ?)

1807'de bir mevlevîhânenin neyzenbaşısı olduğu belirtilen Neyzen Ali Dede Efendi'nin günümüze 31 eseri ulaşmıştır. Bunlar çeşitli makamlarda 18 Peşrev, 12 Saz Semâîsi ve 1 Nühüft Şarkı (Yürük Aksak "Ey serv kadd-i nev-resîde")dır.¹⁴

9- Dervîş Ali Bey (v. 1820 ?)

Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhi Ali Nutkî Dede'nin elinden arakiye giyerek mevlevî muhibbi olan (1798) Neyzen, Dervîş Ali Bey, Neyzenbaşı Dervîş Emin'in vefâtı üzerine, 1812 târihinde Galata, Kasımpaşa ve Beşiktaş Mevlevîhânelerine neyzenbaşı olmuştur. (F. A. Başer, *Defter-i Dervîşân*, s. 71)

10- Abdülbâkî Nâsır Dede (v. 1821)

1765'de İstanbul'da Yenikapı Mevlevîhânesi civârında bulunan bir evde dünyâya geldi. Babası, aynı dergâhın şeyhi Seyyid Ebûbekir Dede (1705-1775), annesi Galata Mevlevîhânesi şeyhi Kutb-i Nâyî Osman Dede (v. 1729)'nin torunu ve Şeyh Abdülbâkî Sırrı Dede (v. 1750)'nin kızı Saîde Hanım'dır. Nâsır Dede'nin ağabeyi Şeyh Ali Nutkî Dede (1762-1804), kardeşi Şeyh Abdürrahîm Künhî Dede (1769-1831) dir.

Daha 14 yaşında iken semâ meşk etmiş (1776) ve çile çıkarmış olan Abdülbâkî Nâsır Dede, mevlevî âdab ve erkânını, dînî ilimleri, tasavvuf bilgilerini ilk olarak amca oğlu Sahih Ahmed Dede'den öğrenmiştir.¹⁵ Neyzen Mücellid Dervîş Mustafa, Neyzen Dervîş Mehmed'den daha kıdemli neyzen olarak bilinen Nâsır Dede¹⁶, Hammâmîzâde İsmâil Dede (1778-1846)'ye "III. Selîm'in şehâdeti ile saraydan ayrılması"ndan sonra Yenikapı Mevlevîhânesi'nde bir süre ney üflemeği öğretmiştir.¹⁷

Ney'e gönül veren A. Nâsır Dede, özellikle bu hissiyatını ifâde ettiği birçok şiir vücûda getirmiştir. Misâl olarak bâzı beyitlerini veriyoruz:

14- Yılmaz Öztuna, *Büyük Türk Mûsikîsi Ansiklopedisi*, Kültür Bakanlığı, Ankara 1990 C. I, s. 46.

15- Aksu, *Abdülbâkî Nâsır Dede ve Tetkîk ve Tahkîk*, s. 19.

16- Aksu, *A.g.e.*, s. 23.

17- Rauf Yektâ Bey, *Esâtîz-i Elhân*, "Dede Efendi", İst. 1341/1920, s. 133

*İlâhî Nâsır-ı nâcârı esrârına vâkıf kıl
Dil-i nâlânımı aşkınla eyle hem-nevâ-yı ney¹⁸*

*Ney değil neyzen değildir nâyı nâlân söyleyen
Aşkır mollâ-yı rûmun nâmı nâlân eyleyen¹⁹*

*Gönül bakıp ruh-ı cânâne mest olup kalmış
Misâl-i âyne-i bî-pâ vü dest olup kalmış²⁰*

Edvâr-ı mûsikî'ye zeyl ilâve ettiği ve bir nota yazısı îcâd ettiği bilinen A. Nâsır Dede emsâli arasında "Fârâbî-i Sâni" denilmeye lâyık görül-müştür. Bugün elimizde altı eseri bulunmaktadır. 1- **Tercüme-i Menâkıbü'l-Ârifin** 2- **Şerh-i Ta'rîb-i Şâhidî** 3- **Dîvân-ı Eş'âr** 4- **Def-ter-i Dervîşân** 5- **Tedkîk u Tahkîk** 6- **Tahrîriyye**

Abdûlbâkî Nâsır Dede, 44 zamanlı "Şîrîn" usûlü ile, Dilâvîz, Dil-Dâr, Gül-Ruh, Hisâr-Kürdî, Ruh-Efzâ, Nâz, Niyâz adlı 7 tâne mürekkep makam bulmuştur. Elimizdeki tek mûsikî eseri **Acem-Bûselik Mevlevî Âyîn**'idir. **İsfahân Âyîn**'inin notası diğer besteleri gibi zamânımıza ulaşmamıştır. 24 Şubat 1821 de vefât etmiş, Yenikapı dergâhında ağabeyi Ali Nutkî Dede'nin yanına defn edilmiştir. Mezar kitâbesinde Safâî'nin şu târih mısraî yer almıştır:

Âlem-i lâhûte can attı bu dem Bâkî Dede

11- Mehmed Nûri Efendi (v. 1822)

Uşşâkî Savaklar tekkesi şeyhi Cemâleddinzâde Seyyid Mehmed Efendi'nin oğlu ve aynı dergâhın şeyhi Cemâlî Efendi'nin kardeşidir. 1822 de vefât eden Mehmed Nûri Efendi aynı zamanda giriftzen idi.²¹

18- Aksu, Abdûlbâkî Nâsır Dede ve Tetkîk u Tahkîk, s. 24

19- Aksu, A.g.e., s. 45.

20- Neyzen Ulvi Erguner (1923-1974)'in **Türk Mûsikîsi Târihi Notları**

21- a) Mehmed Süreyyâ, **Sicill-i Osmânî**, İst. 1308, s. 85-6.

b) Öztuna'nın verdiği bilgiye göre **Türk Mûsikîsi Ansiklopedisi**, MEB, İst. 1969. C.I, s. 246; Mehmed Nûri Efendi'den sonra vefât târihi en yakın olan neyzen olarak, Hamza Dede' (burada v.f. 1825)'yi almamız icâb ederdi. Ancak, Öztuna, daha sonra yayınladığı **B.T.M. Ansiklopedisi**, C. I. s. 326'da bu bilgiyi düzeltmiştir. Aslında Neyzen Mustafa Kevserî (v. 1770)'nin de hocası olan ve, Şevkâver, Hicâz, Hümâyûn, Muhayyer Sünbûk Peşrev'leri ve Hicâz, Hümâyûn, Rast Saz Semâîlerinin bestekârı olan Hamza Dede tahminen 1790'da vefât etmiştir. Ayrıca, Neyzen Kevserî'nin yazdığı **Kevserî Mecmûası**'ındaki neyzen resminin Hamza Dede olduğu bilinmektedir.

12- Sultan II. Mahmûd (v. 1839)

30. Osmanlı Pâdişâhı ve 22. İslâm Halîfesi olan Sultân II. Mahmûd (20. VII. 1785-I. VII. 1839) mûsikîyi, ney'i ve tanbûru Sultân III. Selim'den meşk etti. Sultân Selîm gibi mevlevî olan II. Mahmûd, yenilikçi hareketlerde de bulunmuştur. Bu hareketlerin netîcesi Avrupa (Batı) mûsikîsi Türkiye'ye girmiştir. Adlî mahlası ile şiirler yazmış, hat san'atı ile meşgûl olmuştur.

1 Marş, 1 Dîvân, 26 Şarkı olmak üzere 28 eseri vardır.

13- Neyzen Emin Ağa (v. ?)

I. Abdülhamid, III. Selîm, II. Mahmûd zamanlarını yaşamış Pâdişâh çavuşlarından²²

14- Neyzen Sâid Ağa (v. ?)

Neyzen Emin Ağa ile aynı dönemde yaşamış Pâdişâh çavuşlarından²³

15- İsmâil Dede Efendi (v. 1846)

9. I. 1778 târihinde İstanbul'da doğan Hammâmîzâde İsmâil Dede Efendi, ilkokul sıraları ve sonrasında ilk mûsikî bilgilerini Uncuzâde Mehmed Emin Efendi'den aldı. Gençlik yıllarında Yenikapı Mevlevîhânesi'ne devam etti ve Şeyh Ali Nutkî Dede'den feyz aldı. Ney hocası aynı dergâhın şeyhi Abdûlbâkî Nâsır Dede'dir. Mevlevî çilesine başladıktan (3. 6. 1798) 56 gün sonra semâ meşkini bitirmiş, bilâhare çilesini 21 yaşında iken (27. 3. 1799) tamamlamıştır. Çilesi esnâsında bestelediği Bûselik Şarkı (Zülfündedir benim baht-ı siyâhım) ile şöhret olup, III. Selîm'in takdirlerini kazanmıştır. Daha sonra saray fasıllarına katılan İsmâil Dede, IV. Mustafa, II. Mahmud ve I. Abdülmecid Han devirlerinde emsalsiz eserlerini bestelemiştir.

Zeki Mehmed Ağa, talebeleri Dellalzâde İsmâil ve Mutaftzâde Ahmet Efendi ile hacca gitti. Koleraya yakalanarak Mina'da 68 yaşında iken vefât etti. (28. II. 1846)

İsmâil Dede'nin 7 Âyin, 1 Savt, 4 Tevşîh, 3 Durak, 37 İlâhî, 8 Peşrev, 1 Saz Semâîsi'nin yanı sıra 1 Kâr-ı Nâtık, 5 Kâr, 1 Kârçe, 44 Beste, 52 Semâî, 116 Şarkı, 13 Köçekçe olmak üzere 293 eserinin notası mevcuttur.

16- Şeyh Sâid Dede (v. 1853)

22- İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Osmanlılar zamanında saraylarda mûsikî hayâtı", *Belleten* Ankara Ocak 1977, sy. 161, sh. 108-9.

23- Uzunçarşılı, "A.g.m.", *Belleten*, sy. 161, sh. 108-9

Bu devrin en usta neyzeni idi. Beşiktaş Mevlevîhânesi şeyhi Mahmud Dede'nin oğludur. Mahmud Dede 1818'de vefât edince yerine Mehmet Kadri Dede şeyh oldu. Onun da 1850'de vefâtı ile Mehmed Said Dede şeyh oldu.

Said Dede, kardeşi Neyzen Sâlih Dede, oğlu Neyzen Yusuf Paşa ve Neyzen Sâlim Bey'i yetiştirmiştir. 1853'de vefât edince kardeşi Sâlih Dede ile oğlu Yusuf Paşa Muzikây-ı Hümâyûn mensûbu olduklarından şeyh olamadılar. Bunun üzerine Neyzen Hüseyin Fahreddin Dede'nin babası Yenişehir'li Hasan Nazif Dede Beşiktaş Mevlevîhânesi şeyhi oldu. Zamânımıza 1 Peşrev ve 3 Saz Semâîsi kalmıştır. Şevk-Efzâ Saz Semâîsi, Tarz-ı Cedîd ve Tarz-ı Nevîn Saz Semâîleri ve Ferahfezâ Peşrev (Darbeyn).

17- Nakşî Dede Efendi (v. 1854)

Edirne'de 1794'de doğduğu tahmîn edilir. Konya'da çilesini tamamladı. 1825'de Kâhire Mevlevîhânesi'ne kudümzenbaşı olarak tâyin edilen Neyzen Nakşî Dede daha sonra aynı dergâhın şeyhi olmuştur. Rivâyete göre:

Allah Allah deyû gitdin vahdete Nakşî Dede

Târih mısraını vefâtından önce kendisi düşürmüştür. (Öztuna, **B.T.M.Ansiklopedisi**, C. II, s. 98)

Hafız Şeydâ'nın **Hicâzeyn Âyîn**'i kendisi ile berâber unutulmuştur. Neyzen ve kudümzen olmasının yanı sıra hattat ve şâirdir. Aşağıdaki Rubâî'sini Zekâî Dede bestelemiştir.

Ben ben değilim ben dediğim sensin hep

Cânım dediğim ten dediğim sensin hep

Mânend-i kudûm sîne kûpan oldum

*Ten nâ te ne nâ ten dediğim sensin hep*²⁴

Zamânımıza Şedd-i Arabân Âyîn'i, Arabân Peşrevi (Devr-i Kebîr) ve Şevk-Efzâ Saz Semâîsi olmak üzere 3 eseri kalmıştır.

18- Sâid Mehmed Efendi (v. 1856)

1776 senesinde İstanbul'da Eyüb'de doğdu. Hânende, Neyzen ve Gıriftzen idi. Karagöz de oynatan üstâd ayrıca siyâset ile uğraşmıştır. Bu maksatla III. Selîm ve II. Mahmud'un devirlerinde sarayda bulunmuştur.

24- Uşşâk makâmında ve Sofyan usûlünde olan bu eserin notası için bkz. **İlâhîler**, Kubbealtı Neşriyâtı, nşr. Yusuf Ömürlü, İst. 1981 C. III, s. 70 (Burada Nakşî Dede'nin vefâtı 1853 olarak gösterilmiştir)

Çocukluğunda bir Mûsevî kadından 5 altın karşılığında meşk ettiği bir İsfahân Beste'yi III. Selîm'in arzûsu üzerine okuyunca 5.000 altın ile mükâfatlandırılır ve Sultan III. Selîm'e müsâhib olur.

Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhi Abdülbâkî Nâsır Dede'nin mürfîdi olan Neyzen Sâid Efendi 4. 2. 1856'da, 79 yaşında iken İstanbul'da vefât etti. Zamânımıza 4 sözlü eseri kalmıştır. 1. Arabân-Kürdî Aksak Semâî (Ey mürğ-i seher, nâle vü efgân kaldı sana) 2. Büzürg Şarkı (Düyek, "Meclise gel refât ile") 3. Gerdâniye-Bûselik Şarkı (Devr-i Revân, "Azâ-i kasr et bu gece gel aman") 4. Sûznâk Şarkı (Yürük Aksak, "Âsmâna çıktı âhım")

19- İsmâil Dede "Dervîş İsmâil Şeydâ" (v. 1860 ?)

İstanbul'da 1808'de doğduğu tahmîn edilen Neyzen İsmâil Dede, Galata Mevlevîhânesi şeyhi Kudretullah Dede (v. 1878)'ye intisâb etti. Kudretullah Dede'nin 63 yıl süren şeyhliği sırasında şöhret oldu ve dergâhın neyzenbaşılığına geçti.

O târihte Mevlevî tarîkatının başı Hemdem Çelebi (v. 1858), İsmâil Dede'ye neyzenlikteki kudreti sebebi ile "Hangi Mevlevî dergâhına giderse gitsin neyzenbaşılığın kendisine verilmesi" hakkını verdi.

Devrinin en kudretli neyzeni olarak bilinen İsmâil Dede'nin yetiştirdiği neyzenler arasında Kozyatağı Rifâî Şeyhi Abdülhalim Efendi'yi görmekteyiz. Ayrıca, I. Abdülhamid (1725-1789)'in kızı Esmâ Sultan'ın sarayındaki câriyelere ayda 40 kuruş karşılığında ney meşk ettiğinden bahsedilmektedir.²⁵

Aklına geleni pervâsızca söylediği için "Deli Dede" diye meşhûr olmuştur. Çok çekindiği ve saygı duyduğu Nakşî Dede zamânında Kâhire Mevlevîhânesi neyzenbaşısı oldu. Mısır vâlisi I. Abbas Paşa (v. 1853)'nın maddî ve mânevî yardımlarını görmüş olmalarına rağmen tekrar İstanbul'a döndü ve burada tahmînen 1858-1863 yılları arasında vefât etti. Neyzen olduklarından ve isim benzerliklerinden Deli İsmâil Dede ile Hammâmîzâde İsmâil Dede birbirleri ile devamlı olarak karıştırılmışlardır. Ancak, neyzenlikte şöhret sâhibi olan neyzen, Deli İsmâil Dede'dir.

Neyzen İsmâil Dede'den zamânımıza 20 Peşrev ve 12 Saz Semâîsi olmak üzere 32 saz eseri kalmıştır. Elimizdeki eserleri şunlardır.

Acem, Arabân, Beyâtî, Canfezâ, Dilkeş-Hâverân, Ferahfezâ, Feth-i Hicâz, Gülruh, Hicâz-Bûselik, Kürdî, Kürdîli Hicâzkâr, Mâhur-Bûselik,

25- Uzunçarşılı, "Osmanlılar zamanında saraylarda mûsikî hayâtı", s. 110.

Muhayyer I, Muhayyer II, Nârefte, Nev-eser ("Hayân"), Rast, Rehâvî, Sabâ-Bûselik, Şevk-Efzâ Peşrevleri, Bestenigâr, Canfezâ, Evc, Ferahfezâ, Hüseyinî, Kürdîli Hicâz-kâr, Mâhur-Bûselik, Nev-eser, Rast, Sabâ-Bûselik, Şevk-Efzâ ve Tekke Saz Semâîleri

20- Şâkir Efendi Hopçu-zâde Hacı Şeyh Ahmed (v. 1860)

Neyzen ve tanbûrî olan Şâkir Efendi, aynı zamanda Tophâne'deki Karabaş Kâdirî tekkesinin şeyhi idi. Dînî mûsikîyi Şikârî-zâde Hacı Ahmet Efendi (1752?-1831)'den öğrendi. Oğulları Gavsî Ahmet Efendi (v. 1908) ve Şeyh Ali Rızâ Efendi (v. 1924) ile Şeyh Mes'ûd Efendi, Zâkir Rıfat Efendi (v. 1885) talebeleri arasındadır.

Şâkir Efendi bugün bestesi kaybolan besteli **Mevlid** ile Kutb-i Nâyî Osman Dede (v. 1729)'nin **Mîrâciye**'sinin "Nevâ" bahrini bilen ender üstâdlar arasında idi. Şeyh Ali Rızâ Efendi'nin oğlu hâfız ve mîrâc-han "torun" Şâkir Çetiner (İst. 1903-1988)'in Nevâ bahrini babasından meşk edemediğini tahmîn ediyoruz. Çünkü zamânın mûsikîşinaslarının da bildiği gibi Kudümzenbaşı Şâkir Çetiner'in hâfızası son derecede güçlü idi.

Bir ara hacca giden Şâkir Efendi 1860'da vefât etti. Karabaş dergâhına defn edildi. Çeşitli makamlarda 9 İlâhî; Meclis-Efrûz, Nevâ, Evc; Nikriz makamlarında 4 Peşrev, (iki) Nevâ, Hüseyinî makamlarında 3 Saz Semâîsi olmak üzeri 16 eserinin notaları mevcuttur. (Öztuna, **B.T.M. Ansiklopedisi**, C. II, s. 331)

21- Nizâmeddin Dede (v. 1870)

Edirne Mevlevîhânesi şeyhi Ahmed Dede'nin oğlu olan Nizâmeddin Dede, Edirne, Konya ve Aydın Mevlevîhânelerinin neyzanbaşılığını yaptı. 1870'de Edirne'de vefât etti. Kabri Edirne Murâdiye Câmîsindedir.

22- Neyzen Oskiyam (v. 1870 ?)

Neyzen ve tanbûrî olan Ermeni asıllı Oskiyam (v. 1870 ?) de İstanbul'da Samatya'da doğdu. Ney'i kimden meşk ettiği bilinmemekle beraber, Zeki Mehmet Ağa'dan istifâde ettiği, Tanbûrî İsak'dan tanbûr meşk ettiği bilinmektedir. Neyzen Sâlim Bey ve Baba Râşid Efendi'ye ney meşk eden Oskiyam, Şeyh Abdülhalim Efendi'ye de ney ve tanbûr öğretmiştir. Böylece Tanbûrî İsak'dan gelen tanbûr üslûbu Oskiyam sâyesinde Şeyh Abdülhalim Efendi'ye geçmiş, ondan sonra Dr. Subhî Ezgi'ye ve

26- Öztuna, **B.T.M. Ansiklopedisi**, C. II, s. 166; Ergun, **Antoloji**, C. II, s. 504; Subhî Ezgi, **Türk Mûsikîsi**, İst. Belediye Konservatuvarı Neşriyatı, İst. 1940, s. 146 (Burada Neyzen Oskiyam'ın resmi bulunmaktadır.)

Mesud Cemil'e intikal etmiştir. Oskiyam'ın zamânımıza kalan tek eseri Beyâtî Saz Semâîsi'dir.²⁶

23- Hasîb Dede (v. 1871)

Konya dergâhı aşçıbaşı Hasan Emîr Dede (v. 1817)'nin oğludur. 1799'da Konya'da doğdu. Edirne'li Mustafa Nakşî Dede (v. 1854)'den ney öğrendi. Babasının vefâtı üzerine önce aşçıbaşı, bilâhare neyzenbaşı oldu. Eşref'in târih kıt'ası şöyledir.

Dembedem Allah deyip Neyzen Hâsib etdi vefat -1287-

Hasîb Dede'nin iki oğlu olmuştur. İlk oğlu Mehmed Esrâr Dede (v. 1894) Konya dergâhı neyzenbaşı idi. 23 yıl süre ile bu görevi ifâ etti. Diğeri ise Nûrî Dede'dir. Hasîb Dede, 11. I. 1871'de vefât etti. (Öztuna, **B.T.M. Ansiklopedisi**, C. II, s. 106)

24- Sultan Abdülazîz Han (v. 1876)

8. 2. 1830 da doğan Sultan Abdülaziz Han (25. 6. 1861 - 30. 5. 1876) iyi bir neyzen olup, ney'i Neyzen Yusuf Paşa'dan meşk etmiştir. Elimizde 1 sazeseeri ve 3 şarkısı bulunmaktadır. Eserleri şunlardır. 1. Hümâyûn Sirto 2. Şevk-Efzâ Şarkı (Ağır Düyek, "Ey nev-bahâr-ı hüsn ü ân") 3. Evcârâ Şarkı (Aksak, "Etdiğinden utanmazsın") 4. Muhayyer Şarkı (Devr-i Hindî, "Bî-huzûrum nâle-i mürğ-i dil-i dîvânenen"; eserin güftesi kendisine âittir.)

Sultan Abdülazîz Han 4. 6. 1876 da vefât etmiştir.

25- Kazasker Mustafa İzzet Efendi (v. 1876)

1801'de Tosya'da doğan Mustafa İzzet Efendi ilk mûsikî derslerini Kömürcüzâde Hâfız Efendi (v. 1835 ?)'den aldı. Bu arada tahmînen kendi kendine ney üflemeğe çalıştı. Sultan II. Mahmûd (1808-1839), İzzet Efendi'nin câmîde okuduğu "Nâ't"ı dinledi ve sesine hayrân kalarak kendisini yetiştirmek üzere saraya aldı. Burada Şâkir Ağa (1779-1840)'dan da istifâ etti, mûsikî bilgisi ve ney'ini ilerletti. Bu devrede özellikle hânende olarak büyük bir şöhret yaptı. Hat san'atına da sevgi ve arzûsu olduğundan, Vâsîf Efendi'den sülûs ve nesih, Kazasker Yesârîzâde Mustafa İzzet Efendi'den tâlik meşk etti. 1829'da hac için Saray'dan ayrıldı. İntisâb ettiği Nakşbendî şeyhi Kayserili Ali Efendi ile haccetti. Mekke'de Nakşbendî şeyhi Mehmed Can Efendi'ye kapılandı; tarîkat ve tasavvuf yolunda ilerledi. Kâhire'ye de gittikten sonra İstanbul'a döndü. Tarîkat mensûbu olduğu bu dönemde ney'ini ilerletmiş, İstanbul'a ünlü ve kudretli bir neyzen

olarak gelmiştir.

Sultan I. Abdülmecid (1839-1861) zamanında kazaskerliğe yükseldi ve reîsü'l-ulemâ oldu. Hat ve mûsikî san'atının yanısıra şiirle de uğraşmıştır. Bir güfte mecmûası bulunan Mustafa İzzet Efendi'nin, **Keşfü'l-İ'râb** ve **Avâmil-i Muarrebî** adlı iki yazma eseri bulunmaktadır. Çeşitli yazı şekillerinde usta olduğundan "Reîsü'l-Hattâtîn" ünvanı verildi. Ayasofya câmiindeki ism-i celâl, ism-i nebevî ve çâr-yâr ile Haseneyn Ef. lerimizin isimlerini ihtivâ eden levhalar, Bursa Ulu Câmiindeki iki levha, İst. Üniversitesi kapısındaki (Bahçeye bakan kısım) tâlik hat ile yazdığı târih ve daha birçok yazı ve levhaları, onun, hattatların reîsi olduğuna şahitlik etmektedir.²⁷ Kazasker'in beş adet ney'i, Muhsinzâde Abdullah Bey ve Ebussuûdzâde Nûri Bey'ler vâsıtası ile Neyzenbaşı Halil Can'a intikal etmiştir.²⁸ Bu ney'lerden biri merhûm babam Neyzenbaşı Ulvi Erguner'den intikal etmiş olup, tarafımdan muhâfaza edilmektedir.

Kazasker Mustafa İzzet Efendi'nin îcât ettiği "Tarz-ı Cedîd" makâmında 1 Peşrev ve çeşitli makamlarda birer İlâhî, Ağır Semâî, Yürük Semâî ile 19 Şarkî'sının notaları günümüze ulaşmıştır. (Öztuna, **B.T.M. Ansiklopedisi**, C. II, s. 79)

Atâ Efendi, Tevfik Efendi, Molla Abdurrahman Efendi isminde çocukları olan Kazasker Mustafa İzzet Efendi 1876'da vefât etmiş ve Tophâne'deki Kâdirîhâne'ye defn edilmiştir.

26- Çerkez Hasan Dede (v. 1878)

Ney'i ve mûsikîyi İstanbul'da öğrenen Hasan Dede, daha sonra Konya Mevlevîhânesi neyzenbaşısı oldu (1863). 15 sene bu vazîfede kaldı. Birçok dervîşe ve Neyzenbaşı Esrâr Dede (v. 1888)'ye ney öğretmiş, 1878 senesinde, 69 yaşında iken vefât etmiştir.²⁹

27- Ziyâ Dede (v. 1880)

Gelibolu Mevlevîhânesi'nin neyzenbaşısıdır. Aynı zamanda Dâgî Baba'nın da türbedârı idi. 1880'de vefât etti. Ahmed Celâleddin Dede şu târihi düşürmüştür: (Ergun, **Antoloji**, C. II s. 501)

Ziyâsız kaldı meydân-ı semâ düşdü ana târih

Çerâğ-ı ömrünü bâd-ı ecel çün eyledi ifâ

27- Halil Can "Kazasker Mustafa İzzet Efendi", **Mûsikî Mecmûası**, No. 229, s. 17 (Burada eserleri hakkında geniş mâlûmat bulunmaktadır.)

28- Halil Can, A.g.m., **Mûsikî Mecmûası**, no. 229, s. 19

29- Mahmud Râgîb Gâzîmihal, **Konya'da Mûsikî**, Ankara 1947, s. 40

28- Necîb Dede (v. 1883)

Selânik'li olduğu ve Selânik Mevlevîhânesi'ne hizmet ettiği tahmîn edilmektedir. Sûznâk Âyîn-i Şerîf'i kaybolmuştur.³⁰ Güfteleri Ken'an Rifâî'ye âit olan Müsteâr ve Sabâ İlâhî'ler ile güftesi, Ziyâ Cemal Büyük aksoy'a âit olan Şedd-i Arabân İlâhî'si olmak üzere üç eserinin notası bilinmektedir.

1- Müsteâr İlâhî (Ken'an Rifâî, **İlâhiyât-ı Ken'an**, Hazırlayan; Yusuf Ömürlü-Dinçer Dalkılıç, İst. 1988, s. 146)

Usûlü: Düyek, "Cân-ı cândır Hazret-i Ahmed Muhammed Mustafâ"

2- Sabâ İlâhî (**İlâhiyât-ı Ken'an**, s. 97)

Usûlü: Sofyan "Yârâb sana binlerce şükür eyleriz a'lâ"

3- Şedd-i Arabân İlâhî (Ken'an Rifâî, **İlâhiyât-ı Ken'an**, İst. 1341, s. 63)

Güfte: Ziyâ Cemal Büyükaksoy, usûlü: Sofyan;

"Aşk elinden doğdu geldi pür tecellî bir nigâh

Şevk-i vaslın doldu gönle rûhum oldu cilvegâh

Hem visâlin âteşiyle yandı nûr oldu tenim

Ten yanarken sen dedin ki nûr-ı aşk işte benim"

29- Sâlim Bey (v. 1884)

1829 (?)'da İstanbul Üsküdar'da doğmuştur. Hacı Fâik Bey (1831?-1891)'in ağabeyidir. Şeyh Said Dede ve Oskiyam'dan ney meşk etti. Üsküdar mevlevîhânesinde neyzen ve neyzenbaşı oldu. Ney ve mûsikînin yanında şiir ile de meşgûl olmuştur. Aşağıdaki tecrûibendini, Şemseddin Efendi gazel (taksim) olarak okurmuş... (Ergun, **Antoloji**, C. II, s. 503)

Sâlimâ bende-i Sultân-ı Cibâvî olduk

Sâ'diyiz mekremet ü âtfete şâyânuz

Andelîb-i gül-ü gülzâr-ı şeh-i şeybânuz

Sâlim Bey'in kıyâmî tekkelerinde "ism-i celâl" esnasında üflediği ney Mansur idi. Giriftzen Rızâ Bey ile berâber ney üflerlerken, biri taksim yapar, diğeri dem tutar imiş.

Üsküdar'da Rifâî, Sandıkçı Şeyh Edhem Efendi dergâhında, 5. 7. 1884 günü (1302 H. Ramazânın 22. gecesi -Pazar-), "ism-i celâl" sırasında, Uşşâk taksim yapıp, "Kerîm Allah Rahîm Allah" ilâhîsinin okunması

30- Ergun, **Antoloji**, C. II, s. 725

için Şehnâz makâmına geçtiğinde vefât etmiştir. Osman Şems Efendi şu târîhi kaleme almıştır.

*Çaldı neyzen mîr-i Sâlim ömrünün son faslını*³¹

Neyzen Sâlim Bey'in, Bûselik-Aşîrân, Muhayyer, Dügâh, Hicâz, Isfahân makamlarında 5 Peşrevi, Bûselik-Aşîrân, Muhayyer, Evcârâ ve Nühüft makamlarında 4 Saz Semâîsi, Hisar-Bûselik (Semâî, "Ağlatma yeter ey sebebi âhım olan yâr") ve Irâk (Düyek, "Hiç bilmiyordum ben seni") makâmında 2 Şarkı'sı, Şevk-Efzâ makâmında (Düyek, "Şerâb-ı aşk ile sekrân bize Rifâîler derler") İlâhî'si olmak üzere 12 eseri günümüze ulaşmıştır. (Öztuna **B.T.M. Ansiklopedisi**, C. II, s. 260)

30- Yusuf Paşa (v. 1884)

İstanbul'daki Beşiktaş Mevlevîhânesi'nde, 1821 senesinde doğdu. Şeyh Mahmud Dede'nin torunu, Neyzenbaşı Şeyh Saîd Dede'nin oğludur. Ney üflemeyi babası Saîd Dede'den öğrenmiştir. Genç yaşında (17-20 ?) Beşiktaş dergâhına neyzenbaşı ve çile çıkarıp dede oldu. Sultan I. Abdülmecîd (1839-1861)'in takdîrini kazandı. 1840'da 19 yaşında iken Muzikây-ı Hümâyûn'a girdi ve Saray'da hizmet vermeye başladı. Ney talebesi olan Sultan Abdülâzîz (1861-1876) zamanında ferîk (korgeneral)'liğe kadar yükseldi. Saray'da vazîfeli olduğundan şeyhlik yapamadı.

Yusuf Paşa; Şeyh Hüseyin Fahreddin Dede, Üsküdar Mevlevîhânesi neyzenbaşısı Osman Dede, Sultan Abdülâzîz gibi değerli neyzenler yetiştirmiştir. 1884'de 63 yaşında iken vefât etmiş, Bahâriye (Eyüb) Mevlevîhânesi'nin türbesine defn edilmiştir. Neyzen Yusuf Paşa'nın çeşitli makamlarda 20 Peşrev, 25 Saz Semâîsi, 19 Şarkı'sı olmak üzere 64 eserinin notası zamânımıza kalmıştır. (Bk. Öztuna, **B.T.M. Ansiklopedisi**, C. II, s. 503)

31- Rızâ Bey (v. 1886)

Üsküdarlı Rızâ Bey neyzen ve girifzen idi. Neyzen Sâlim Bey'in yakın dostudur. Tekkelerde, Sâlim Bey ney üflerken, Rızâ Bey de dem tutarmış.

3 Haziran 1886 Perşembe günü (10 Ramazan 1304) vefât etmiştir. (Ergun, II, 502)

32- Sâlih Dede (v. 1888)

³¹- Ergun, **A.g.e.**, II, 502, Halil Can, "Neyzen Sâlim Bey" Mûsikî Mecmûası, Ocak 1968, no. 230, s.6

1823'de İstanbul'da doğdu. Babası Abdülkâdir Efendi'nin vefâtı (1892) üzerine, annesi, Beşiktaş Mevlevîhânesi şeyhi Mahmud Dede ile evlendi. Böylece Neyzenbaşı Şeyh Sâid Dede'nin üvey kardeşi ve Neyzen Yusuf Paşa'nın üvey amcası oldu. Ağabeyi Sâid Dede'den ney meşk etti. Bahâriye (Eyüb), Beşiktaş (Maçka), Kasımpaşa Mevlevîhânelerinin neyzenbaşısı oldu. Daha sonra çile çıkarıp, "Dede" ünvanını aldı. Neydeki üstadlığı üzerine Muzikây-ı Hümâyûn'a alındı. Bu yüzden Neyzen Yusuf Paşa gibi şeyh olamadı. Saray'dan Kaymakam (yarbay) rütbesinde emekli oldu.

Şeyh Hüseyin Fahreddin Dede'nin ilk ney hocasıdır. Güldeste makâmını Sâlih Dede yapmıştır. Zamânımıza 1 Mevlevî Âyîn'i (Şedd-i Arabân), çeşitli makamlarda 15 Peşrev 8 Saz Semâîsi, 1 Oyunhavası, 3 Şarkı'sı olmak üzere 28 eseri kalmıştır. (Öztuna, B.T.M. Ansiklopedisi, C. II, s. 257)

33- Esrâr Dede (v. 1888)

Ney'i ve mûsikîyi Çerkez Hasan Dede'den öğrendi. Konya Mevlevîhânesi'nde çile çıkardı. Hasan Dede'nin vefâtı (1878) üzerine aynı dergâha neyzenbaşı oldu. 11 yıl bu vazîfede kaldı; 73 yaşında iken 1888'de vefât etti. (Gâzimiha, Konya'da Mûsikî, s. 40)

34- Alî Efendi (v. 1889)

1840'da Edirne'de doğdu. Mûsikî hocası Aynî Efendi idi. Edirne Sâdi tekkesinin şeyhi olmuştur. Hânendelik de yapmıştır. Dînî mûsikî eserlerinin güfteleri Yûnûs Emre'ye âittir. Edirne'de, 2. 9. 1889 da vefât etti. Ali Efendi'nin 2 Durak, 15 İlâhî, 1 Acem Beste (Hafif, "*Hastayım, gamdan helâk olduk*"), 1 Ferahnâk Şarkı (Aksak "*Ey güneş yüzlü meh-i tal'at-feşân*")'sı olmak üzere 19 eseri vardır.

35- Mehmed Kâmî Efendi (v. 1890 ?)

Öztuna'nın verdiği malûmâta göre 1 Dügâh Saz Semâîsi, 2 Hicâz Şarkısı vardır. (B.T.M. Ansiklopedisi, II, 420)

36- Hacı Fâik Bey (v. 1891)

İstanbul, Üsküdar'da 1831'de doğduğu tahmîn edilen Fâik Bey, Neyzen Sâlim Bey'in kardeşidir. Ağabeyi kadar olmasa bile iyi ney ve nisfiye üflermiş.. Dellâlzâde'nin talebesi olduğundan Hacı Ârif Bey ekolünden etkilenmiş, şarkı formunda ve büyük formlarda güzel eserler vermiştir. Şiirle de uğraşmış Fâik mahlası ile şiirler yazmıştır. Fâiku'l-Âsâr adı ile

bir güfte mecmûası yayınlamıştır. (İst. 1881)

Sazeseri bulunmayan Fâik Bey'in 170 eseri günümüze ulaşmıştır. Bu eserlerin formlarına göre taksîmâtı şöyledir. 2 Mevlevî Âyîn'i (Dügâh ve Yegâh "I. Selâm") 5 Tevşîh, 2 Şuğl, 9 İlâhî, 4 Kâr , 15 Beste, 13 Ağır Semâî, 7 Yürük Semâî ve 113 Şarkı

37- Osman Bey (v. 1890 ?)

Kâdirî Osman Şems Efendi'nin dervişi olan Hammâmîzâde Hacı Osman Bey' asrın son yarısında, Üsküdar'da şöhret olmuştur. Hacı Fâik Bey'in talebesidir. Veliahd Mehmed Reşad Efendi'ye mensûb olduğundan Haleb'e sürülmüş, tahmînen 1887-1892 yılları arasında Haleb'de vefât etmiştir. Ağa hamamının sâhibi olan Osman Bey'in 6 İlâhî, 2 Şarkı olmak üzere 8 eseri vardır. (Ergun, II, 503, Öztuna, B.T.M. Ansiklopedisi, II, s. 167)

38- Râşid Efendi (Baba Râşid) (v. 1892)

1820'de doğduğu tahmîn edilen Neyzen Baba Râşid Efendi, Neyzen Oskiyam'ın talebesidir. Muzikâ-yı Hümâyûn'da yüzbaşı rütbesi ile ney üflemiş, birçok talebe yetiştirmiştir. Zâkirbaşı Eğrikapılı Mehmed Efendi ve İsmâil Hakkı Bey'in hocasıdır. Segâh-Arabân makâmını yapmıştır. Öztuna, Isfahânî makâmını da yaptığını tahmîn etmektedir. (B.T.M. Ansiklopedisi, II, s. 217)

Râşid Efendi, çeşitli makamlarda, 47 Peşrev, 32 Saz Semâîsi, 2 Sirta, 3 Beste, 11 Şarkı, 1 Aksak Semâî, 3 Medhiye bestelemiştir. Böylece 99 eseri zamânımıza kalmıştır. (Öztuna, Ag.e., II, s. 217)

39- Halîm Efendi (Şeyh Abdülhâlîm Efendi) (v. 1896 ?)

1824'de İstanbul'da Soğanağa (Beyazıt)'da dünyâya geldi. Tâhir Efendi'nin oğludur. Şeydâ İsmâil Dede'den ney öğrendi. Ezgi, İsmâil Dede'den ney meşk eden Halîm Efendi'nin metodlu ve pürüzsüz ney üflediğini bildirmektedir. (Ezgi, I, s. 4) Hayrullah Yalım Bey de, Neyzen Aziz Dede'nin, kendisine Neyzen Halîm Efendi için "Asrımızın en iyi ney üfleyen üstâdıdır" dediğini belirtmiştir. (Ergun, II, s. 505)

Tanbûr ve sînekeman çalıyordu. İlk tanbûr hocası Tanbûrî Nikoli'dir. Daha sonra Tanbûrî İsak ekolününün temsilcisi Oskiyam ile çalıştı. Öğrendiği klâsik tanbûr üslûbunu talebesi Dr. Subhi Ezgi'ye öğretti. Hüseyin Fahreddin Dede'ye, Neyzenbaşı Cemal Dede'ye, oğlu Şeyh Rızâ Efendi'ye ney meşk etti. Tanburacı Osman Pehlivan'ın ilk saz hocasıdır. Geniş

bir repertuara sâhib idi. Ezgi, Halîm Efendi'den geçtiği peşrev ve semâîler sâyesinde işâretsiz Hamparsum notasını öğrendiğini, böylece birçok eserin notasını tesbât edebildiğini ifâde etmiştir. (Ezgi, 1, s. 5)

Talebelerinden aldığı hocalık ücreti ile Kozyatağında bir câmi ve Rifâî tekkesi yaptırmıştır. Elimizde İsfahân Saz Semâîsi bulunan Halîm Efendi 73 yaşlarında iken vefât etti. Kendi dergâhına defn edildi. Ezgi, Halîm Efendi'nin mezar taşının resmini yayınlamıştır. (Ezgi, IV, s. 149)

40- Cemâl Dede (V. 1899)

1860'da İstanbul'da doğan Cemâl Dede, Yenikapı Mevlevîhânesi kudümzenbaşısı Hüsâmeddin'in oğludur. Ney'i Halîm Efendi ve Hüseyin Fahreddin Dede'den öğrendi. Yenikapı Mevlevîhânesi'nde uzun müddet neyzenbaşılık yaptı. Rakım Ertür, kendisinden, "Yenikapı Mevlevîhânesi neyzenbaşısı Topal Cemal Dede" diye bahsetmektedir³²

Rauf Yektâ Bey'in³³ (v. 1935), Bahâriye ve Galata Mevlevîhânesi neyzenbaşısı Hakkı Dede (v. 1918-9 ?)'nin ney hocasıdır. 39 yaşında iken 1899'da vefât etti.

"Vardı neyzenbaşı dervîş Cemâlullâha" târihini İsmet Bey; "Neyzen Dede hâmûş şüd" târih şiiirini Ahmed Remzi Akyürek vücûda getirmişlerdir.

41- Âlî Rızâ Efendi (v. 1904)

Eyüp'te ki Hâtunîye dergâhı şeyhi idi. Babası Âlî Efendi, kardeşi Âdî İzzet Bey'dir. Pek kullanılmıyan makamlardan beste yapmıştır. (Nevrûz, Canfezâ, Hûzî vb) Hasan Âlî Yücel'in babasıdır. 94 eserinin formlarına göre taksimâtı şöyledir. 1 Durak, 11 İlâhî, 1 Nefes, 1 Şugl, 5 Peşrev, 3 Saz Semâîsi, 1 Kâr, 19 Beste, 9 Aksak Semâî, 8 Yürük Semâî ve 35 Şarkı (Öztuna, **B.T.M. Ansiklopedisi**, I, 52; **Türk Mûsikîsi Ansiklopedisi**, M.E.B. İst. 1969, C. I, s. 33)

42- Azîz Dede (v. 1905)

1835'de İstanbul'da Doğancılar'da doğdu. Genç yaşında Kâhire'ye gitti. Kâhire Mevlevîhânesi neyzenlerinden ney öğrendi. Burada Nakşî Dede (v. 1854)'den de istifâde ettiğini tahmîn ediyoruz. Daha sonra Gelibolu'ya geldi ve Hüsâmeddin Dede zamânında çilesini tamamlayarak İstanbul'a döndü.

32- Rakım Ertür, "Geçen asırda Edirne'de Türk Mûsikîsi", **Türk Mûsikîsi Dergisi** s, 34, s.2

33- Murad Bardakçı, "Rauf Yektâ Bey'in hayâtı ve eserleri", **Türk Mûsikîsi "Rauf Yekta Bey"**, çev. Orhan Nasühioğlu, İst. 1986, s.9

Ney'den çok güzel ve kuvvetli ses çıkartan Azîz Dede için, **Hâtîrât-ı Ömer Vassî**'de şu kayıd vardır: "Azîz Dede, Üsküdar'da mukîm ve Üsküdar, Beyoğlu (Galata), Bahâriye Mevlevîhâneleri neyzenbaşısı olup on âdemin üflediği sesi orta boyu ve şişman karnı ile bir üflerdi ki sâmiîn bir mislini görmüş değildir." (Ergun, II, 507) Neyzen Sâlim Bey ile çalıştı, ney ve mûsikî bilgisini ilerletti. Sâlim Bey, Azîz Dede'nin ney'ini çok takdîr etmiş hattat daha ilk derste Azîz Dede'nin üflemesi üzerine, "Sen benimle alay etmeyemi geldin" diyerek şaşkınlık ve hayranlığını belirtmiştir. (Ergun, II, 506)

Üsküdar Mevlevîhânesi neyzenbaşısı iken, Şeyh Atâullah Efendi'nin buyurması ile Galata; Şeyh Hüseyin Fahreddin Dede'nin ricâsı ile Bahâriye Mevlevîhânelerinde, uzun bir müddet Kasımpaşa ve Yenikapı Mevlevîhânelerinde neyzenbaşılık etmiştir. Ziyâ Santur, Emin Yazıcı ve Rauf Yektâ Bey ney talebeleridir.

7 Mart 1905'de vefât etti, Üsküdar dergâhının bahçesine defn edildi. Vefâtına şu târihler düşürülmüştür:

"Göçdü yâ hû aşk-ı Mevlânâ ile dervîş Azîz" İsmet Bey, (Ergun, II, 507)

"Perde-i çârgâhdan çıkdı nevâ-yı âhımız

Gü:di Azîz Dede meded Hakka revânı şâd ola "Ahmed Celâleddin Dede (Ergun, II, 507)

Neyzenbaşı Azîz Dede'nin, 1 Hicâz Peşrevi, Sabâ, Uşşâk, Yegâh, Sultânîyegâh, Sûzidil ve Sûznâk makamlarında 6 Saz Semâîsi olmak üzere 7 eseri vardır. Ezgi, **Türk Mûsikîsi** adlı eserinde (C.V, Resimler Bölümü) Azîz Dede'nin resmini yayınlamıştır.

43- Celâleddin Dede (v. 1907)

1. 2. 1849'da İstanbul'da Yenikapı Mevlevîhânesi'nde doğdu. Şeyh Abdülbâkî Nâsır Dede'nin torunu, Şeyh Osman Selâhaddin Dede'nin oğludur. Dâvudpaşa rüşdiyesini bitirdikten sonra Mevlevîhâne'de öğrenimine devâm etti. 1870'de babasının inzivâyâ çekilmesi üzerine dergâhın vekâleten şeyhi oldu. 18 sene bu görevi îfâ etti. 12 Şubat 1887'de babasının vefâtı üzerine şeyh oldu.

Neyzenliğinin yanı sıra tanbûr virtüözü idi. Tanbûrî Büyük Osman Bey (1816-1885), Küçük Osman Bey (1825-1900), İsmet Ağa (v. 1870), Tanbûrî Nikoğos (v. 1885)dan istifâde etmiştir. Neyzenliğinin mertebesi

hakkında malûmâtımız yoktur.

Celâleddin Dede, Türk Mûsikîsi ilmi üzerine yazılmış eserleri okumuş ve araştırmalar yapmıştır. Hüseyin Fahreddin Dede, Şeyh Atâullah Efendi ile yaptığı bu çalışmaları genç mûsikîşinâslara aşıladı. Rauf Yektâ Bey, Ahmet Avni Konuk, Dr. Subhi Ezgi, Sadeddin Arel'in ilgilerini bu mevzûya çekmeyi sağladı.

Nâyî Osman Dede'nin Hicâz Âyîn'inin güftesi üzerine bestelediği Dügâh Âyin-i Şerîf'i tek eseridir. (16.5.1905'de Yenikapı'da okundu.) 31.5.1907'de vefât etti ve Yenikapı dergâhına defn edildi.

44- Abdî Dede Efendi (v. 1908)

Bir adı da Haleb'li Abdurrahman olan Abdî Dede, Haleb'de doğdu ve Haleb Mevlevîhânesi'nde yetişti. Daha sonra neyzenlik görevi yaptığı Manisa Mevlevîhânesi'nde iken, Neyzenbaşı Esrâr Dede'nin vefâtı üzerine Konya Mevlevîhânesi'ne neyzenbaşı olarak ta'yîn edildi.

Neyzen Azîz Dede'den de istifâde eden Abdî Dede, Konya dergâhının son kudümzenbaşılari; Bahâeddin Çelebi, İdris Dede, Enîs Dede'leri yetiştirmiştir.

Elimizde 1 Şevk-u Tarab Peşrev'i ile 1 Arabân Saz Semâfisi bulunmaktadır.

31. 1. 1908'de vefât etti ve Konya Mevlânâ dergâhının bahçesine defn edildi. (Öztuna, B.T.M. **Ansiklopedisi**, 1, s.9; **A.g.e**'in İst. 1969 bas-kısında, C. I, s. I'de vefât târihi 1860? olarak gösterilmiştir. Ayrıca, Gâzimiha, "Konya'da Mûsikî" adlı makâlesinde Abdî Dede'nin 1904'te vefât ettiğini belirtmiştir. (sh. 40)

45- Nûri Bey "Bolâhenk Nûri Bey" (v. 1910)

1834'te İstanbul'da Eyüb'te doğdu. Morali Bekir Paşa'nın torunu, Mehmet Ali Efendi'nin oğludur. Dellâlzâde İsmâil Efendi (1797-1869)'den ve Şeyh Rızâ Efendi'den istifâde etti. Mevlevî tarîkatine mensûb oldu. Neyzenliğinin yanında iyi bir hânende idi.

Kirâmî Efendi, Hâfız Sâmî, Musullu Şeyh Osman Dede, Rauf Yektâ Bey, Âsım Bey, Lemî Atlı, Neyzen M. Emin Yazıcı gibi birçok talebesi olan Nûri Bey 76 yaşında, İstanbul'da vefât etti.

Zamânımıza kalan 74 eserinin formlarına göre taksîmâtı şöyledir:

2 Mevlevî Âyîn-i Şerîfi (Karcığâr ve Bûselik), 2 İlâhî (Hüseynî, Evsat, "*Kurretü'l ayn-ı Habîb-i Kibriyâsın ya Hüseyn*" ve Dügâh (Evsat,

"*Âşık olan ciğerin âteşe dağlar, ağlar*"), 4 Kâr, 11 Beste, 14 Semâî, 38 Şarkı. Ayrıca **Mecmûa-i Şarkıyyât ve Kârîhâ ve Nakşâ** adlı eserin sâhibidir. (Bkz. Öztuna, **B.T.M. Ansiklopedisi**, II, 148)

46- Hüseyin Fahreddin Dede (v. 1911)

3. 10. 1854 târihinde İstanbul'da Beşiktaş Mevlevîhânesi'nde doğdu. Mora Yenişehir müftüsü Hacı Hasan Halil Efendi'nin torunu, Beşiktaş dergâhı şeyhi Hasan Nazîf Dede'nin oğludur. Dergâh'da Hüseyin Âyîn-i Şerîf'inin mukâbelesi esnâsında, Devr-i Veleddi'de, bir oğlu olduğunun haberini alan Şeyh Nazîf Dede'nin oğluna "Hüseyin" adını verdiğini, Ergun, İhsan Mahvî'nin **Mevlevî Şâirleri** adlı yazma eserinden naklen bildirmektedir. (Ergun, II, 507)

8 yaşında iken babası vefât edince dergâhın şeyhliğine ta'yîn edildi. Ancak yaşı küçük olduğundan kendisine Hacı Râşid Dede vekâlet etti. İlk tahsîlini Beşiktaş Rüşdiye'sinde tamamladıktan sonra, Hind'li muallim İskender Efendi'den Farsça ve Fransızca, Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhi Osman Selâhaddin Dede'den Arapça dersleri almış, Abdürrahim Sâmî Paşa'dan **Mesnevî** okumuştur. (**Mûsikî Mecmûası**, I. Haziran 1948, no. 4, s.19)

Şeyh Hâlim Efendi, Neyzen Sâlih Dede, Neyzen Yusuf Paşa, Fahreddin Dede'nin ney hocalarıdır. Ney'i kadife gibi üflediği, kırık dökük değil, övülecek nağmelerle ney üflediği, yaptığı taksimlerin taklîdinin mümkün olmadığını talebesi Dr. Subhi Ezgi ifâde etmiştir. (Ergun, II, 509) Rauf Yektâ Bey de Fahreddin Dede'nin ney'inin kudretinin herkesçe mâlum olduğu, onun hâzin ve gâyet kıvrak nağmelerle kulağa, gönüle, cana son derecede te'sîr veren ney sedâsı ve tavrına sâhib olduğunu belirtmiştir. (**Nevsâl-i Osmânî**'den naklen, Ergun, II, 511)

Mûsikî ilim ve san'atını Mutâfzâde Ahmed Efendi (1810?-1883), Yağlıkçızâde Ahmet Efendi (v. 1880?), Zekâî Dede (1825-1897)'den öğrenmiştir. Bu üstâdlardan Nâyî Osman Dede'nin **Mirâciye**'sini de meşk ettiğini Rauf Yektâ Bey özellikle belirtmiştir. (Ergun, II, 511)

Yenikapı ve Bahâriye Mevlevîhâneleri kudümzenbaşısı Zekâîzâde Ahmed Efendi, Neyzenbaşı Cemâl Dede, Nûrullah Kılıç kendisinden ney meşk etmiş üstâdlardandır. Diğer talebeleri ise; Rauf Yektâ Bey, İsmail Hakkı Bey, Hüseyin Sadeddin Arel, Dr. Subhi Ezgi, Mehmed Emin Yazıcı, Musullu Şeyh Osman Dede, Kâzım Uz, Ahmed Irsoy'dur.

1872'de Şeyh Osman Selâhaddin Dede'nin kızı Fatma Aliye Hanım ile evlendi. Üç kızı ve Hasan Nazîf isminde bir oğlu dünyâya geldi. Sadrazam Uhrulu Hasan Paşa tarafından 1621'de yaptırılan Beşiktaş Mevlevîhânesi, 1867'de Sultan Abdülazîz'in Çırağan Saray'ını yaptırmaya üzerine Maçka'ya taşındı. Bir süre burada hizmet veren dergâh, bulunduğu yere Maçka kışlası yapıldığından Bahâriye'de inşâ edilen binâyâ naklolundu. (Eyüb'te..) 23 yaşında buraya şeyh olarak gelen Fahrî Dede, 34 yıl, 5 ay, 13 gün Bahâriye Mevlevîhânesi şeyhi oldu. II. Abdülhamid (1876-1909)'den sonra tahta çıkan kardeşi Sultan V. Mehmed Reşad (1909-1918) tâmîr ettirdiği dergâha 17. Kasım 1910'da gelerek Şeyh Fahrreddin Dede nezâretindeki İsfahân Âyîn'ini dinleyip semâi seyretti. Bundan bir yıl sonra, 57 yaşında iken 15. 9. 1911'de vefât etti ve Bahâriye dergâhına defn edildi. İsmet Bey şu vefât târihini kaleme almıştır. "*Aşk-ı Mevlânâ ile gitdi Hüseyin-el Mevlânâ*"

Hüseyin Fahrreddin Dede'nin eserleri şunlardır. 1- **Silsile -Nâme** (Mevlevî şeceresine âit mecmûa) 2- Fahrî mahlası ile yazdığı şiirlerini ihtivâ eden **Dîvân** 3- **Risâle-i Sipeh-sâlâr be Menâkıb-i Hudâvendigâr** (Tercüme olup, yanmıştır).

Mûsikî eserleri ise az sayıda olmasına rağmen eşsiz san'at hârikasıdır. 1- Dügâh Peşrev 2- Hüseyinî Saz Semâîsi 3- Beyâtî Saz Semâîsi 2- Müsteâr Saz Semâîsi 5- Beyâtî Şarkı (Düyek, Enîsim yok, garîbim, bî-mecâlim) 6- Hisâr-Bûselik Şarkı (Yetmez mi sana bister-ü bâlin bu kucağım) 7- Hümâyûn Sengin Semâî (Ah eylediğim serv-i hırâmânın içindir) 8- İsfahân Şarkı (Devr-i Revân, "Bir bakışla"..) 9- Sûz-i Dil Şarkı (Ağır Düyek, Kimse bilmez çektiğim derdi, dil-i cânım bilir)

Acem-Aşîrân Mevlevî Âyîn-i Şerif'i bir mûsikî hârikasıdır. Karcıgar Kâr'ı (Hafif, "Ey zahm-ı zinde ber rebâb-ı dilem) ne yazık ki unutulmuştur. (Öztuna, **B.T.M. Ansiklopedisi**, I, 279-281)

47- **Hakkı Dede (v. 1919)**

İstanbul'dur. Ney'i Yenikapı neyzenbaşı Cemâl Dede'den meşk etti. Neyzenbaşı Azîz Dede'nin vefâtı üzerine, Galata ve Bahâriye Mevlevîhânelerinin neyzenbaşı oldu (1905).

Neyzen Emin Yazıcı (1883-1945) ve Sâdeddin Heper (1899-1980) kendisinden ney öğrenmişlerdir.

1919'da İstanbul'da vefât etti. Üsküdar'lı Talât Bey, vefâtına şu târihi

düşürmüştür. "*Oldu Hakkı Dedemiz dâhil-i dergâh-ı Hudâ*"

Hakkı Dede'den sonra, Emin Yazıcı, Galata dergâhı neyzenbaşısı olmuştur.

(Ergun, II, 668; Burada vefâtı 1918'dir. Öztuna, **B.T.M. Ansiklopedisi**, I, 321, 340; Burada vefât târihi 1918 olarak belirtiliyor.)

48- Hasan Rüşdî Dede (v. 1919)

Manisa Mevlevîhânesi şeyhi idi. Neyzenliğinin yanısıra hânende olup, *Dîvân*'ı da vardır. Manisa Müftüsü Alîm Efendi (1874-1930)'nin hocasıdır. (Öztuna, **B.T.M. Ansiklopedisi**, I, 49)

49- Şâkir Efendi (v. 1920)

Öztuna'nın belirttiğine göre (**B. Ansiklopedi**, II, 331), ilk önceleri neyzen olan Şâkir Bey, daha sonra klârnet de icrâ etmiştir. 1 Peşrev, 7 Şarkı, 2 Saz Semâîsi vardır.

50- Hilmi Dede (v. 1922)

Manisa'da doğan Hilmi Dede, Yenikapı Mevlevîhânesi neyzenbaşısı iken vefât etmiştir. Üsküdar'lı Talât Bey şu târihi düşürmüştür. "*Rihlet et-di Nâyzen Hilmi Dedem*"

Hicâz makâmındaki Tevşîh (Evsat "Ey Hudâ'nın sevgili mahbûbu, ey Fahr-i cihân") Hilmi Dede'ye aittir. Neyzen Şevket Gavsî Özdönmez'in ney hocasıdır.

Hilmi Dede'nin 1922'de vefât etmesi üzerine Rauf Yektâ Bey Yenikapı neyzenbaşısı oldu ve 1925'de tekkeler kapatılıncaya kadar bu görevine devâm etti. (Ergun, II. 668, "Hilmi Dede'nin vefatı 1918 olarak gösterilmiştir"; Öztuna, **B. Ansiklopedi**, I, 350)

51- Âsım Bey (Giriftzen Âsım Bey) (v. 1929)

1852'de Yenişehir-i Fenâr'da doğdu. Babası Muhzırbaşı Ali Efendi'dir. 13 yaşında iken Şeyh Nâzif Dede'den Farsça öğrenerek *Mesnevî* okudu. Neyzen Yusuf Paşa'nın talebesi Neyzen Hasan Efendi'den ney öğrendi. Daha sonra Neyzen Sâlim Bey'den ders alarak ney'ini ilerletti.

1877-78 Osmanlı Rus Savaşı'na yüzbaşı rütbesiyle katıldı. Neyzen Sâlim Bey, talebesi Âsım Bey'e taşınması kolay olduğu için girift hediye etti³⁴

Bu târihten itibaren Âsım Bey girift üflemeğe devâm etti ve iyi bir giriftzen oldu. Ayrıca, Ârif Bey, Yusuf Paşa, Rıfat Bey, Zekâî Dede,

34- "Giriftzen Âsım Bey", *Mûsikî Mecmûası*, 1 Ekim 1949, No. 20 sh. 8.

Tanbûrî Ali Efendi, Medenî Azîz Efendi, Bolâhenk Nûri Bey ve Tanbûrî Cemil Bey gibi üstâdlarla çalıştı. 56 yaşında emekli olup hacca gitti. Daha sonra Amasya'ya yerleşti, 77 yaşında iken 26. 2. 1929'da vefât etti. Elimizdeki 54 eserin formlarına göre taksîmâtı şöyledir; 5 Peşrev, 5 Saz Semâîsi, 44 Şarkı (Öztuna, **B. Ansiklopedi**, I, 116)

Mevlevî Mehmed Dede'den Giriftzen Âsım Dede'ye kadar tesbît edebildiğimiz neyzenlerin yanında, kaynaklarda sâdece isimleri zikredilen üstâdları da listemize ilâve ediyoruz.

Ergun'un **Antoloji**'sinde (II, 512) belirttikleri:

52- Neyzen Subhi Bey

53- Neyzen Rûhi Dede

"Galata kulesine bir başpare yapsam ney diye üflerim" diyerek neyzenlikteki kudretini ifâde etmiştir.

54- Mûsâ Dede

55- Ziyâ Dede II.

56- Çerkes Ahmed Dede

Gelibolu Neyzenbaşısıdır. Orta derecede ney üflediğinden neyzenliği sırasında mutribda dâima ikinci olarak yer almış. Daha sonra âilesi ile birlikte İstanbul'a gelerek Bahâriye'de yerleşmiş, Bahâriye Mevlevîhânesi'nin hâricî işlerine bakmıştır.

57- Giriftzen Hakkı Bey

Rakım Ertür'ün makâlesindekiler ("Geçen Asırda Edirne'de Türk Mûsikîsi", s. 34).

58- İdris Dede

Konya Mevlevîhânesi neyzenidir.

59- Hüseyin Dede

Gelibolulu olup, Konya dergâhı neyzenidir.

60- Arab Abdullah Dede

Konya dergâhı neyzenidir.

61- Fevzi Dede

Afyonkarahisar Mevlevîhânesi neyzenidir.

62- Hakkı Dede

Galata Mevlevîhânesi neyzenidir.

Öztuna'nın belirttiği; (**B.T.M. Ansiklopedisi**, I, 49):

63- Hâfız Mehmed Dede

Manisa Mevlevîhânesi neyzenidir. Manisa nûftüsü Alîm Efendi'nin ney hocasıdır.

Çalışmamıza esas olarak 1800-1929 târihleri arasında yaşamış olan neyzenleri aldık. Bu arada 1850 târihi civârında doğanlara da yer verdik. Ahmet Celâleddin Dede (1854-1946) ve Rauf Yektâ Bey (1871-1935) gibi neyzenleri, hayâtlarının fazlaca senelerini 20. asırda geçirdikleri için 20. asra bıraktık.

Netîce olarak, eksiklerimizin olabileceği ihtimâlini unutmamak şartı ile, 63 neyzen tesbît etmiş bulunuyoruz. Bu üstâdlarımızın eserlerini konularına, ve formlarına göre sayılarla vermek istiyoruz:

18 Âyîn-i Şerîf, 3 Şuğl, 1 Savt, 3 Medhiye, 7 Durak, 9 Tevşîh, 95 İlâhî, 1 Nefes, 1 Kâr-ı Nâtık, 15 Kâr, 1 Kârçe, 103 beste, 118 Semâî (Ağır, Sengin, Yürük, Aksak Semâîler), 1 Dîvân, 14 Köçekçe, 1 Tavşanca, 1 Marş, 183 Peşrev, 153 Saz Semâîsi, 3 Sirto, 1 Oyun havası

Daha toplu olarak; 136 Dinî mûsikî eseri, 722 Sözlü Klâsik mûsikî eseri, 340 Saz eseri bestelediklerini söyleyebiliriz.

Böylece 19. asırda hizmet vermiş 63 neyzenimizin tahmînen 1199 eser besteledikleri ortaya çıkmaktadır. Ayrıca 10 makam, 1 usûl'un yanı sıra, 3 nazım, 5 nesir, 2 nazarî eserin bu asır neyzenleri tarafından yapıldığını görüyoruz. Bunların dışında daha çok büyük çalışmaları olduğu muhakkaktır.

Yazımızın nihâyetinde, bizlere bu eserleri veren, değerli bilgileri yaratan ve aktaran 19. asır neyzenleri ile, günümüze kadar vefât etmiş bütün neyzenlerimizi rahmetle yâd ederken, bizlere bahş ettikleri nûrlar gibi, kabirlerinin de Hakk'ın nûru içinde olmasını niyâz ederiz.

HAYÂLÎ'NİN GAM ATEŞİ

Dr. İskender PALA

Türk edebîyatının bütün zamanları içerisinde sanatkâr ve şâirlerin korunup kollandığı, devlet desteğiyle hatırlarının hoş edildiği devir hiç şüphesiz Kânûnî'nin (1520-1566) saltanat yıllarıdır. Hem şâir hem de emsalsiz bir sanat hâmîsi olan Kânûnî, kendi çağını yalnızca fetihlerle değil sanatla da süslemiş ve imparatorluğa klasik çizgiler içinde gerçek ihtişamını kazandırmıştır. Bu çağ **Bâkî**'nin;

Her yânededen ayağına altûn akup gelür

diye vasıflandırdığı, zengin bir devlet yapısının her alanda kendini hissettirdiği çağdır. Ülkenin her yönden îmarî yapılırken dünyâ devletleri içinde de süper güç olarak kendini hissettiren o dönem aristokrat Osmanlılarının pek çoğunda bir sanatseverlik sözkonusu idi. Kânûnî'nin tutumundan örnek alan devlet adamları da sanatkârları korumakta âdetâ yarışır olmuşlardı. Çeşitli meclislerde, mahfillerde ve sohbetlerde yine çeşitli kademelerden şâir ve sanatkârlarla ünsiyet peydâ eden ve hadd-i zâtında kendileri de bir parça sanatkâr olan devlet erkânının bu tutumu, özellikle şâirler üzerinde olumlu tesirler yapıyordu. Geçim sıkıntısı yâhut yevmî ihtiyaçların ağır yükü altında zihinlerini bin bir türlü meşgaleye kaptırmayan, belki kendilerini tamâmen sanata ve şiire adayan pek çok şâir, böyle böyle sanatın doruğuna ulaşıyorlardı. Resmî bir görevi bulunmayan ve pek çoğu halk içinden yetişmiş olup esnafılık yapan bu tür şâirler için

câzip bir sanat muhiti hazır idi. Eski İstanbul'un mısra kokan konakları ve yalıları, şiirle yoğrulan helva sohbetleri vezinle yürünen mesireleri, kâfiyeyle şekillenen konuşmaları vs. mevsimlere göre günlük hayâtın icapları içinde, şâirler de kendilerini devamlı şiirle iştiğâle mecbur ve mergûp hissediyorlardı. Kaldı ki bu bir imtiyaz idi ve maddî-manevî nimetleri vardı. Bu muhit içinde yetişmiş bir şâir olan Hayâlî de (öl.1557) bu nîmetlerden istifâde edenlerdendir.

Adı **Mehmet**, lâkabı "**Bekâr Memî**" olan **Hayâlî**, gençliğinde **Var-dar Yenicesi**'nden İstanbul'a gelmiş, kısa zamanda şiir muhitinde yer almış ve günbegün adını duyurmaya başlamıştır¹. Önceleri **Defterdar İskender Çelebi**, bilâhare **Sadrâzam İbrahim Paşa**'nın sevgi ve himâyesini kazandı. Her ikisi de aşırı sanat dostu olan Çelebi ile Paşa ard arda vefat edince (1535-1536) Hayâlî yalnızca Pâdişah'ın himmetine kaldı. Ancak ona ulaşması zor oluyordu. Yeni Sadrâzam **Ayas Paşa**, şâirlere pek iltifat etmiyor, hattâ menfî bir tavır takınıyordu. Hayâlî ise önceki hâimleri sâyesinde kazandığı takdir ve imkân sebebiyle pek çok kişinin kıskançlığını çekmiş; hicivlere ve dedikodulara hedef olmuştu. İşte onun bu hâlet-i rûhiye içinde yazdığı bir gazeli burada şerh etmeye çalışacağız. Bu yek-âhenk (konu bütünlüğüne sahip) gazelde şâir "Hayâlî" mahlâsının bütün sihriyle hayal ötesi sınırlarını zorlamakta ve eskilerin reh-i nâ-refte (gidilmemiş yol) dedikleri vâdîde mahâret göstermektedir. Gazel şöyle başlar:

1. *Nâr-ı dilden zâhir etsem bir şerer âlem yanar*

Dursa bir dem sîne-i sûzânım içre gam yanar

Gönlümdeki ateşten (yalnızca) bir (tek) kıvılcımı açığa vursam, (bütün) âlem yanar. Gam, yanan bağrım içinde bir an kalacak olsa, (gam da) yanar.

Dîvan şâirlerinin ortak özelliklerinden birisi gam çekmeleri ve yüreklerinde devamlı bir ateşin bulunmasıdır. İster sevgilinin vefâsızlığı ve ezâsından; ister zamâne elinden, isterse felek yüzünden, hepsinin gönlü yanmaktadır. Bu özellik, hangi çağda yaşamış olursa olsunlar, onları bir-biriyle akrabâ yapar. Birinin bıraktığı dert yangınını diğeri devralarak

¹ Hayâlî Bey üzerine güzel bir araştırmayı sayın Doç. Dr. Cemal Kurnaz ilim âlemine sunmuştur (Hayali Bey Divanı, -Tahlil-Ankara, 1987).

kutsal bir emânet gibi saklar ve asla yere düşürmez. Bu bir nevi sancak devir teslimidir. Nitekim hepsi gam çekmekte yarışır ve kendisinin bu sancağı en yüksek mertebede dalgalandırdığını ifâde eder. Bu âdet daha ilk dönem şâirlerinden îtibâren bir töre hâlini alır. **Ahmet Paşa** bu yüzden;

Gam çekmeyince kıymeti artar mı âşıkın
diye haykırır.

Gamin fizikî özelliği yakıcılıktır. Hemen pek çok şâir, gam yî'zünden yandığını söyler. Oysa Hayâlî Bey yukarıdaki beytinde hayal sınırlarını aşıp gam ile yanmak bir yana bırakarak gamı da yakacak derecede kendisini ehliyetli görmektedir. Onun gönlü öyle sınırsız acılar ile tutuşmuştur ki, oraya gam bir an için uğrayacak olsa, yanıp kül olur. Bu bir anlık yangın, dünyâdan gamın adını kaldıracaktır. Âlemde ne kadar gam varsa yalnızca kendisinin çektiğine inanan ve "**fenâ-ender-fenâ**" mertebesinde gamı yok etmeye kendisini selâhiyetli gören şâir, bağrındaki ateşin, kazarâ sıçrayıverecek bir tek kıvılcımı ile de dünyayı yakmamak için aşırı gayret sarfetmekte ve bu uğurda devamlı kendisini yakmaktadır. Bu hâl, müthiş bir eziyet ve nefse hâkimiyet imtihanıdır; dayanılır dert değildir. Başkasına zararı dokunmaması için kendini fedâ etmek ve âlemin bütün yükünü tek başına çekmek... Aynı imajın daha ulvîsini **H. Ebubekir**'in ünlü duâsında bulmaktayız: "**Rabbim! Bedenimi öyle büyüt, öyle büyüt ki; bütün cehennemi ben kaplayayım ve orada başkalarının yanması için yer kalmasın**"

Fuzûlî'nin bir beyti vardır:

Beni candan usandırdı cefâdan yâr usanmaz mı
Felekler yandı âhımdan murâdım şem'i yanmaz mı?

Bu beyitte de gönüldeki ateşin yakıcılığı söz konusudur. Ancak Hayâlî'nin söyleyişi bir gömlek daha üstündür. Beyte göre Fuzûlî'nin gönlündeki ateş o derece yakıcıdır ki bir gün bu acı ile bir defâcık âh etmiş ve o âh ile dışa vuran kıvılcımlar, (âh denilince ağızdan çıkan buğunun göğe yükselmesi sebebiyle ve bir hüsn-i ta'lil yoluyla) gökleri (güneş, ay ve yıldızları) yakmıştır. Hüsn-i tâlil gereği eğer gökte güneş hâlâ yanıyorsa, bunda Fuzûlî'nin o ateşli âhından çıkan kıvılcımların da payı vardır. Fuzûlî'nin cefâdan usanmayan yârinin gamı, onu canından bezdirmiş ve âh etmeye zorlamıştır. Hayâlî ise bu gamdan dolayı pasiftir ve başkasını

değil kendini yakmaktadır.

BeYTE bütün bu güzelliği veren şey mübâlâğada hayal ötesini hayaldir. Buna eksiler **gülv** (mübâlâğanın en aşırı derecesi; akıl ve mantık çerçevesini aşan abartma) derler. Bu sanatın güzel bir örneği şu nükteli beyitte görülebilir;

Zâhid bu bürûdetle eğer dûzaha girsen

Bir lû'le duhan yâkmağa âteş bulamazsın.

Bizim bu gün "yüzünden düşen bin parça" yâhut "buz gibi" deyimleriyle karşıladığımız bu surat ve söz soğukluğunun derecesi bile bu mübâlâğa karşısında yere düşmeden parçalanan buzlar kadar soğuk kalır.

Hayâlî'nin mübâlâğada mübâlâğa etmesinin, gamından dolayı âlemi yakmamak için bu denli özveri ile hareketinin asıl sebebi, bir sonraki beyitte söylenmektedir. Eskiler buna beyt-i merhûn (anlamı bir sonraki beyit ile tamamlanan beyit) derler:

2. *Bu hamîde kadd ile yandım mahabbet odına*

Bana nisbet mâh-ı nev nâr-ı şafakda kem yanar

(Şu) **iki bûklüm (olmuş) boyumla, aşk ateşine (öyle bir) yandım ki, bana nisbetle şafak kızıllığı içindeki hilal (bile) pek az yanar.**

Şâir ilk mısırâda eseri müessir, müessiri de eser mesâbesinde tutarak **iki bûklüm olmuş boyu ile aşk ateşine yandığını; yâhut aşk ateşine yandığı için boyunun iki bûklüm olduğunu vurgulamaktadır. Yâni aşkın mı kendisini ihtiyarlattığı; yoksa ileri yaşlarda mı aşka tutulmuş olduğunu anlamayı, yâhut bu husustaki tercihi okuyucuya bırakmaktadır. Kezâ irsal-i mesel (örneklendirme) sanatı yaparak kendini şafağın ateş (rengi) içinde yanmakta olan (iki bûklüm) hilâle benzetmektedir. Anlaşılan o ki şâir, çepeçevre aşk ateşiyle kuşatılmış durumdadır. Ne yana dönse ateş... Hattâ, ateş kızıllığıyla sarılmış hilâlin bile kendisine nazaran daha az yandığını söylemesi de aşkının derecesini arttırmaktadır.**

Dîvân şâirlerinin kendilerini aşk yüzünden hilâle dönmüş göstermeleri oldukça meşhurdur. Ancak bunda ince bir sanat vardır. O da aşkın kendilerini hilâl gibi nurlandırdığı, aydınlattığıdır. Aşkın bu özelliği onlara değer kazandırır ve rağbeti artırır. Nitekim insanlar da hilâle muhtaçtırlar. Onu görünce ay başlar, bayram olur. Boyun hilâle dönmesi, aşk işinde arzulanan bir durumdur. Bu, aynı zamanda çileyi ve aşka sadâkatı anlatır. **Taşlıcalı Yahyâ Bey;**

*Kaddün hilâl olalı eyâ kaşları kemân
Tîrûn fakîri gösterir oldu benân ile*

beytinde de aynı gizli tefâhur vardır. Görünüşte şikâyet, ama gerçekte övünme... Zîra muhabbetin tabîî sonucu dert ve sıkıntıdır. Âşık ne denli eziyet görürse o derece kadir-kıymet bulur. Bu derde çâre aramaz; doktor istemez... vs. Ancak Hayâlî bu beyitte de yine mahlasını haklı çıkaracak bir buluşla kendini hilâl ile özdeşleştiriyor. Bilindiği gibi ay ışığı nurdur. Nurun özünde ise ateş mevcuttur, ama görünmez. O (ay), ateş (güneş) olmazsa parlamaz. Hayâlî de muhabbet ateşi ile parlayan iki bûklüm bir âşıktır. Ay gibi, yanmakla geceleri tezyin eder. Işığını ise güneşten (sevgiliden) alır. Şâir bu güneşi bir sonraki beyitte daha belirgin olarak söyler ve sevgiliye seslenir:

*3. Sanma kan ağlamadan germ oldu nâr-ı hasretin
Dûddur müjgânlarım bu dide-i pür-nem yanar*

(Sevgili!.. Bendeki bu) hasretinin ateşi, kan ağlamaktan dolayı ısındı (yakıcılık özelliği ve harâret kazandı) sanma! Kırpiklerim duman(lar içinde) ve şu yaşlarla dolu gözüm de yanmaktadır.

Hayâlî, öncelikle "kan ağlamadan" kelimelerinde oyun yapmaktadır. "Kan ağlamanın sebep olduğu bir yakıcılık ve harâret"i kabûl; "Kan ağlamaksızın kazanılan bir yakıcılık ve harâret"i ise reddetmektedir. Sevgiliye seslenerek "Sen sanıyor musun ki hasretinin ateşi, ben kan ağlamaksızın geldi içime yerleşti? Hayır!... Ben bu hasret ateşiyle nice zamandır kan ağlamaktayım." diyor.

Beyitte geçen "germ" kelimesinin "kızgınlık, harâret, hummalı çalışma, artma, artış" gibi anlamları da vardır. Şâir ihâm-ı tenâsüp yaparak kelimenin uzak anlamını da beyte uygun söylüyor ve demek istiyor ki; "Ben sana kan ağladığım içindir ki senin hasretinin ateşi arttı ve herkesi (diğer âşıkları) kapladı. Yâni, ben senin hasretini çektiğim için senin aşkın revâç buldu; rakipler ortaya çıktı. Onların hiç biri benim kadar sana ağlamazlar. O kadar ki, benim kırpiklerim duman oldu ve yaş dolu gözüm de yanmaktadır. İşte artık sen benim değerimi anla!..."

Şâir ikinci mısırda kırpiklerini dumana benzetiyor. Bu duman gönlündeki hasretin göz yaşı olarak tezâhür eden ateşine âittir. Göz gönlün penceresidir. Elbette içerdeki yangın bu pencereden dışarıya vuracaktır. Ama enteresan olan taraf, bu ateşin gözyaşı şeklinde tezâhürüdür. Bilindi-

ği gibi gözyaşı su'dur ve gerçekte su, ateşi söndürür. Ama şâirin ateşi öyle germiyet kazanmıştır ki gözyaşının onu söndürmesi şöyle dursun, kendisi de bu ateş içinde yanmaktadır. Nitekim gözyaşı sıcak olur. İşte bu sıcaklığın (germ) sebebi hasret ateşidir (nâr-ı hasret). Kirpiklerin dumana benze-yişi, renk ve yaşlarla birbirine bitişme dolayısıyladır. Üstelik yaş (ateş) akıtan gözün çevresinden çıkarlar. Duman da ateşin çevresini kaplamaz mı? Kirpiklerin dumana teşbîhine nâdiren rastlanır. Gözyaşının ateş gibi yakıcılığına ise günümüzden de örnek vermek mümkündür. Muhayyer kürdî bir şarkının güftesinden:

*"Gelse de en acı sözler dilime
Uçacak sanırım bir kaç kelime
Bir alev hâlinde düştün elime
Hani ey göz yaşımla akmayacaktın?"*

Dikkat edilirse beyitte, "germ, nâr, dūd ve yanmak" kelimeleri bir arada kullanılarak tenâsüp yapılmıştır. Ancak gözün yanması bir mecaz-ı mürsel'dir. Aslında yanan, göz yaşıdır. Gözün kırmızımsı rengi ise yaşların gitgide kan olarak akması, daha müşahhas şekliyle, çok ağlayan gözün kızarması esâsına bağlıdır. Yoksa gözden kan gelmesi şart değildir. Zira kızaran göz üzerindeki ateş rengi, şeffaf olan gözyaşını da kan gibi gösterebilmektedir. Hayrân olunan taraf, şâirin, özü su olan gözyaşını ateş imajıyla tavsîfindeki başarısıdır. Ama okuyana parmak ısırtan bir hayâl de bir sonraki beyitte parıldar durur:

*4. Kays'a eydün ben belâ deşinde sergerdan iken
Uğramasın yanıma Billahi ol sersem yanar.*

Pes doğrusu!... Rahmetli M. Çavuşoğlu'nun üslûbuyla; "Söylenir lâf değil!..."

Kays'a (Mecnûn'a) söyleyin, ben belâ çöllerinde (aşk ile) başı dönmüş dolaşırken, yanıma uğramasın. (Kazâra karşılaşacak olursak) Billahi (benim ateşimden) o sersem de yanar (kül olur)...

Bilindiği gibi Mecnûn'un gerçek adı Kays'tır. Şark edebiyatları Mecnûn'dan daha büyük bir âşık tanımaz. Hemen her şâir âşıklıkta Mecnûn'u kendisine örnek alır; kendini onunla kıyaslayıp aşk işinde ne derece ileri olduğunu anlatmaya çalışır; aşkından adı Mecnûn'a (deli, çılgın) çıkan Kays'ın çöllere düşmesini kendi hâllerine benzetirler. Dîvan şiirinde Mecnûn ile ilgili beyitlere pâyân çizilemez. Bunların pek çoğu şâirlerin

kendi aşklarının Mecnûn'dan ziyâde olduğuna dâirdir. İşte bir kaç misâl:

*Husrevâ Şirin lebinden işidenler kıssamı
Ah edip Leylî vü Mecnûn dâsitânın yakdılar*

Ahmet Paşa

*Eskimişdir güzelim kıssa-ı Kays u Ferhâd
Kendimizden yeni efsâneler îcâd edelim*

Atâyî

*Nâbî ile ol âfetin ahvâlini makt et
Efsâne-i Mecnûn ile Leylâ'dan usandık*

Nâbî

*Kârbân-ı râh-ı tecrîdiz hatar havfın çekip
Kâh Mecnûn kâh ben devr ile nevbet bekleriz*

Fuzulî

Örnekleri çoğaltmak mümkündür. Bütün bunlarda Mecnun'a "âşık" sıfatıyla değer verilmektedir. Belki şâirler kendilerini asrî bir Mecnun yerine koymaktadır. Bu sınırı aşabilen söyleyişlere ise pek az rastlanır. Sözgelimi **Fuzûlî**'nin;

Bende Mecnûn'dan füzûn âşıklık ist'dâdı var

Âşık-ı sâdik menem Mecnûn'un ancak adı var

beytinde mecnûn hafife alınmakta, aşk husûsunda âdetâ "o da kim oluyor?!" imajı verilmektedir. Bu söyleyiş önemli bir merhale. Oysa Hayâlî yukarıdaki beytinde bu merhaleyi de aşmış Mecnûn'u yok farzetmekte, onu "sersem"likle ithâm ederek kendisiyle asla kıyas olunamayacağını açıkça söylemektedir. Doğrusu büyük cesâret!... Mecnûn'un, aşk ateşiyle ne derece yandığı meşhûr-ı cihân iken, onun aşkını yok sayıp kendi aşk ateşiyle onun aşkını söndüren bir şâir gerçekten alkışa layıktır. Üstelik o da Mecnûn gibi belâ çöllerine düşmüştür ve bir gün, bir yerlerde karşılaşmaları mümkündür. Daha da önemlisi şâirdeki acıma hissidir. Mecnûn denen zavallıya bilmeyerek de olsa bir zararı dokunsun istemez. Bu maksatla ona haber gönderir ki, yanılıp da yanına uğramasın! Hani olur a! Aynı dertten (aşktan) muztariptir diye Mecnûn belki onun yanına gelmek, sohbet etmek isteyebilir. İşte bu bir felâket olur. Eğer Mecnûn şâirimiz ile karşılaşacak olursa, gerçek ve mecaz anlamında "yanar, yakılır". Bedenen yanmak bir yana, Hayâlî'nin aşkını duyunca, kendi sevdâsını unutup onun çektiklerine yanması ve yüreğinin buna dayanma-

ması da söz konusudur. Nitekim Hayâlî, yalnızca Mecnûn'lukta âleme meydan okumaz. O, İbrahim'likte de iddiâlidir:

5. Gel Hayâlî'nin teninde dağ-ı İbrahîm'e bak

Bu kadar ancak çerâğ-ı hazret-i Edhem yanar

Gel, Hayâlî'nin bedeninde, İbrahimvarî açılan dağlama yaraları-na bak ki; bu derecede ancak, Edhem hazretlerinin çerağı yanabilir...

Rivâyete göre Hicret'in ikinci asrında **Belh** şehri yakınlarında **Edhem** adlı bir derviş yaşamaktadır. Bir gün ırmaktan abdest alırken suyun getirdiği bir elmayı alır ve yemeye başlar. Elmanın yarısını yiyince aklı başına gelir ve elma sâhibinin hakkını yediğini, elmanın kendisine haram olabileceğini düşünür. Sonra ırmak boyunca elma bahçesini aramaya ve helallaşmak için sâhibini bulmaya çalışır: Bahçenin sâhibi Belh Sultanıdır. Huzura alınır. Edhem yarım elma elinde, derdini anlatır ve helallik diler. Belh Sultanı bu dürüst dervişe hayrân kalır ve ona bir şartla hakkını helal edebileceğini söyler. Sultânın şartı, kızıyla Edhem'in evlenmesi, yâni kendisine damat; ülkeye veliahd olmasıdır. Edhem, dünyâ nimetinde gözü yoksa da çâresiz, teklifi kabul eder. 40 gün 40 gece düğün yapılır. Herkes eğlencede iken edhem zikir ve ibâdettedir. Nihâyet gerdek gecesinde hemen sonra Edhem âlem-i bekâyâ geçer. Onun derviş tabiatı, dünya nimetini kabul etmemiştir. Ancak bu kısa evlilikten bir erkek çocuk olur. Adını **İbrahim** koyarlar.

Gel zaman, git zaman... İbrahim büyür ve **Belh Sultânı** olarak tahta çıkar. Tarihte **İbrahim Edhem** adıyla bilinen ünlü sûfînin babası hakkındaki efsanevî mâlûmat burada biter. Dîvan edebiyâtının mesnevîleri arasında **Edhemnâme** yahut **Edhem ü Hüma** adlarıyla bilinen konular da hemen hemen buna yakın rivâyetlerden müteşekkildir.

Ünlü sufînin gerçek adı **İbrahim b. Edhem b. Mansur b. Yezid b. Câbirü't-Temimî**'dir. Künyesi **Ebû İshak**'tır. Gençliğinde tahta çıkmışsa da kısa zamanda sultanlık yolunu terk etmiştir. Rivâyete göre bir gün bir av partisinde bir ceylan peşinden koşarken sahrada bir karganın, eli ve ayacağı bağlı bir adamı, ağzına yiyecek getirerek beslediğini görür. Adam, kervan soyguncuları haramîler tarafından bu hâle getirilmiş, Allah da ona kargayı gönderip rızık vermiştir. Bu olaydaki hikmeti kavrayan İbrahim Edhem tac ve tahtından soyunup yüzünü görmediği babasının peşinden dervişlik yolunu seçmiştir. Yine bir rivâyete göre ceylanın peşinden ko-

şarken hâtiften üç kere "Yâ İbrahim! Seni bunun için mi yarattık!?!..." nidâsını duyunca, üzerindeki bütün mücevherâtını, kaftan ve tâcını bir çobana bağışlayıp onun kepenegini hırka edinerek uzun müddet mağralarda riyâzet çektiği ve İlâhî aşk ateşiyle yandığı anlatılır.

Edhem, tasavvuf yolunu seçince bir müddet Şam'da ekin bekçiliği yaparak geçinmiş ve Süfyân-ı Sevrî ile görüşmüştür. 161 h./777m. yılında vefat eden İbrahim Edhem aşk ateşi ile yanmış ve dünyâ sultanlığına bir hırkayı değişerek erenlere karışmış, böylece uhrâ saadetine ermiştir.

Şimdi beytimize dönelim: Şâir, kendi bedenindeki aşk yaralarını, tıpkı İbrahim Edhem gibi, fakr u fenâ içinde ve inzivâ köşesinde, sevgilinin ayrılığından dolayı kazandığını söylemektedir.

Beytin ilk mısrasında geçen "dağ" kelimesi "ateş yarası"nı karşılar. Bâzı yazma Hayâlî dîvanlarında bu tamlama "nâr-ı İbrahim (İbrahim'in ateşi)" biçiminde kayıtlıdır. Gerek "dağ (dağlama yarası)" gerekse "nar (ateş)" kelimeleri bize hemen Hz. İbrahim'i hatırlatır. Bilindiği gibi İbrahim Peygamber de Nemrûd tarafından ateşe atılmış ama ateş onu yakmadığı gibi bir gül bahçesine dönmüştür. Binaenaleyh dağlama yarası dîvan şiirinde güle bezetilir. Şâir dağlama yaraları içindeki bedenini bir gülistan gibi göstermekte ve aşk ateşi ile ne derece yanmış olduğunu ama buna karşılık bu gülistanda bulunmaktan memnun olduğunu da vurgulamaktadır. Kezâ Nâdirî de aynı imajı güneşin batışıyla kendi bahtı arasındaki karalığı açıklamak için kullanır.

Felek tâc-ı serin terk etti İbrahim-i Edhem-veş

Derûnunda aceb mi eylese nûr-ı siyah peydâ.

Allah, Bekâr Memî'yi bu gamından dolayı yarlıgamıştır, İnşallah!...

TUYUĞ

*Hepsi doğmuş kudretinden şehriyâr
Şâir, âlim; şânına ispât arar
Bakmasın kendin bilen kul gayrıya
İnsanoğlu'ndan güzel ispat mı var?*

Serhan Oytun EROĞLU

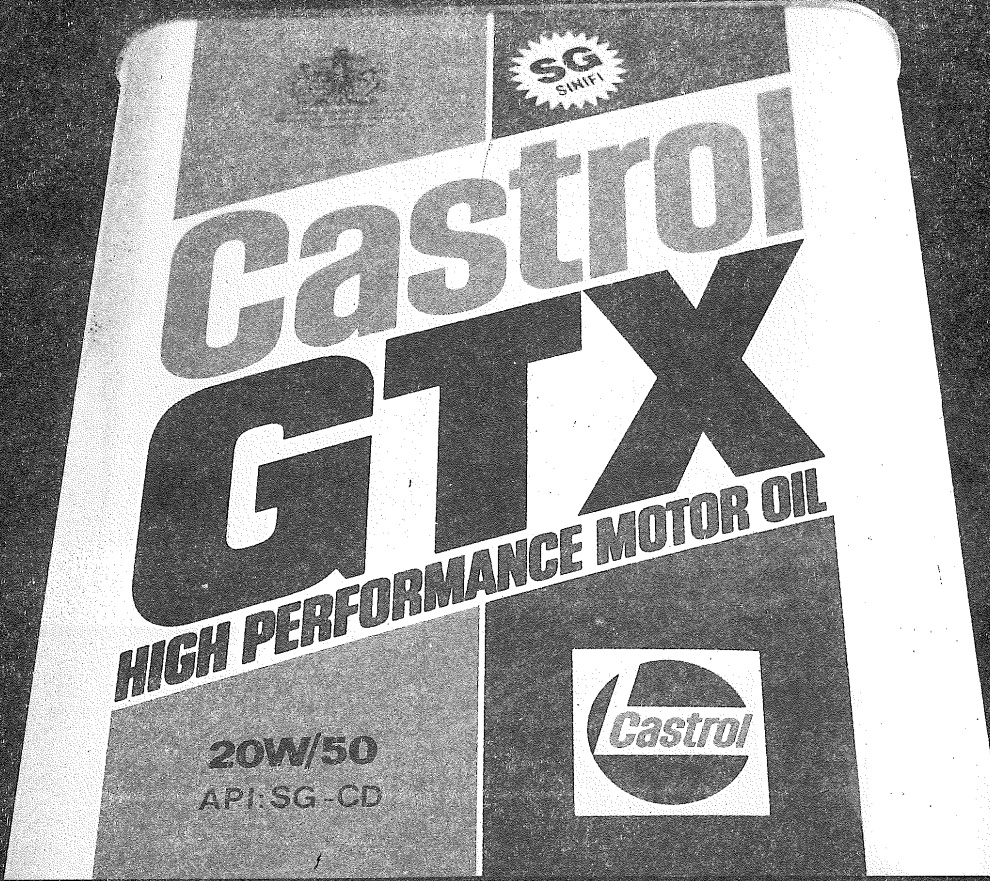
ALTIN ÇİNİ

ALTIN ÇİNİ

KÜTAHYA - TÜRKİYE
ALİ KALFA ÇARŞISI KAT 1, NO: 1-2
TEL: 3560 - 3731 - 2412

"Zirvede"

Castrol GTX şimdi SG(*) sınıfında. Dün olduğu gibi bugün de zirvede. Üstün kalitesi daha da artırıldı. Özel moleküler yapısı ile her koşulda en yüksek verim ve aracınıza mümkün olan en uzun ömür için ...

Castrol GTX "Zirvede"

* SG: API (American Petroleum Institute - Amerikan Petrol Enstitüsü) sınıflandırmasına göre günümüzde dünyadaki en üstün motor yağı sınıfıdır.